РЕФЕРАТИВНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ISSN 2521-1463

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА.

Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці

ОНЛАЙН-ЖУРНАЛ ЗАСНОВАНО У 2016 РОЦІ

НОМЕР ЖУРНАЛУ

Том 11
№ 5 (65)

Вересень – жовтень 2026 р.

DOI 10.53672/ej.5.2026

expertize-journal.org.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Назаров О. А.
Євдокимова Н. О.
Кириченко О. А.
Калинка Г. І.
Цільмак О. М.
Мотлях О. І.

Барко В. І.
Лефтеров В. О.
Коренюк П. І.
Алікіна Н. В.
Попова Г. В.
Вітомський Ю. Л.

Землянська О. В.

Чернякова О. В.
Большаков С. І.
Тунтула О. С.
Ткач Ю. Д.
Єгорова Т. М.
Лисенко А. Б.

Шаповалов В. О.
Савкіна Т. В.
Савостін О. П.
Безушко С. В.
Вербина Ю. В.
Хлонь О. М.

Інститут Ψ Kyiv ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ І ПОЛІГРАФА

ВИДАЄТЬСЯ ЗА СПРИЯННЯ

Київського міжнародного судово-експертного інституту психологічної експертизи і досліджень на поліграфі

ROR 02xc7et08

Номер на сайті

ISSN 2521-1463
9 772521 146000

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ
Назаров Олег Анатолійович
канд. психол. наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва, судовий експерт

ВИДАВНИК НАЗАРОВ О. А.

Судово-психологічна експертиза

Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці

Реферативно-науковий online журнал
Електронне видання
Засновано у травні 2016 року

2026. Том 11, № 5 (65)

Вересень–жовтень 2026 року

Київ · 2026
expertize-journal.org.ua

DOI: 10.53672/ej.5.2026
УДК 159:34(05)+159:371(05)+347.948
ББК 67.5:88.4
С89

ISSN 2521-1463 (Online)
EAN-13 9772521146000
Ідентифікатор медіа R40-05509

Засновник і видавець: кандидат психологічних наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва Назаров Олег Анатолійович

Видається за сприяння ТОВ «Київський міжнародний судово-експертний інститут психологічної експертизи і досліджень на поліграфі», ROR 02xc7et08

С89 **Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці** : реферативно-науковий online журнал. — 2026. Т. 11, № 5 (65) (вересень–жовтень 2026 р.). — Київ : Видавник Назаров О. А., 2026. — 66 с. — URL: expertize-journal.org.ua.

Номер містить оригінальні статті й реферати праць з юридичної психології, судової експертизи та суміжних галузей, а також новини журналу й розділ «Новини інженерної психології та психотехніки».

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів

За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів

Рукописи можуть рецензуватися і не повертаються

Авторські права на матеріали належать їхнім авторам. Матеріали журналу поширюються на умовах ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства 4.0 Міжнародна» (CC BY 4.0), крім першоджерел рефератів і передрукованих матеріалів, права на які належать їхнім правовласникам.

Редакційні правки, скорочення та зміна назви матеріалу погоджуються з автором до публікації

За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, відповідальність несуть автори

© Автори матеріалів, 2026
© Видавник Назаров О. А., 2026

Редакційна колегія

Головний редактор — видавець (засновник видання)

Назаров О. А. — канд. психол. наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 2000 р., поліграфолог, правознавець. ORCID 0000-0002-3427-1162

Заступники головного редактора

Євдокимова Н. О. — д-р психол. наук, професор; напрям наукових робіт — психологічні науки. ORCID 0000-0002-8789-278X

Кириченко О. А. — д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри права факультету бізнесу, адміністрування та права Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика, наукова спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; напрям наукових робіт — юридичні науки. ORCID 0000-0002-8748-6431

Відповідальний секретар

Калинка Г. І. — фахівець факультету бізнесу, адміністрування та права Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика, ад'юнкт зі спеціальності 19.00.06 — юридична психологія, здобувач наукового ступеня доктора філософії у галузі юридичної психології. ORCID 0000-0002-6113-7778

Члени редакційної колегії

Цільмак О. М. — д-р юрид. наук, канд. психол. наук, професор, завідувачка кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія», полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0001-7348-4876

Мотлях О. І. — д-р юрид. наук, професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, поліграфолог, заслужений юрист України. ORCID 0000-0002-6135-9952

Барко В. І. — д-р психол. наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України, поліграфолог, полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0003-4962-0975

Лефтеров В. О. — д-р психол. наук, професор, проректор Міжнародного університету, полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0002-9163-0555

Коренюк П. І. — д-р екон. наук, професор, академік (дійсний член) Академії економічних наук України, завідувач кафедри менеджменту організацій і адміністрування Дніпровського державного технічного університету. ORCID 0000-0001-8321-3199

Алікіна Н. В. — канд. психол. наук, старший науковий співробітник, експерт вищого кваліфікаційного класу, працювала тривалий час на посадах голови секції судової психологічної експертизи Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним експертом лабораторії криміналістичних експертиз Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження» до 2016 р., стаж експертної роботи з 1978 р. ORCID 0000-0002-0166-4437

Попова Г. В. — канд. психол. наук, доцент, підполковник міліції у відставці. ORCID 0000-0003-3814-4037

Вітомський Ю. Л. — канд. психол. наук, офіцер запасу СБ України. ORCID 0009-0004-5206-5065

Землянська О. В. († 06.07.2020) — д-р психол. наук, професор, професор кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0001-6547-2621

Чернякова О. В. — канд. психол. наук, доцент, завідувачка кафедри психології та філософії Київського університету інтелектуальної власності та права. ORCID 0000-0002-0384-4829

Большаков С. І. — канд. військ. наук, доцент, керівник ТОВ «Науково-дослідний інститут судової експертизи та оцінки», атестований судовий експерт за спеціальностями 11.1 «Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності» та 12.2 «Визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитку, завданого власнику транспортного засобу», суб'єкт оцінки майна та майнових прав, полковник ЗСУ у відставці. ORCID 0000-0003-2394-0225

Тунтула О. С. — канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили, наукова спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. ORCID 0000-0002-1699-1668

Ткач Ю. Д. — канд. юрид. наук, доцент кафедри криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ, наукова спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. ORCID 0009-0006-3675-2548

Єгорова Т. М. — старший науковий співробітник Полтавського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, голова секції судової психологічної експертизи Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України з 2015 р., атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 2000 р. ORCID 0000-0002-4097-5449

Лисенко А. Б. — голова професійної громадської організації «Колегія поліграфологів України», директор Комітету з освіти правління громадської професійної організації «Міжнародна асоціація професіоналів в поліграфології» (AIPP, Мексика), експерт-аналітик 1 категорії, поліграфолог, підполковник СБУ в запасі. ORCID 0000-0002-8131-9931

Шаповалов В. О. — головний редактор журналу «Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика», атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження» (2016 р.), старший науковий співробітник науково-дослідного відділу (проблем психологічного вивчення особового складу) Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України (2020 р.), поліграфолог. ORCID 0009-0004-0472-6201

Савкіна Т. В. — старший науковий співробітник лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних, мистецтвознавчих досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 1998 р. ORCID 0009-0007-9784-2253

Савостін О. П. — старший судовий експерт відділу почеркознавчих досліджень лабораторії криміналістичних видів досліджень Одеського науково-дослідного інституту судової експертизи Міністерства юстиції України, психолог — судовий експерт другого кваліфікаційного класу комунальної установи «Одеський обласний медичний центр психічного здоров'я», атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 1982 р. ORCID 0009-0003-6666-0247

Безушко С. В. — канд. пед. наук, доцент. ORCID 0009-0008-2069-1642

Вербина Ю. В. — канд. психол. наук, доцент кафедри психології та педагогічної освіти Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика. ORCID 0009-0004-2947-9251

Хлонь О. М. — канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології та філософії Київського університету інтелектуальної власності та права. ORCID 0000-0001-9733-8531

Зміст

ПЕРЕДМОВА 7

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ (СТАТТІ, РЕФЕРАТИ СТАТЕЙ) 10

1.1. Теорія та історія застосування спеціальних знань 11

Карачевцев Я. М. **До питання достатності** розміру фінансової допомоги від ООН 11

1.2. Судово-психологічна експертиза 21

Міністерство юстиції України. **Уряд підтримав законопроєкти** Мін'юсту щодо судово-психіатричної експертизи та захисту дітей від міжнародного викрадення 21

1.3. Психологія вбивці та насильницького злочинця: особистість, агресія і психопатія 23

Белорус К. Р. **Загальна модель агресії:** пізнавальні можливості та обмеження 23

Дев'ятка Н.-І. С. **Триархічна модель психопатії:** зміст компонентів і емпіричні підтвердження 28

Губеня В. І. **Типологія мотивів умисного** вбивства: порівняльний аналіз і класифікація 34

Богуш Д. М. **Психологічні критерії стану** сильного душевного хвилювання: аналіз наукових підходів і експертної практики 39

Дешкао Д. А. **Дегуманізація як передумова** тяжкого насильства: аналіз наукових джерел 42

Юрченко А. М. **Психодіагностика агресивності: порівняльний** аналіз двох методик і меж їх застосування 46

Пророченко І. О. **Психопатія і антисоціальний** розлад особистості: аналіз співвідношення понять 49

Пінчук І. В. **Предмет психології вбивці** у системі юридичної психології, кримінології та судової психіатрії: порівняльний аналіз 53

Карпенко Н. С. **Психологічна структура особистості** насильницького злочинця: порівняння моделей 57

Шевельов В. О. **Конструкт психопатії: історія** формування та сучасний зміст 63

Черненко Д. Р. **Інструментальна та реактивна** агресія: критерії розмежування і проблема їх застосування на практиці 67

Євко Д. В. **Психологічний профайлінг: історія** підходів і сучасний стан емпіричної перевірки 71

Пегета Н. Ю. **Етичні межі кримінально-психологічного** дослідження: аналіз вимог етичного кодексу психолога 76

Тертишна С. О. **Мотив і мотивування** кримінального правопорушення: психологічний зміст розмежування 81

Устінова А. П. **Методи дослідження особистості** насильницького злочинця: можливості та обмеження 85

Бондаренко З. О. **Ресоціалізація осіб, засуджених** за насильницькі кримінальні правопорушення: аналіз чинників успішної адаптації після звільнення 89

1.4. Проблемні аспекти застосування поліграфа 93
Назаров О. А. **Українська поліграфологія.** Не детектор брехні, а інструмент правди: як двоє дніпровських поліграфологів стали однією командою — історія сім'ї Соколових 93
1.5. Правове та науково-прикладне забезпечення професійної діяльності 116
Херсонський апеляційний суд. **Судова практика.** Подальше усиновлення дитини не скасовує раніше ухваленого рішення про аліменти 116
1.6. Судова практика 118
Рівненський міський суд Рівненської області. **Справа про визначення** місця проживання дітей: Верховний Суд підтвердив законність рішення Рівненського міського суду 118
Верховний Суд (Пленум). **Пленум Верховного Суду** звернувся до Кабінету Міністрів України щодо належного фінансування суддівської винагороди . 120
Сьомий апеляційний адміністративний суд. **Екопитання у правовому** полі: Верховний Суд захистив прибережні смуги у генеральних планах 122
Верховний Суд. **Верховний Суд опублікував** огляд судової практики щодо доказів і доказування в господарському та цивільному судочинстві 124
РОЗДІЛ 2. НОВИНИ ЖУРНАЛУ 126
Які права дитина може реалізовувати самостійно в різному віці - пояснює Міністерство юстиції України 126
Утримання власної дитини є не добровільною допомогою, а прямим законним обов'язком батьків - чергова справа Карлівського районного суду Полтавської області про несплату аліментів 126
Психологія правосуддя: американські моделі прийняття моральних рішень 126
Повторний допит потерпілого, свідків, а також виклик експертів не належать до повноважень суду касаційної інстанції згідно з вимогами КПК України, оскільки він є судом права, а не факту 126
Продаж нерухомості, власником чи співвласником якої є дитина: юридичні особливості 127
РОЗДІЛ 3. НОВИНИ ІНЖЕНЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕХНІКИ 129
Онлайн-методики платформи profi.dcz.gov.ua 129
ЧИТАЧІ ТАКОЖ ШУКАЮТЬ 131

Передмова

СЛОВО РЕДАКЦІЇ

Журнал «Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці» належить до реферативно-наукових видань. Оригінальні дослідження ми оприлюднюємо вперше, а найцікавіші праці, що вже вийшли в інших виданнях, подаємо як реферати: стислий виклад змісту, анотацію та бібліографічний опис першоджерела за ДСТУ 8302:2015. Реферат не замінює оригіналу — він допомагає знайти саме те дослідження, яке потрібне вам сьогодні.[6]

Вітаємо, колеги! Перед вами номер 2026. Том 11, № 5 (65) за вересень–жовтень 2026 року. Тут 8 матеріалів для тих, кого цікавлять правові позиції Верховного Суду, теорія та історія спеціальних знань, судово-психологічна експертиза, поліграф і виявлення обману, і для тих, хто тільки обирає свій шлях у юридичній психології.

> *Чи знали ви? У вересні 2016 року Рада радників Президента США з науки і технологій (PCAST) оприлюднила звіт про наукову валідність методів порівняння ознак і запровадила поняття «фундаментальної валідності» та «валідності в застосуванні». Аналіз слідів укусів PCAST визнала «далеким» від стандартів фундаментальної валідності. Аналіз латентних відбитків пальців вона визнала фундаментально валідною суб'єктивною методологією, проте з істотним рівнем хибнопозитивних результатів. У 2026 році минає 10 років від цієї події.*[7]

Можливо, саме ваше дослідження стане наступною сторінкою історії судової експертизи. Читайте, сперечайтеся, пишіть до журналу — і повертайтеся до архіву номерів по нові матеріали.

Редакція журналу

Цифри війни. Війна, яку російська федерація розв’язала проти України, щодня забирає життя. Станом на 30 вересня 2026 р. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні підтвердила загибель 17 605 цивільних осіб, серед них 850 дітей, і поранення 55 846 цивільних осіб, серед них 3 373 дітей. За кожною цифрою — людська доля, і завдання юридичної психології — допомагати правосуддю встановлювати правду про ці злочини.[8]

Кримінальні провадження. За останніми оприлюдненими на дату виходу номера даними Офісу Генерального прокурора (07.05.2026), зафіксовано 256 тисяч злочинів, пов’язаних з агресією рф, із них понад 225 тисяч — воєнні злочини.[9]

Шкода державі та громадянам. За спільною оцінкою Уряду України, Світового банку, Європейської комісії та ООН (RDNA5, оприлюднено 23.02.2026), прямі збитки станом на 31.12.2025 перевищили 195 млрд дол. США, а потреби у відновленні й відбудові становлять майже 588 млрд дол. США.[10]

Відшкодування і судова експертиза. Реєстр збитків 30.09.2026 відкрив усі 43 категорії заяв (21 — для фізичних осіб, 11 — для юридичних, 11 — для держави); наді-

> йшло близько 195 тис. заяв, понад 65 тис. уже внесено до Реєстру. Прийнятні заяви передаватимуть Міжнародній комісії з розгляду претензій, яка оцінюватиме їх по суті.[11]

Будівля Президії Національної академії наук України (пам'ятка архітектури 1850-х рр.) після удару російського дрона 28 вересня 2026 р. Фото: ДСНС України, ліцензія CC BY 4.0.[12]

Вулиця в Краматорську після російського бомбардування 8 жовтня 2026 р. Фото: ДСНС України, ліцензія CC BY 4.0.[13]

ПАМ'ЯТІ СУДДІ ЛЮБОВІ ХАРЕЧКО

Любов Костянтинівна Харечко — суддя Чернігівського апеляційного суду. На громадських засадах вона була суддею-спікером суду: представляла суддівський корпус у медіа, виступала на телебаченні (суд очолював Геннадій Салай)[14]. Збори суддів Чернігівського апеляційного суду двічі обирали її секретарем судової палати у цивільних справах: 8 жовтня 2018 р.[15] і повторно, на другий строк, 7 жовтня 2021 р.[16] (обидва рази суд очолював Геннадій Салай[17]); раніше цю посаду вона обіймала в Апеляційному суді Чернігівської області[18]. 3 березня 2022 р. поблизу села Рогощі на Чернігівщині російські військові розстріляли автомобіль, у якому вона разом із сином намагалася евакуюватися. Любов Костянтинівна загинула, її син зазнав поранення. 16 вересня 2024 р. Чернігівський районний суд Чернігівської області заочно засудив двох російських військовослужбовців до довічного позбавлення волі, 4 лютого 2026 р. Київський апеляційний суд залишив вирок у силі[14]. Любов Харечко писала вірші — про війну і мир, про материнство, віру, рідну землю і суддівську долю. З березня 2022 р. в кожному номері журналу — один її вірш.

Вірш номера: «Пилюка» (25.05.2015)[19]

Читати вірш «Пилюка» у збірнику (с. 34) | Збірник у Google Диску

> **Судді — жертви війни.** Станом на 31.10.2026 органи судової влади та судові медіа повідомили, що внаслідок збройної агресії російської федерації загинули щонайменше четверо суддів: Любов Харечко (суддя Чернігівського апеляційного суду, 03.03.2022)[14]; Дмитро Константинов (суддя Красноградського районного суду Харківської області, 29.10.2022)[20]; Анатолій Нагорний (голова Веселівського районного суду Запорізької області, загинув на фронті в листопаді 2023 р.)[21]; Леонід Лобойко (суддя Верховного Суду, 28.09.2024)[22]. За даними Державної судової адміністрації, які в травні 2023 р. оприлюднив голова Ради суддів України, загинули семеро суддів і працівників апаратів судів, ще дев'ятеро зазнали поранень; у лавах ЗСУ тоді служили 54 судді[23]. Пам'ятаємо кожного.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ (СТАТТІ, РЕФЕРАТИ СТАТЕЙ)

Позначки: «Анотація» — оригінальний матеріал, уперше оприлюднений у журналі; «Реферат» — стислий виклад праці або офіційного документа, уперше оприлюднених в іншому виданні чи на іншому ресурсі; під кожним рефератом наведено відомості про першу публікацію; наявний DOI зазначено біля відомостей про оприлюднення. Цифри у квадратних дужках відсилають до списку References після кожної публікації: описи за ДСТУ 8302:2015, українські й російські назви подано латиницею (транслітерація за постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 № 55), їхній переклад англійською — у квадратних дужках.

Читачеві. За кожною публікацією цього номера стоять реальні справи: кримінальні провадження, сімейні спори, позови про відшкодування моральної шкоди, перевірки із застосуванням поліграфа. Анотація допоможе швидко зорієнтуватися, а повний текст за посиланням відкриє методики, аргументи сторін і правові позиції Верховного Суду, які можуть знадобитися у вашій наступній справі. Читайте, порівнюйте з власною практикою і діліться знайденим з колегами.

1.1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ

ДО ПИТАННЯ ДОСТАТНОСТІ РОЗМІРУ ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ ВІД ООН[1]

Карачевцев Я. М.

DOI: 10.53672/ej.5.2026.08[1] Check for updates

Анотація. Карачевцев Я. М. порушує питання, чи забезпечує фінансова допомога ООН вразливим категоріям населення України мінімально прийнятний рівень життя. Розмір допомоги становить 10 800 грн на особу, а критерієм її отримання є середньомісячний дохід не вище 5400 або 6318 грн залежно від програми. Автор зіставляє ці величини з розрахованим ним реальним прожитковим мінімумом, який у цінах на 01.01.2025 становить 15 924 грн на особу, та з даними Державної служби статистики України про розподіл населення за рівнем доходів у 2021 р. Методологічною основою слугують попередні міждисциплінарні праці автора на стику психології, права й економіки: підходи нормативного споживання, споживчого бюджету, психологічного діагностування, кореляційного аналізу макропоказників і розрахунку презюмованої моральної шкоди. Проаналізовано позицію М. Д. Савенка щодо правового нігілізму в установленні прожиткового мінімуму, праці А. А. Пилипенка зі співавторами і Н. Є. Рак, а також судову практику: постанову Шостого апеляційного адміністративного суду від 12.03.2019, де наведено науковий висновок спеціаліста Карачевцева Я. М. від 02.04.2018, і постанову Верховного Суду від 06.07.2022 у справі № 826/16793/17, якою цю постанову залишено без змін. За розрахунками автора, дохід нижче 6318 грн спричиняє розлад здоров'я тривалістю 10,7 дня на рік, що він співвідносить із легкими тілесними ушкодженнями (ч. 2 ст. 125 КК України); навіть з урахуванням допомоги ООН цей показник становить 7,7 дня. Дохід 3981 грн автор кваліфікує як межу катування (ст. 127 КК України). Він доводить, що головною причиною скорочення населення є низькі доходи, і пропонує збільшити максимальну допомогу до рівня реального прожиткового мінімуму та виплачувати її протягом 12 місяців. Висновки статті становлять інтерес для юристів, судових експертів-психологів і фахівців з оцінки моральної шкоди, а також для дискусії про методику визначення прожиткового мінімуму в Україні.

Ключові слова: прожитковий мінімум, реальний прожитковий мінімум, бідність, фінансова допомога ООН, вразливі категорії населення, право на життя, право на здоров'я, моральна шкода, розлад здоров'я, демографічні втрати, судова практика.

On the Sufficiency of the Amount of UN Financial Assistance

Karachevtsev Ya. M.

Abstract. The article examines whether the financial assistance paid by the United Nations to vulnerable groups in Ukraine secures a minimally acceptable standard of living. The assistance amounts to UAH 10,800 per person, and eligibility depends on an average monthly income not exceeding UAH 5,400 or UAH 6,318, depending on the programme. Ya. M. Karachevtsev compares these thresholds with the real subsistence minimum he has calculated, UAH 15,924 per person at 1 January 2025 prices, and with State Statistics Service data on the income distribution of the population in 2021. The method builds on the author's earlier interdisciplinary work combining psychology, law and eco-

nomics: normative consumption, the consumer budget approach, psychological diagnostics, correlation analysis of socio-economic indicators and the calculation of presumed non-pecuniary damage. The analysis also covers M. D. Savenko's views on legal nihilism in setting the subsistence minimum, studies by A. A. Pylypenko and co-authors and by N. Ye. Rak, and case law: the Sixth Administrative Court of Appeal ruling of 12 March 2019, which cites the author's expert opinion of 2 April 2018, and the Supreme Court ruling of 6 July 2022 in case No. 826/16793/17 upholding it. According to the author, an income below UAH 6,318 causes 10.7 days of health impairment per year, comparable to minor bodily harm under Article 125(2) of the Criminal Code of Ukraine, and 7.7 days even with UN assistance, while UAH 3,981 marks the threshold of torture under Article 127. Low income is identified as the main cause of population decline. The author recommends raising assistance to the real subsistence minimum and paying it for 12 months.

Keywords: subsistence minimum, real subsistence minimum, poverty, UN financial assistance, vulnerable groups, right to life, right to health, non-pecuniary damage, health impairment, population decline, case law.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 05.11.2026; у номері — 05.11.2026; DOI:* ***10.53672/ej.5.2026.08***[1].

Повний текст

Текст статті.

Вразливим категоріям населення України виплачується фінансова допомога від ООН у розмірі 10 800 грн на людину. Одним із критеріїв отримання допомоги є середньомісячний дохід не вище від 5400 або 6318 грн (цифри варіюються залежно від програми та партнерів). Проте за нашими підрахунками вразливим населенням є особи, дохід яких є меншим ніж 15 924 грн в цінах на 01.01.2025. При доході, який є меншим ніж 6318 грн. розлад здоров'я у людини від бідності становить 10,7 днів хвороби, що відповідає легким тілесним ушкодженням з наслідками для здоров'я (ч. 2 ст. 125 КК України). Допомога від ООН в розмірі 10 800 грн на рік покращує фінансовий стан особи на 900 грн в місяць. Отже, якщо взяти до уваги найкращий варіант доходу – 6318 грн, це підвищує дохід до 7218 грн на місяць, що за нашими підрахунками відповідає також стану легких тілесних ушкоджень з наслідками для здоров'я (хворобливий стан від бідності становить 7,7 днів на 1 рік).

На думку вченого М.Д. Савенко, судді Конституційного Суду України у відставці, прожитковий мінімум занижений в Україні, так як при його встановленні держава виходила з принципу особливого правового цинізму, який перекочував до влади незалежної України як спадок від тоталітарного радянського минулого.

Уряд, знаючи про те, що українське населення страждає від бідності, і головною причиною скорочення українського населення є низькі доходи, поставив в оману міжнародні інстанції про реальні потреби населення України, і про реальний рівень бідності в країні.

Йде 2026 рік, а Державна служба статистики України виклала інформацію про розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів тільки за

довоєнний 2021 рік, бо владі не вигідно донести правду про реальні доходи населення України.

Наведемо статистику про бідність в Україні в 2021 році. Станом на 1 січня 2021 року населення України становило близько 42,15 мільйона осіб. Розмір реального прожиткового мінімуму у 2021 році становив 9715 грн.

Кількість жебраків в Україні в 2021 році (дохід менш ніж 0,25 реального прожиткового мінімуму /менш ніж 2429 грн/, далі скорочено - РПМ) становило 5,2% населення (2,2 млн. осіб), кількість нужденних (дохід від 0,5 до 0,25 РПМ /або в грошовому виразі від 4858 до 2429 грн/ становило 29,6% населення (12,5 млн. осіб), а незабезпечених (дохід від 1,0 до 0,5 РПМ /або в грошовому виразі від 9715 до 4858 грн/ становило 52,5% населення (22,1 млн. осіб). З'явився середній клас – 12,7% населення (5,4 млн. осіб). В цілому, ситуація з доходами покращилась у порівнянні з попередніми роками.

З точки зору права – 3981 грн в місяць на людину в цінах на 01.01.2025 рік – це межа тортур (стаття 127 Кримінального кодексу України), тобто, якщо єдиним доходом людини є допомога від ООН, то ця соціальна допомога забезпечує не мінімальні стандарти життя, а є за своєю природою мученням.

Автор сподівається на відкриту дискусію і відгуки з приводу проблем прожиткового мінімуму (на email Ярослава Карачевцева ya.m.karachevtsev@gmail.com).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Так, вчений Савенко Микола Дмитрович (суддя Конституційного Суду України у відставці) у своєму дослідженні національної системи правового захисту людини [1], прийшов до висновку, що «У спадок Україні, від великої етатистської держави, дістався історично сформований у царській росії, розвинений за радянських часів і в перші роки незалежності, правовий нігілізм, який в окремих випадках сягає рівня правового цинізму. Це, звичайно, негативно впливає на стан правового захисту людини, забезпечення прав і свобод».

Особливий правовий цинізм на його думку полягає у відношенні влади до встановлення прожиткового мінімуму.

Далі він зазначає, що «Принцип правової держави передбачає правову визначеність, впевненість, передбачуваність, розумність дій влади, неприпустимість погіршення досягнутого рівня обсягу, гарантованості та забезпечення певного права. Це означає, що встановлені державою в Конституції та інших законах соціальні гарантії, розміри заробітної плати, пенсійного і соціального забезпечення у такій державі не можуть ні зупинятися, ні зменшуватися. Однак це правило в Україні не діє, а відтак не діють у повному обсязі і принципи верховенства права, соціальної, правової держави».

У дослідженні А. А. Пилипенко і співавторів [2] перелічено причини, з яких прожитковий мінімум в Україні є заниженим. Також вони цитують роботу Наталії Рак [3], яка діагностувала витрати студентів на життя, і дійшла висновку, що мінімальні людські потреби занижені в структурі прожиткового мінімуму в три рази.

І прийшли до висновку, що політика уряду України щодо утримання низького рівня життя призводить до зростання рівня зовнішньої трудової міграції з України, особливо це стосується молодих кваліфікованих кадрів.

Для порівняння, у Німеччині пересічний громадянин за один день заробляє стільки, скільки українець заробляє за цілий місяць роботи на мінімальну заробітну плату. І така тенденція справедлива для багатьох країн Європи. (для довідки у 2020 році мінімальна заробітна плата становила у Німеччині 1 584,00 EUR, прожитковий мінімум становив 347 євро на одну людину, а середня заробітна плата була 4 000 євро).

До речі, у 2020 році майже 57,1% населення України отримували доходи, які були менші від мінімальної заробітної плати України (5000 грн. або 88 євро в місяць) [4].

Формулювання цілей статті. У зв'язку з вище викладеним постає питання для дослідження – який реальний рівень доходів задовольняє мінімальні потреби людини в Україні в цінах 2025 року, і які є наслідки для здоров'я низьких доходів людини.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У зв'язку з початком війни в Україні у 2014 р. уряд України перестав підвищувати прожитковий мінімум через зростання інфляції. Тому Міністерство соціальної політики ввело в обіг таке поняття як «фактичний прожитковий мінімум», яке на січень 2022 р. складало 4666 грн. на людину [5], однак і ця величина прожиткового мінімуму є заниженою [6, 7, 8]. Відповідно до наших наукових досліджень [9, 10, 11] реальний прожитковий мінімум в Україні, який забезпечує право на життя та стан не порушення здоров'я становить 10 686 грн. на місяць на 1 чол. в цінах на 01.01.2022.

На професійний висновок фахівця-психолога Карачевцева Я.М. послався Шостий адміністративний апеляційний суд у позові проти Кабінету Міністрів України, який в описовій частині постанови від 12 березня 2019 року зазначив: «Як зазначено у пункті 3 наукового висновку спеціаліста, психолога, фізика, юриста Карачевцева Я.М. від 02.04.2018 року у відповідь на прохання третьої особи без самостійних вимог на предмет спору на стороні позивача оцінити розмір реального прожиткового мінімуму та надати консультацію, яким критеріям має задовольняти реальний прожитковий мінімум, щоб людина не відчувала негативний стрес і не мала б несприятливих наслідків для здоров'я, за допомогою різних підходів (1. Нормативного споживання, 2. Споживчого бюджету, 3. Психологічного діагностування, 4. Кореляційного аналізу соціальних, демографічних, економічних макропоказників, 5. Розрахунку відшкодування презюмованої моральної шкоди за один бал стресу, який дорівнює одному реальному прожитковому мінімуму) було встановлено розмір реального прожиткового мінімуму, який забезпечує право на життя та здоров'я: станом на 01.01.2013 року - 3491,00 грн., на 01.01.2014 року - 3508,00 грн., на 01.01.2015 року - 4508,00 грн., 01.01.2016 року - 6325,00 грн., на 01.01.2017 року - 7095,00 грн., на 01.01.2018 року - 8095,00 грн. на одну особу (середній показник). Якщо дохід особи менший від реального прожиткового мінімуму, здоров'ю цієї особи завдається моральна шкода, яка дорівнює різниці між реальним прожитковим мінімум та отримуваним доходом» [12].

Зазначена правова позиція суду була затверджена Постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 6 липня 2022 року у справі № 826/16793/17 [13].

Внаслідок проведених Карачевцевим Я.М. досліджень на стику психології, права, економіки [14, 15, 16] нам вдалося визначити наслідки бідності для здоров'я населення та демографії України. А саме, якщо середній дохід населення менше 15 924 грн. в цінах на 01.01.2025 р. відбувається зменшення кількості населення в Україні. При середніх доходах населення вище 15 924 грн. в цінах на 01.01.2025 р. буде відбуватися приріст населення.

Оцінимо втрати населення України від бідності. У 2019 р. скорочення населення на рік становило 233 тис. осіб, при загальному населенні 42,2 млн., а у 2021 р. – 314 тис. осіб. Тобто скорочення в день становило від 638 до 860 осіб.

За період війни України з росією від 24.02.2022 по 01.01.2026 втрати в Україні становили 172 135 померлих осіб. Період часу – 3 р. 10 міс 4 дня = 3,844 р. Тобто смертність від війни становила 123 особи на день.

Тобто наслідки економічної війни Уряду України проти свого власного населення в шість разів страшніше ніж втрати від війни з росією.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Нам вдалося прийти від абстрактних висловлювань, що прожитковий мінімум в Україні порушує права людини, принцип верховенства права, і прийнятий з особливим правовим цинізмом, до конкретних цифр, а саме скільки населення в млн. осіб (кількісний критерій), і як страждає (якісний критерій). Це дуже значний науковий прорив в дослідженні впливу прожиткового мінімуму на здоров’я людини. Вдалось визначити правову кваліфікацію діям влади щодо створення умов для проживання в бідності 93%-87% населення України.

В майбутньому хотілося би визначити залежність між розладом здоров’я від бідності та кількістю придбаних медичних препаратів. Враховуючи, що питання тривалості розладу здоров’я від бідності встановлено, ми хотіли би визначити, що саме страждає у людини (які з’являються хвороби).

Також нами було встановлено, головною причиною скорочення населення є його низькі доходи. Нульовий приріст населення відбувається тоді, коли його середні доходи дорівнюють величині реального прожиткового мінімуму 15 924 грн. на 1 людину в цінах на 01.01.2025. Далі, ми хотіли би розвинути концепцію, що населення є своєрідним капіталом держави, і скорочення населення є матеріальними збитками держави, які кореспондують з розміром втрати ВВП через його зменшення або незначний зріст, який відстає від світового росту ВВП.

Можемо порекомендувати, щоб максимальний рівень фінансової допомоги від ООН для жителів України становив не 900, а 15 924 грн. на 1 людину в місяць в цінах на 01.01.2025, і виплачувався не 3, а 12 місяців, як різниця між 15 924 грн. і середнім доходом господарства. І що вразливими категоріями населення України є також бідні люди, а рівень бідності Уряд України занизив в 5-6 разів, щоб штучно покращити видимість «гарного» економічного становища населення в Україні.

А на думку фінансового консультанта Віктора Чумака, який оцінив приблизний рівень витрат, який потрібен українцям для гідного життя після виходу на пенсію для комфортного життя без утримання дачі потрібно приблизно 20 000–30 000 грн щомісяця у 2025 році [17].

Фактичний прожитковий мінімум уже більше 11 тисяч грн (відповів Мінфін на запит «Ліга. Закон») станом на 11 серпня 2025 р. Зараз мінімальна зарплата в Україні у 2025 році становить 8000 грн (як і в 2024 році), але «на руки» працівник отримує 6160 грн після сплати податків (ПДФО 18% та військовий збір 5%). Це не дозволяє працівнику оплатити навіть мінімальний набір продуктів та послуг та не відповідає реальній вартості життя в Україні [18].

Список використаних джерел:

1. Савенко М. Д. Національна система правового захисту людини. *Наукові записки НаУКМА*. 2007. С. 10–15.

2. Пилипенко А. А., Копілець В. В., Піпенко В. М. Прожитковий мінімум: виживати чи мігрувати? *Правова позиція*. 2019. № 4 (25). С. 13–18.

3. Рак Н. Є. Методичні та прикладні аспекти визначення прожиткового мінімуму в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 2. С. 34–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2017_2_8 (дата звернення: 05.11.2026).

4. Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів. *Головне управління статистики у м. Києві*. URL: http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/statinf/vrd/rnssv_r.htm (дата звернення: 05.11.2026).

5. Фактичний розмір прожиткового мінімуму у 2015–2022 роках. *Міністерство соціальної політики України* : офіц. вебсайт. URL: https://www.msp.gov.ua/news/12286.html (дата звернення: 05.11.2026).

6. Геноцид! Ученые доказали, что Украину намеренно убивают : відеозапис. *YouTube*. URL: https://youtu.be/w0CwP5bnhD4 (дата звернення: 05.11.2026).

7. Проблеми формування прожиткового мінімуму в Україні : парламентські слухання, 18.12.2019 : відеозапис. *YouTube*. URL: https://youtu.be/RwxvLTFww08; стенограма. *Верховна Рада України* : офіц. вебпортал. URL: https://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl1812119.htm (дата звернення: 05.11.2026).

8. V Международная конференция по устойчивому развитию «Мир в 2050 году: взгляд в будущее на устойчивое развитие» (Колумбийский университет, Нью-Йорк, США, 18–20 сент. 2017 г.) : материалы. URL: http://ic-sd.org/2017/11/20/proceedings-from-icsd-2017/ (дата звернення: 05.11.2026).

9. Карачевцев Я. Н. Бідність як порушення права на життя. *European Journal of Humanities and Social Sciences*. 2017. № 1 (Special Issue for Ukraine).

10. Карачевцев Я. М. Універсальні методи визначення розміру прожиткового мінімуму. *Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 13 (спец. вип.). С. 27–29.

11. Карачевцев Я. Н. Феномен независимой Украины: бедность всего населения. *Современные проблемы научной экономической мысли (к 200-летию со дня рождения К. Маркса)* : сб. науч. тр. Междунар. науч.-практ. конф. (г. Белгород, 26 апр. 2018 г.) / под ред. Е. Н. Камышанченко. Белгород : ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2018. С. 200–204.

12. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 12.03.2019 у справі № 826/16793/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80507234 (дата звернення: 05.11.2026).

13. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 06.07.2022 у справі № 826/16793/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110111 (дата звернення: 05.11.2026).

14. Карачевцев Я. М. Наслідки низького рівня ВВП для здоров'я і демографії населення України. *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених (Львів, 23–24 квіт. 2019 р.). Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2019. С. 143–144.

15. Карачевцев Я. Н. Детерминанты рождаемости на примере Украины 2008–2016 гг. *Актуальные научные исследования в современном мире* : сб. науч. тр. XXX Междунар. науч. конф. (Переяслав-Хмельницкий, 26–27 окт. 2017 г.). Переяслав-Хмельницкий, 2017. Вып. 10 (30), ч. 7.

16. Карачевцев Я. Н. К вопросу о размере моральных страданий, испытуемых человеком, живущим в условиях бедности. *Актуальные проблемы развития экономических, финансовых и кредитных систем* : сб. материалов V Междунар. науч.-практ. конф. (г. Белгород, 8 сент. 2017 г.) / науч. ред.: М. В. Владыка, О. В. Ваганова, Н. Е. Соловьева. Белгород : ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2017. С. 265–268.

17. Хмельницька В. Скільки грошей потрібно українцям для комфортного життя на пенсії. *ТСН*. URL: https://tsn.ua/groshi/skilky-hroshey-potribno-ukrayintsiam-dlia-komfortnoho-zyttia-na-pensiyi-2926703.html (дата звернення: 05.11.2026).

18. Фактичний прожитковий мінімум уже більше 11 тисяч грн — Мінфін відповів, чи підвищать номінальний. *ЛІГА:ЗАКОН*. URL: https://buh.ligazakon.net/news/238299_faktichniy-prozhitkoviy-mnmum-uzhe-blshe-11-tisyach-grn--mnfn-vdpovv-chi-pdvishchat-nomnalniy (дата звернення: 05.11.2026).

19. Бондаревська К. В., Ткаченко Ю. О., Онищенко В. А. Бідність в Україні та перспективи її подолання. *Бізнес Інформ*. 2022. № 11. С. 162–168. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2022-11_0-pages-162_168.pdf (дата звернення: 05.11.2026).

20. Тимошенко В. І. Несправедливість і бідність як загроза національній безпеці України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 82, т. 1. С. 135–140. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/303629/295668 (дата звернення: 05.11.2026).

21. Павлюк Т. І., Новак І. Г. Рівень бідності в Україні та його причини. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/6_17_ukr/53.pdf (дата звернення: 05.11.2026).

22. Гріненко А. Ю. Феномен української бідності в контексті загроз національній безпеці. *Бізнес Інформ*. 2018. № 3. С. 216–223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_3_34 (дата звернення: 05.11.2026).

23. Волошин О. Р., Галайко Н. В. Бідність в Україні: методи її оцінки та шляхи подолання. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 1 (7). С. 147–155. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2020_Vol.%203,%20No.%201_147-155.pdf (дата звернення: 05.11.2026).

References:

1. Savenko, M. D. (2007). Natsionalna systema pravovoho zakhystu liudyny [National system of legal protection of the individual]. *Naukovi zapysky NaUKMA*, 10–15 [in Ukrainian].

2. Pylypenko, A. A., Kopilets, V. V., Pipenko, V. M. (2019). Prozhytkovyi minimum: vyzhyvaty chy mihruvaty? [Subsistence minimum: to survive or to migrate?]. *Pravova pozytsiia*, 4 (25), 13–18 [in Ukrainian].

3. Rak, N. Ye. (2017). Metodychni ta prykladni aspekty vyznachennia prozhytkovoho minimumu v Ukraini [Methodological and applied aspects of determining the subsistence minimum in Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, 2, 34–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2017_2_8 (accessed 05.11.2026) [in Ukrainian].

4. Rozpodil naselennia za rivnem serednodushovykh ekvivalentnykh zahalnykh dokhodiv [Distribution of the population by level of average per capita equivalent total income]. *Holovne upravlinnia statystyky u m. Kyievi*. URL: http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/statinf/vrd/rnssv_r.htm (accessed 05.11.2026) [in Ukrainian].

5. Faktychnyi rozmir prozhytkovoho minimumu u 2015–2022 rokakh [Actual subsistence minimum in 2015–2022]. *Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy*. URL: https://www.msp.gov.ua/news/12286.html (accessed 05.11.2026) [in Ukrainian].

6. Henotsyd! Uchenye dokazaly, chto Ukraynu namerenno ubyvaiut [Genocide! Scientists have proven that Ukraine is being deliberately killed] : video. *YouTube*. URL: https://youtu.be/w0CwP5bnhD4 (accessed 05.11.2026) [in Russian].

7. Problemy formuvannia prozhytkovoho minimumu v Ukraini [Problems of setting the subsistence minimum in Ukraine] : parliamentary hearings, 18.12.2019 : video. *YouTube*. URL: https://youtu.be/RwxvLTFww08; transcript. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: https://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl1812119.htm (accessed 05.11.2026) [in Ukrainian].

8. V Mezhdunarodnaia konferentsyia po ustoichyvomu razvytyiu «Myr v 2050 hodu: vzghliad v budushchee na ustoichyvoe razvytye» [5th International Conference on Sustainable Development «The World in 2050: Looking Ahead to Sustainable Development»] (Columbia University, New York, USA, 18–20 September 2017) : proceedings. URL: http://ic-sd.org/2017/11/20/proceedings-from-icsd-2017/ (accessed 05.11.2026).

9. Karachevtsev, Ya. N. (2017). Bidnist yak porushennia prava na zhyttia [Poverty as a violation of the right to life]. *European Journal of Humanities and Social Sciences*, 1 (Special Issue for Ukraine) [in Ukrainian].

10. Karachevtsev, Ya. M. (2018). Universalni metody vyznachennia rozmiru prozhytkovoho minimumu [Universal methods of determining the subsistence minimum]. *Mizhnarodni vidnosyny. Seriia «Ekonomichni nauky»*, 13 (special issue), 27–29 [in Ukrainian].

11. Karachevtsev, Ya. N. (2018). Fenomen nezavysymoi Ukrayny: bednost vseho naselenyia [The phenomenon of independent Ukraine: poverty of the entire population]. In E.

N. Kamyshanchenko (Ed.), *Sovremennye problemy nauchnoi ekonomycheskoi mysly* (pp. 200–204). Belhorod : YD «Belhorod» NYU «BelHU» [in Russian].

12. Postanova Shostoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 12.03.2019 u spravi № 826/16793/17 [Ruling of the Sixth Administrative Court of Appeal of 12 March 2019 in case No. 826/16793/17]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80507234 (accessed 05.11.2026) [in Ukrainian].

13. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 06.07.2022 u spravi № 826/16793/17 [Ruling of the Supreme Court (Administrative Cassation Court) of 6 July 2022 in case No. 826/16793/17]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110111 (accessed 05.11.2026) [in Ukrainian].

14. Karachevtsev, Ya. M. (2019). Naslidky nyzkoho rivnia VVP dlia zdorovia i demohrafii naselennia Ukrainy [Consequences of low GDP for the health and demography of the population of Ukraine]. In *Ekonomichnyi rozvytok derzhavy, rehioniv i pidpryiemstv: problemy ta perspektyvy* (pp. 143–144). Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky [in Ukrainian].

15. Karachevtsev, Ya. N. (2017). Determynanty rozhdaemosty na prymere Ukrayny 2008–2016 hh. [Determinants of fertility: the case of Ukraine, 2008–2016]. *Aktualnye nauchnye yssledovanyia v sovremennom myre*, 10 (30), part 7. Pereiaslav-Khmelnytskyi [in Russian].

16. Karachevtsev, Ya. N. (2017). K voprosu o razmere moralnykh stradanyi, yspytuemykh chelovekom, zhyvushchym v uslovyiakh bednosty [On the extent of moral suffering experienced by a person living in poverty]. In *Aktualnye problemy razvytyia ekonomycheskykh, fynansovykh y kredytnykh system* (pp. 265–268). Belhorod : YD «Belhorod» NYU «BelHU» [in Russian].

17. Khmelnytska, V. Skilky hroshei potribno ukraintsiam dlia komfortnoho zhyttia na pensii [How much money Ukrainians need for a comfortable retirement]. *TSN*. URL: https://tsn.ua/groshi/skilky-hroshey-potribno-ukrayintsiam-dlia-komfortnoho-zyttia-na-pensiyi-2926703.html (accessed 05.11.2026) [in Ukrainian].

18. Faktychnyi prozhytkovyi minimum uzhe bilshe 11 tysiach hrn — Minfin vidpoviv, chy pidvyshchat nominalnyi [The actual subsistence minimum already exceeds UAH 11,000: the Ministry of Finance answered whether the nominal one will be raised]. *LIHA:ZAKON*. URL: https://buh.ligazakon.net/news/238299_faktichniy-prozhitkoviy-mnmum-uzhe-blshe-11-tisyach-grn--mnfn-vdpovv-chi-pdvishchat-nomnalniy (accessed 05.11.2026) [in Ukrainian].

19. Bondarevska, K. V., Tkachenko, Yu. O., Onyshchenko, V. A. (2022). Bidnist v Ukraini ta perspektyvy yii podolannia [Poverty in Ukraine and prospects for overcoming it]. *Biznes Inform*, 11, 162–168. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2022-11_0-pages-162_168.pdf (accessed 05.11.2026) [in Ukrainian].

20. Tymoshenko, V. I. (2024). Nespravedlyvist i bidnist yak zahroza natsionalnii bezpetsi Ukrainy [Injustice and poverty as a threat to the national security of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo*, 82 (1), 135–140. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/303629/295668 (accessed 05.11.2026) [in Ukrainian].

21. Pavliuk, T. I., Novak, I. H. Riven bidnosti v Ukraini ta yoho prychyny [The level of poverty in Ukraine and its causes]. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/6_17_ukr/53.pdf (accessed 05.11.2026) [in Ukrainian].

22. Hrinenko, A. Yu. (2018). Fenomen ukrainskoi bidnosti v konteksti zahroz natsionalnii bezpetsi [The phenomenon of Ukrainian poverty in the context of threats to national security]. *Biznes Inform*, 3, 216–223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_3_34 (accessed 05.11.2026) [in Ukrainian].

23. Voloshyn, O. R., Halaiko, N. V. (2020). Bidnist v Ukraini: metody yii otsinky ta shliakhy podolannia [Poverty in Ukraine: assessment methods and ways to overcome it]. *Sotsialno-pravovi studii*, 1 (7), 147–155 (accessed 05.11.2026) [in Ukrainian].

On the Sufficiency of the Amount of UN Financial Assistance

Karachevtsev Ya. M., lawyer, forensic expert psychologist, Private Enterprise «KhN» Legal Aid Agency, Kharkiv, Ukraine

Abstract. The article examines whether the financial assistance paid by the United Nations to vulnerable groups in Ukraine secures a minimally acceptable standard of living. The assistance amounts to UAH 10,800 per person, and eligibility depends on an average monthly income not exceeding UAH 5,400 or UAH 6,318, depending on the programme. Ya. M. Karachevtsev compares these thresholds with the real subsistence minimum he has calculated, UAH 15,924 per person at 1 January 2025 prices, and with State Statistics Service data on the income distribution of the population in 2021. The method builds on the author's earlier interdisciplinary work combining psychology, law and economics: normative consumption, the consumer budget approach, psychological diagnostics, correlation analysis of socio-economic indicators and the calculation of presumed non-pecuniary damage. The analysis also covers M. D. Savenko's views on legal nihilism in setting the subsistence minimum, studies by A. A. Pylypenko and co-authors and by N. Ye. Rak, and case law: the Sixth Administrative Court of Appeal ruling of 12 March 2019, which cites the author's expert opinion of 2 April 2018, and the Supreme Court ruling of 6 July 2022 in case No. 826/16793/17 upholding it. According to the author, an income below UAH 6,318 causes 10.7 days of health impairment per year, comparable to minor bodily harm under Article 125(2) of the Criminal Code of Ukraine, and 7.7 days even with UN assistance, while UAH 3,981 marks the threshold of torture under Article 127. Low income is identified as the main cause of population decline. The author recommends raising assistance to the real subsistence minimum and paying it for 12 months.

Key words: subsistence minimum, real subsistence minimum, poverty, UN financial assistance, vulnerable groups, right to life, right to health, non-pecuniary damage, health impairment, population decline, case law.

References

1. Karachevtsev Ya. M. Do pytannia dostatnosti rozmiru finansovoi dopomohy vid OON [On the Sufficiency of the Amount of UN Financial Assistance]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2026. Vol. 11, No. 5 (65). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2026.08. URL: https://expertize-journal.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=19827 (onovlena versiia vid 07.11.2026). [in Ukrainian].

1.2. СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

УРЯД ПІДТРИМАВ ЗАКОНОПРОЄКТИ МІН'ЮСТУ ЩОДО СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД МІЖНАРОДНОГО ВИКРАДЕННЯ[1]

Міністерство юстиції України

Реферат. 21 жовтня 2026 року Кабінет Міністрів України схвалив два законопроєкти, розроблені Міністерством юстиції України, і вирішив внести їх на розгляд Верховної Ради. Повідомлення Мін'юсту, поширене порталом «Судова влада України», пов'язує обидві ініціативи з посиленням захисту прав людини, удосконаленням судових процедур і приведенням законодавства у відповідність до європейських та міжнародних стандартів. Перший документ — проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проведення судово-психіатричної експертизи у справі про адміністративне правопорушення» — має узгодити процедуру з міжнародними стандартами та практикою Європейського суду з прав людини і запобігти необґрунтованому втручанню в права особи. Пропонується встановити чіткі підстави та порядок призначення експертизи: якщо є достатні дані про можливу неосудність особи під час вчинення правопорушення, орган, що розглядає справу, призначатиме експертизу за згодою або клопотанням особи чи її законного представника; за відсутності згоди протокол разом із матеріалами справи надсилатимуть до суду невідкладно, але не пізніше 24 годин. Без згоди особи експертизу можна буде призначити лише за рішенням суду й за наявності достатніх підстав, якими можуть бути документи про надання психіатричної допомоги або відомості про неадекватну поведінку під час чи після правопорушення. Другий законопроєкт, підготовлений на виконання Дорожньої карти з питань верховенства права в процесі вступу України до ЄС, спрямований на вдосконалення виконання Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. Він передбачає право голів окружних апеляційних судів визначати два місцеві суди, уповноважені розглядати справи про повернення дітей, окремі правила й строки розгляду таких справ у першій та апеляційній інстанціях, винятковий захід — тимчасове поміщення дитини в сім'ю родичів або інших близьких їй осіб за ризику її переховування чи зміни місця проживання відповідачем, а також зміни до ст. 162 Сімейного кодексу України, які мають запобігти поверненню малолітньої дитини за попереднім місцем проживання, якщо особа, з якою вона проживала, вчиняла домашнє насильство. Для судових психіатрів і психологів, адвокатів і суддів повідомлення окреслює майбутні процесуальні гарантії при призначенні експертизи без згоди особи та нові правила розгляду сімейних спорів з іноземним елементом.

Ключові слова: судово-психіатрична експертиза, справи про адміністративні правопорушення, неосудність, згода особи на експертизу, практика ЄСПЛ, міжнародне викрадення дітей, Гаазька конвенція, повернення дитини, домашнє насильство, Сімейний кодекс України, Міністерство юстиції України, законопроєкт.

The Government Endorsed Draft Laws of the Ministry of Justice on Forensic Psychiatric Examination and on Protecting Children from International Abduction

Ministerstvo yustytsii Ukrainy.

Abstract. On 21 October 2026 the Cabinet of Ministers of Ukraine approved two draft laws prepared by the Ministry of Justice of Ukraine and decided to submit them to the Verkhovna Rada. The Ministry's announcement, republished by the Judicial Power of Ukraine portal, presents both as steps towards stronger human rights protection, better court procedures and closer alignment with European and international standards. The first draft concerns forensic psychiatric examination in administrative offence cases and seeks to bring the procedure into line with the case law of the European Court of Human Rights, preventing unjustified interference with personal rights. Where there are sufficient indications that a person may have been legally insane at the time of the offence, the body hearing the case would order an examination only with the consent or at the request of the person or their legal representative; without consent, the offence report and case file would be sent to court immediately and within 24 hours at most. An examination without consent could be ordered only by a court on sufficient grounds, such as records of psychiatric care or evidence of inadequate behaviour during or after the offence. The second draft, prepared under the Rule of Law Roadmap for EU accession, aims to improve implementation of the Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction. Heads of district courts of appeal would designate two local courts to hear return cases under special rules and time limits; a child could exceptionally be placed temporarily with relatives or other close persons if there is a risk of concealment; and Article 162 of the Family Code would be amended to prevent returning a young child to a person who committed domestic violence.

Keywords: forensic psychiatric examination, administrative offences, legal insanity, informed consent, European Court of Human Rights, international child abduction, Hague Convention, return of a child, domestic violence, Family Code of Ukraine, Ministry of Justice of Ukraine, draft law.

Першоджерело: *Міністерство юстиції України. Уряд підтримав законопроєкти Мін'юсту щодо судово-психіатричної експертизи та захисту дітей від міжнародного викрадення. Судова влада України. Реферат оприлюднено в журналі 22.10.2026.*

References

1. Ministerstvo yustytsii Ukrainy. Uriad pidtrymav zakonoproiekty Miniustu shchodo sudovo-psykhiatrychnoi ekspertyzy ta zakhystu ditei vid mizhnarodnoho vykradennia [The Government Endorsed Draft Laws of the Ministry of Justice on Forensic Psychiatric Examination and on Protecting Children from International Abduction] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2026. Vol. 11, No. 5 (65). URL: https://expertize-journal.org.ua/zovnishni-novyny/19661-uryad-pidtrimav-zakonoproyekti-min-yustu-shodo-sudovo-psihiatrichnoyi-ekspertizi-ta-zahistu-ditej-vid-mizhnarodnogo-vikradennya (onovlena versiia vid 22.10.2026). [in Ukrainian].

1.3. ПСИХОЛОГІЯ ВБИВЦІ ТА НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗЛОЧИНЦЯ: ОСОБИСТІСТЬ, АГРЕСІЯ І ПСИХОПАТІЯ

ЗАГАЛЬНА МОДЕЛЬ АГРЕСІЇ: ПІЗНАВАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Белорус К. Р., *Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.01 Check for updates

Анотація. У тезах здійснено теоретичний аналіз загальної моделі агресії (К. Андерсон, Б. Бушман) та визначено її пізнавальні можливості й методологічні обмеження в поясненні механізмів виникнення агресивної поведінки. Авторка розглядає агресивну поведінку як результат взаємодії особистісних і ситуаційних чинників, когнітивних оцінок та емоційних станів, аналізує реактивну, інструментальну та апетитивну форми агресії, а також розмежовує поняття агресії й агресивності. Зроблено висновок, що застосування моделі потребує доповнення критичним аналізом конкретної ситуації, оскільки жоден окремий чинник не пояснює механізми виникнення агресії вичерпно.

Ключові слова: загальна модель агресії, агресивна поведінка, реактивна агресія, інструментальна агресія, апетитивна агресія, агресивність

Постановка проблеми. Агресія є складним соціально-психологічним феноменом, дослідження якого потребує врахування сукупності когнітивних, емоційних, поведінкових і соціальних чинників. У сучасних умовах підвищеної психологічної напруги внаслідок воєнного стану, економічної кризи, інтенсивної міжособистісної взаємодії та зростання кількості стресогенних ситуацій особливої актуальності набуває питання розуміння механізмів виникнення й розвитку агресивної поведінки. Водночас агресію не можна розглядати виключно як безпосередню реакцію на зовнішні подразники, оскільки її формування може залежати від індивідуальних особливостей сприйняття, інтерпретації соціальних ситуацій, попереднього досвіду та способів емоційної регуляції. У цьому контексті важливе значення має загальна модель агресії, яка дає змогу систематизувати психологічні механізми агресивної поведінки та пояснити взаємозв'язок між особистісними характеристиками, ситуаційними умовами й процесами прийняття рішень.

Актуальність проблеми визначається необхідністю критичного осмислення пізнавальних можливостей цієї моделі та меж її застосування. Попри те, що загальна модель агресії забезпечує цілісне бачення когнітивних, афективних і фізіологічних процесів, які беруть участь у формуванні агресивної реакції, її використання потребує врахування складності людської поведінки та багатофакторності її детермінації. Зокрема, виникають питання щодо можливостей моделі пояснювати тривалі й систематичні прояви агресії, вплив соціокультурного середовища, індивідуального життєвого досвіду та свідомого контролю поведінки. Тому важливо не лише розкрити пояснювальний потенціал загальної моделі агресії, а й визначити теоретичні та методологічні обмеження, які необхідно враховувати під час її використання в наукових дослідженнях і практичній психології.

Мета. Здійснити теоретичний аналіз загальної моделі агресії, визначити її пізнавальні можливості у поясненні механізмів виникнення агресивної поведінки та окреслити основні теоретичні й методологічні обмеження її застосування.

Аналіз стану опрацювання питання. Проблема агресивної поведінки представлена в межах психоаналітичного, фрустраційного та соціально-когнітивного підходів. З. Фройд розглядав агресію у зв'язку з внутрішніми потягами особистості, тоді як Дж. Доллард і його колеги обґрунтували зв'язок між фрустрацією та агресивними реакціями. Е. Фромм досліджував відмінності між оборонною та деструктивною агресією, акцентуючи на ролі соціальних умов і мотивації поведінки.

Вагомий внесок у дослідження агресії зробили Л. Берковіц, який розкривав значення негативного афекту та ситуаційних подразників, а також Р. Берон і Д. Річардсон, які систематизували основні психологічні підходи до пояснення агресивної поведінки. Подальший розвиток інтегративного напряму пов'язаний із працями К. Андерсона та Б. Бушмана, які розробляли й емпірично обґрунтовували загальну модель агресії. У межах цієї концепції агресивна поведінка пояснюється взаємодією особистісних і ситуаційних чинників, що впливають на когнітивні оцінки, емоційні реакції та процеси прийняття рішень.

Попри значний теоретичний доробок, залишаються відкритими питання щодо пояснювальних меж моделі, зокрема її можливостей у дослідженні тривалих агресивних тенденцій, складних мотиваційних механізмів і впливу соціокультурного середовища. Потребує подальшого аналізу також співвідношення ситуативних реакцій, відносно стійких особистісних характеристик і свідомої регуляції поведінки. Це зумовлює необхідність критичного розгляду пізнавальних можливостей загальної моделі агресії та визначення умов, за яких її застосування забезпечує найбільш обґрунтоване пояснення агресивної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне осмислення агресії характеризується різноманітністю наукових підходів, що пояснюють її природу, механізми виникнення та особливості прояву. Наприклад, у межах психодинамічного напряму увага зосереджується на внутрішніх конфліктах і несвідомих спонуках, тоді як соціально-когнітивний підхід акцентує на ролі засвоєних моделей поведінки, інтерпретації ситуацій та впливі соціального середовища. Зокрема, Е. Фромм розмежовував агресію, спрямовану на захист і пристосування, та деструктивні її форми. Водночас важливо відрізняти агресію як конкретний прояв поведінки від агресивності як відносно стійкої індивідуальної схильності до відповідних реакцій.

Важливим інструментом систематизації зазначених підходів є загальна модель агресії, яка об'єднує особистісні та ситуаційні чинники й розглядає їхній вплив на когнітивні, емоційні та фізіологічні процеси. Відповідно до цієї моделі поведінкова реакція залежить не лише від зовнішніх обставин, а й від того, як особистість сприймає та оцінює події, які емоції переживає і яке рішення обирає. Це дає змогу пояснювати індивідуальні відмінності в реагуванні на подібні ситуації. Проте ці пояснювальні можливості моделі не є безмежними, оскільки агресивна поведінка формується під впливом багатьох взаємопов'язаних чинників, а їхня роль може змінюватися залежно від контексту. Тому застосування загальної моделі агресії потребує критичного аналізу її теоретичних положень і врахування чинників, які можуть залишатися недостатньо відображеними в межах єдиної пояснювальної системи [2].

Застосування загальної моделі агресії передбачає її доповнення раціональним аналізом конкретної ситуації, оскільки універсальне трактування агресивної поведінки без урахування контексту може обмежувати об'єктивність її пояснення.

Окремим напрямом дослідження агресії є вивчення її реактивних, інструментальних та мотиваційних форм. Реактивна агресія є відповіддю на суб'єктивно сприйняту загрозу або провокацію та супроводжується підвищеним емоційним збудженням, що може виявлятися у зміні міміки, підвищенні тону голосу, крику та використанні образливої лексики.

Натомість інструментальна агресія має цілеспрямований характер і використовується як засіб досягнення певного результату. Водночас ці форми не завжди існують відокремлено, оскільки в реальних ситуаціях прагнення завдати шкоди може поєднуватися з бажанням отримати матеріальну вигоду, владу або соціальне визнання.

Особливу увагу слід приділити апетитивній агресії, за якої заподіяння шкоди іншій людині саме по собі може сприйматися як джерело позитивних переживань і емоційного збудження. Її розгляд та вивчення в контексті збройних конфліктів засвідчують важливість урахування соціального оточення, досвіду участі в насильстві, процесів дегуманізації та засвоєння відповідних поведінкових норм. Ці явища демонструють, що агресивні дії можуть бути зумовлені не лише страхом, гнівом чи захисною реакцією, а й специфічними мотивами та очікуванням винагороди [6].

У контексті загальної моделі агресії зазначені прояви дають змогу глибше розкрити взаємодію особистісних характеристик і ситуаційних чинників у формуванні поведінки. Модель допомагає пояснити, як інтерпретація подій, емоційні стани та очікувані наслідки впливають на вибір агресивної реакції. Проте складність мотивації насильства, вплив тривалого перебування в агресивному середовищі та індивідуальні відмінності у сприйнятті винагороди вказують на необхідність обережного застосування цієї теоретичної концепції. Зокрема, сам факт агресивної поведінки не дає змоги однозначно встановити її мотиви, а виявлені взаємозв'язки між агресією, травматичним досвідом і психологічними наслідками не слід автоматично трактувати як причинно-наслідкові.

Серед теоретичних підходів до пояснення агресії виокремлюють психоаналітичну концепцію З. Фройда та фрустраційну теорію Дж. Долларда. У межах першого підходу агресія розглядається як прояв внутрішніх потягів особистості, тоді як фрустраційна теорія пов'язує її виникнення з перешкодами в досягненні значущих цілей. Проте фрустрація не завжди спричиняє агресивну реакцію, оскільки її характер залежить від індивідуальних особливостей людини та способів інтерпретації ситуації.

Загальна модель агресії інтегрує окремі положення цих концепцій, пояснюючи агресивну поведінку через взаємодію особистісних і ситуаційних чинників, емоційних станів та когнітивних процесів. Водночас її застосування потребує врахування багатофакторності агресії, адже жоден окремий чинник не дає змоги повністю пояснити механізми її виникнення [1].

Агресію можна класифікувати за спрямованістю, способом прояву, мотивацією та функціональним значенням. За формою вираження розрізняють фізичну й вербальну агресію, за спрямованістю – гетероагресію, адресовану іншим, та аутоагресію, спрямовану на себе. За характером взаємодії з об'єктом виділяють пряму, непряму та зміщену агресію. За мотивацією розмежовують реактивні прояви, що виникають у відповідь на загрозу чи фрустрацію, та інструментальну агресію, яка використовується для досягнення певної мети. Така багатовимірна класифікація демонструє складність феномена й необхідність його комплексного дослідження. Коректним та важливим є розмежування понять агресії та агресивності. Якщо агресія характеризує конкретні дії або поведінкові реакції, то агресивність розглядається як відносно стійка властивість особистості, що виявляється у схильності до агресивного реагування. Водночас агресивність не завжди має деструктивний характер: залежно від обставин вона може проявлятися як наполегливість, здатність захищати особисті межі та відстоювати власні інтереси. Ці відмінності мають значення для загальної моделі агресії, оскільки дають змогу враховувати як індивідуальні схильності, так і ситуаційні умови, когнітивні оцінки та мотиви поведінки. Проте класифікація агресивних проявів сама по собі не пояснює механізмів їх виникнення, що зумовлює потребу в комплексних теоретичних моделях [3].

Агресивна поведінка також зумовлюється взаємодією індивідуально-психологічних особливостей і ситуаційних чинників. Важливим є розмежування агресивності як відносно стійкої схильності до агресивного реагування та агресії як конкретного поведінкового прояву. У межах загальної моделі агресії ці явища пояснюються через взаємозв'язок особистісних характеристик, емоційних станів, когнітивних оцінок і зовнішніх обставин. Водночас така поведінка не може бути пояснена одним чинником, оскільки її виникнення залежить від їх комплексної взаємодії [4].

У психологічних дослідженнях агресію визначають як поведінку, спрямовану на заподіяння шкоди іншій особі, яка прагне уникнути такого впливу. За мотиваційним критерієм виокремлюють інструментальну агресію, що слугує засобом досягнення певної мети, та ворожу, для якої заподіяння шкоди є безпосереднім мотивом. Закріплення агресивних реакцій може відбуватися внаслідок їх підкріплення, зокрема отримання бажаного результату або суб'єктивного відчуття контролю [5].

В умовах воєнних загроз і тривалого психоемоційного напруження зростає значення фрустрації, втрати безпеки та виснаження адаптаційних ресурсів як потенційних чинників агресивного реагування. Загальна модель агресії дає змогу аналізувати ці процеси через взаємодію особистісних і ситуаційних детермінант, когнітивної оцінки подій та емоційного збудження. Водночас її застосування потребує врахування соціокультурних умов і специфіки індивідуального досвіду, оскільки однакові обставини не зумовлюють ідентичних поведінкових реакцій.

Висновки.

1. Загальна модель агресії забезпечує комплексне пояснення агресивної поведінки через взаємодію особистісних характеристик, ситуаційних чинників, когнітивних процесів та емоційних станів. Її пізнавальна цінність полягає в можливості аналізувати механізми виникнення агресії та відмінності індивідуального реагування на подібні обставини.

2. Визначено, що агресивна поведінка характеризується різноманітністю форм і мотивів, зокрема може бути реактивною, інструментальною або ворожою. Водночас її прояви не можна пояснити дією одного чинника, оскільки вони залежать від особливостей сприйняття ситуації, попереднього досвіду та соціального середовища.

3. Основними обмеженнями моделі є недостатність універсального пояснення складних мотиваційних механізмів агресії та необхідність урахування соціокультурного контексту й індивідуальних відмінностей. Отже, її застосування потребує критичного осмислення та доповнення аналізом конкретних обставин, що дасть змогу підвищити обґрунтованість інтерпретації агресивної поведінки.

Список використаних джерел

1. Герасимчук О., Лисянська Т. Основні теорії агресії та фрустрації: причини виникнення і подолання. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. 2025. Вип. 26 (71). С. 5–19. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series12.2025.26(71).01

2. Кременчуцька М. К., Жиліч Н. Р. Агресивність у системі особистісних чинників вибору механізмів психологічного захисту під час воєнних подій. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2023. Вип. 3. С. 13–19. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2023-3-2

3. Мазоха І. С. Аналіз теоретико-емпіричних досліджень феномена агресії та агресивності. Наука і освіта : наук.-практ. журнал. 2011. № 1. С. 59–62.

4. Мазоха І. С. Конфліктність та агресивність як прояви деструктивних станів особистості: теоретичний і практичний аспект. Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. Серія : Педагогіка та психологія. 2025. Вип. 3. С. 172–177. DOI: https://doi.org/10.32782/3041-2021/2025-3-24

5. Сахарова К. О. Психологічні детермінанти агресивної поведінки особистості в умовах соціальної нестабільності. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2025. № 6. С. 112–118. DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.6.17

6. Філоненко В. Апетентна агресія як форма задоволення насильницької схильності індивіда. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія. 2024. Вип. 4 (65). С. 49–52. DOI: https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.4.9

The General Aggression Model: Explanatory Potential and Limitations

Belorus K. R.

Abstract. The paper presents a theoretical analysis of the General Aggression Model (C. Anderson, B. Bushman) and identifies its explanatory potential and methodological limitations in explaining the mechanisms underlying aggressive behaviour. The author treats aggressive behaviour as the outcome of an interaction between personal and situational factors, cognitive appraisals and emotional states, examines the reactive, instrumental and appetitive forms of aggression, and distinguishes the concept of aggression from aggressiveness. It is concluded that applying the model requires supplementing it with a critical analysis of the specific situation, since no single factor exhaustively explains the mechanisms underlying aggression.

Keywords: general aggression model, aggressive behaviour, reactive aggression, instrumental aggression, appetitive aggression, aggressiveness

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Белорус К. Р. Загальна модель агресії: пізнавальні можливості та обмеження. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 23–27. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.01.

ТРИАРХІЧНА МОДЕЛЬ ПСИХОПАТІЇ: ЗМІСТ КОМПОНЕНТІВ І ЕМПІРИЧНІ ПІДТВЕРДЖЕННЯ

Дев'ятка Н.-І. С., Київський університет інтелектуальної власності та права

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.02 Check for updates

Анотація. У тезах здійснено теоретико-аналітичний огляд триархічної моделі психопатії (К. Патрік, Д. Фаулз, Р. Крюгер), розкрито психологічний зміст її трьох компонентів – сміливості, бездушності та розгальмованості – і систематизовано сучасні емпіричні дані щодо їхнього зв'язку з агресивною та антисоціальною поведінкою. Авторка розглядає психопатію в ширшому контексті темної тріади особистісних рис (макіавеллізм, нарцисизм, субклінічна психопатія) та аналізує результати валідизаційних досліджень триархічних шкал на форензичних і загальних вибірках. Зроблено висновок, що модель має перспективи застосування в клінічній і юридичній психології, однак її діагностична цінність потребує подальшого вивчення міжкультурної валідності та прогностичного значення.

Ключові слова: триархічна модель психопатії, сміливість, бездушність, розгальмованість, темна тріада, антисоціальна поведінка

Постановка проблеми. Психопатія традиційно визнається одним із найскладніших і найбільш суперечливих конструктів у клінічній, кримінальній та юридичній психології. Тривалий час її діагностика та концептуалізація спиралися на клінічні критерії, які значною мірою фокусувалися на антисоціальній та кримінальній поведінці. Проте такий підхід не завжди давав змогу пояснити феномен «успішних», адаптованих до соціуму, психопатів та відмежувати глибинні особистісні риси від їхніх поведінкових наслідків. У відповідь на ці концептуальні суперечності К. Патріком, Д. Фаулзом та Р. Крюгером була запропонована триархічна модель психопатії. Вона розглядає цей феномен не як єдиний монолітний діагноз, а як конфігурацію трьох окремих, але взаємопов'язаних фенотипічних компонентів – сміливості, бездушності/підлості та розгальмованості, кожен з яких має власну етіологію та нейробіологічне підґрунтя. Проблема полягає у необхідності детального теоретичного розмежування цих компонентів та узагальнення накопиченого масиву емпіричних даних для підтвердження валідності моделі в різних соціокультурних та клінічних контекстах.

Актуальність проблеми. Психопатія залишається актуальним об'єктом психологічних досліджень через складність її структури, різноманітність проявів та неоднозначність зв'язку з антисоціальною поведінкою. У цьому контексті особливого значення набувають багатовимірні підходи, які дають змогу розмежувати окремі характеристики психопатичного профілю та визначити їхній внесок у формування поведінки. Однією з таких концепцій є триархічна модель психопатії, що охоплює три взаємопов'язані компоненти: сміливість, бездушність і розгальмованість. Їх диференційований аналіз дає змогу глибше зрозуміти особливості емоційного реагування, соціального функціонування та поведінкового контролю осіб із вираженими психопатичними рисами. Водночас важливим залишається питання емпіричної підтвердженості запропонованої структури, оскільки різні дослідження демонструють неоднаковий характер зв'язків окремих компонентів із антисоціальною поведінкою, агресією та іншими особистісними характеристиками. Тому систематизація сучасних емпіричних даних є необхідною для оцінювання пояснювального потенціалу та меж застосування триархічної моделі в психологічній і юридичній практиці.

Мета. Проаналізувати та здійснити теоретико-аналітичний огляд триархічної моделі психопатії, детально розкрити психологічний зміст її базових компонентів і систематизувати сучасні емпіричні дані, що підтверджують її валідність та діагностичну цінність у різних психологічних і правових контекстах.

Аналіз стану опрацювання питання. Проблематика психопатії представлена у сучасних дослідженнях як багатовимірний феномен, що охоплює особистісні риси, емоційні особливості та поведінкові прояви. Теоретичним підґрунтям триархічного підходу стала модель К. Патріка, Д. Фаулза та Р. Крюгера, у межах якої психопатія розглядається через три взаємопов'язані компоненти: сміливість, бездушність і розгальмованість. Такий підхід дозволив диференціювати стійкість до загрози та соціальну домінантність, емоційну холодність і недостатню чутливість до інших, а також імпульсивність і недостатній поведінковий контроль.

Окремий напрям становлять дослідження психопатії у структурі темних особистісних рис. Д. Паулгус і К. Вільямс обґрунтували концепцію темної тріади, до якої віднесли макіавеллізм, нарцисизм і субклінічну психопатію. Подальший аналіз взаємозв'язків цих рис із характеристиками особистості засвідчив їхню неоднорідність та відмінності у психологічних механізмах прояву. Зокрема, І. Новицька досліджувала вплив рис темної тріади на формування упередженості у міжособистісному спілкуванні, а І. Зварич, Я. Чаплак та Г. Чуйко розглядали сутність і специфіку темної тріади як комплексу особистісних характеристик [5; 6].

Емпіричні дослідження загалом підтверджують доцільність диференційованого розгляду компонентів триархічної моделі, водночас виявляючи відмінності у характері їхніх зв'язків із поведінковими показниками. Дослідження валідності триархічних шкал на вибірках правопорушників і осіб без кримінального досвіду засвідчило їхню належну внутрішню узгодженість та відповідність зв'язків із показниками психопатії, антисоціальних проявів і особистісних характеристик теоретичним положенням моделі [7].

Дослідження зв'язку компонентів моделі з агресивною поведінкою показало, що бездушність і розгальмованість пов'язані як із реактивною, так і з проактивною агресією, причому бездушність сильніше пов'язана з проактивними її формами. Водночас сміливість не продемонструвала значущого зв'язку з агресією та не відрізняла форензичну вибірку від загальної популяції [7]. Це дає підстави вважати, що сміливість не обов'язково безпосередньо пов'язана з патологічним або кримінальним функціонуванням.

Аналіз Triarchic Psychopathy Measure методами теорії відповідей на завдання, здійснений A. Eichenbaum, D. Marcus і B. French на вибірці з 937 осіб, підтвердив відносну однорідність шкал бездушності та розгальмованості, тоді як сміливість мала складнішу внутрішню структуру. Також виявлено відмінності у функціонуванні окремих пунктів шкали залежно від статі, що вказує на потребу подальшої перевірки її вимірювальної еквівалентності [8]. Отже, емпіричні дані підтримують багатовимірне розуміння психопатії, але водночас свідчать про різну психологічну та поведінкову специфіку її компонентів.

Важливе значення для розуміння окремих компонентів психопатії мають праці П. Фріка та С. Вайта, присвячені бездушним і неемоційним рисам та їхньому зв'язку з розвитком антисоціальної поведінки. Автори акцентують увагу на значенні емоційної холодності та зниженій чутливості до переживань інших у формуванні стійких антисоціальних патернів [1]. П. Муріс та Х. Меркельбах узагальнили сучасні уявлення про психопатичні риси та їхній зв'язок з антисоціальною поведінкою, наголошуючи на складності й неоднорідності цього конструкту [3]. У вітчизняному науковому просторі Л. Аркуша, О. Цільмак та О. Чернов розглядали психопатичні риси як чинник схильності до кримінальної поведінки, що актуалізує значення цього феномена для юридичної психології [4].

Отже, сучасні дослідження сформували достатнє теоретичне підґрунтя для розгляду психопатії як багатовимірного конструкту та визначили окремі психологічні характеристики її компонентів. Водночас залишається недостатньо з'ясованим питання співвідношення сміливості, бездушності та розгальмованості, специфіки їхнього внеску в різні форми антисоціальної поведінки та стабільності запропонованої структури в різних вибірках. Потребують подальшого уточнення й емпіричні підтвердження того, наскільки триархічна модель може бути використана для диференційованого пояснення психопатичних проявів та їхніх поведінкових наслідків. Саме це визначає доцільність подальшого аналізу змісту компонентів моделі та результатів її емпіричної перевірки.

Виклад основного матеріалу. Сьогоденна концептуалізація психопатії зазнала суттєвої трансформації: від сприйняття її як монолітного клінічного діагнозу до розуміння як складного багатовимірного конструкту, що найбільш вичерпно репрезентується через триархічну модель. Ця теоретична парадигма деконструює психопатичний профіль на три базові фенотипічні виміри – сміливість, бездушність та розгальмованість, кожен з яких має власну етіологічну природу та унікально взаємодіє з когнітивними процесами особистості. З теоретичного погляду, таке структурне розмежування дозволяє відійти від фаталістичного кримінологічного детермінізму і пояснити складні механізми переходу від латентної індивідуальної схильності до реальної девіації через проміжні ланки, такі як емпатійний дефіцит та моральне дистанціювання. Відтак, триархічна модель утворює надійне методологічне підґрунтя для глибинного розуміння того, як специфічні комбінації цих рис диференційовано формують різні типи антисоціальної поведінки, наприклад реактивну чи інструментальну агресію, розкриваючи саму природу криміногенної вразливості суб'єкта [4].

У сучасному дискурсі психопатія концептуалізується не як фатальна біологічна детермінанта делінквентної поведінки, а як багатовимірний особистісний конструкт, криміногенний потенціал якого актуалізується виключно в синергії диспозиційних факторів та специфічних умов соціального середовища. Теоретико-методологічне осмислення цього феномена крізь оптику триархічної моделі дозволяє досить глибоко операціоналізувати психологічні механізми переходу від латентної антисоціальної схильності до реального акту правопорушення. Зокрема, глибинний емпатійний дефіцит, інструментальне експлуататативне ставлення до соціуму та використання механізмів когнітивної раціоналізації для виправдання завданої шкоди, відомих як «моральна нейтралізація», утворюють змістовне ядро фенотипічного виміру бездушності. Зі свого боку, порушення функцій виконавчого контролю, що об'єктивізується в імпульсивності, зниженні толерантності до фрустрації та нездатності до гальмування афективних реакцій, репрезентує конструкт розгальмованості. Натомість дефіцит чутливості до сигналів загрози й покарання у поєднанні з високою соціальною компетентністю, домінантністю та маніпулятивним шармом формують вимір сміливості. З огляду на це, саме унікальна індивідуально-типологічна конфігурація зазначених трьох компонентів детермінує вектор кримінальної кар'єри особистості: від просоціально адаптованих маніпуляцій та продуманої «білокомірцевої» злочинності, що виникають за умови домінування сміливості й бездушності, до дезорганізованого імпульсивно-реактивного насильства, яке формується на тлі переважання розгальмованості [4].

Такі структурні особливості психопатичного профілю найбільш яскраво об'єктивізуються у специфіці міжособистісної взаємодії та ставленні до суспільних норм. Характерним маркером психопатичної особистості є тотальна зневага до інтересів, цінностей і переконань інших людей. При цьому суб'єкт виявляє абсолютну байдужість до того факту, що подібна демонстративна поведінка грубо порушує загальноприйняті соціальні стандарти. Феноменологічно цей стан підкріплюється глибокою емоційною холодністю, вираженим егоцентризмом та відсутністю базової тривожності. Через первинний афективний дефіцит такі індивіди виявляються фун-

даментально нездатними до встановлення стійких і глибоких емпатійних зв'язків. Вони не інтеріоризують моральний досвід, а тому повністю позбавлені здатності переживати щире почуття провини чи каяття за власні деструктивні дії, сприймаючи оточення та соціум загалом виключно як інструмент для задоволення власних егоїстичних потреб [6].

У ширшому психологічному контексті феномен психопатії доцільно розглядати як структурний елемент так званої темної тріади, концептуалізованої Д. Паулгусом та К. Вільямсом. До цього кластера належать непатологічні особистісні прояви: макіавеллізм, субклінічний нарцисизм та субклінічна психопатія. У сучасній науці сформувалися два погляди на природу цієї структури: одні дослідники трактують її як єдиний інтегральний конструкт із трьома базовими факторами, тоді як інші визначають їх як самостійні утворення, що демонструють помірну взаємокореляцію. Індивідам із вираженими рисами темної тріади притаманні емоційна холодність, схильність до агресії, амбівалентність, ворожість та акцентована потреба в самопрезентації. Емпірично доведено, що серед чоловіків цей деструктивний комплекс виражений значно яскравіше порівняно з жінками [3; 5].

Аналіз зв'язків темної тріади з п'ятифакторною моделлю особистості засвідчує стійку зворотну кореляцію всіх трьох компонентів із доброзичливістю, через що цей кластер часто розглядають як пряму опозицію до просоціальної комунікації. Водночас виявлено специфічні кореляційні патерни: нарцисизм і психопатія додатково пов'язані з екстраверсією та відкритістю до нового досвіду, макіавеллізм характеризується низьким рівнем сумлінності, а субклінічна психопатія супроводжується емоційною нестабільністю. Окрім того, такі особистості вирізняються високою толерантністю до ризику, екстернальним локусом контролю, маніпулятивністю та потребою в інтенсивній стимуляції, що суттєво підвищує їхню схильність до кримінальної поведінки. У сфері міжособистісних контактів зазначені риси практично унеможливлюють формування глибоких довготривалих стосунків: нарцисизм зумовлює полігамію та використання дружби заради прагматичної вигоди, психопатія об'єктивізується через безжальну експлуатацію партнера в інтимній сфері, тоді як вплив макіавеллізму на стабільність зв'язків залишається найменш однозначним і потребує подальшого вивчення [2].

Висновки.

1. Триархічна модель психопатії, запропонована К. Патріком, Д. Фаулзом і Р. Крюгером, дає змогу розглядати психопатію як багатовимірний особистісний конструкт, структура якого охоплює сміливість, бездушність і розгальмованість. Кожен із компонентів відображає специфічні психологічні характеристики та має власне значення для розуміння індивідуальних відмінностей.

2. Аналіз змісту компонентів засвідчує, що сміливість пов'язана зі стійкістю до загроз і соціальною домінантністю, бездушність – з емоційною холодністю, дефіцитом емпатії та схильністю до експлуатації інших, а розгальмованість – з імпульсивністю та недостатнім контролем поведінки. Їхнє поєднання може бути пов'язане з різними способами міжособистісної взаємодії та формами антисоціальної поведінки.

3. Розглянуті теоретичні підходи й дослідження особистісних рис підтверджують доцільність багатовимірного вивчення психопатії. Водночас наявні емпіричні результати необхідно оцінювати з урахуванням методів вимірювання, характеристик досліджуваних груп і контексту прояву відповідних рис. Вираженість психопатичних характеристик не дає підстав однозначно прогнозувати злочинну поведінку.

4. Триархічна модель має перспективи застосування в клінічній і юридичній психології, зокрема для диференційованого аналізу особистісних характеристик. Проте її діагностична цінність потребує подальшого вивчення, особливо щодо міжкультурної валідності, взаємозв'язків

між компонентами та їхнього прогностичного значення. Отже, мети роботи досягнуто шляхом теоретичного розгляду структури моделі й визначення напрямів подальшого емпіричного дослідження її можливостей та обмежень.

Список використаних джерел

1. Frick P. J., White S. F. Research Review: The importance of callous-unemotional traits for developmental models of aggressive and antisocial behavior. Journal of Child Psychology and Psychiatry. 2008. Vol. 49, No. 4. P. 359–375. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01862.x

2. Jonason P. K., Valentine K. A., Li N. P., Harbeson C. L. Mate-selection and the Dark Triad: Facilitating a short-term mating strategy and creating a volatile environment. Personality and Individual Differences. 2011. Vol. 51, No. 6. P. 759–763. DOI: https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.06.025

3. Muris P., Merckelbach H., Otgaar H., Meijer E. The Malevolent Side of Human Nature: A Meta-Analysis and Critical Review of the Literature on the Dark Triad (Narcissism, Machiavellianism, and Psychopathy). Perspectives on Psychological Science. 2017. Vol. 12, No. 2. P. 183–204. DOI: https://doi.org/10.1177/1745691616666070

4. Аркуша Л., Цільмак О., Чернов О. Психопатичні риси особистості як фактор схильності до кримінальної поведінки. Юридична психологія. 2026. № 1 (38). С. 15–27. DOI: https://doi.org/10.33270/03263801.2

5. Новицька І. В. Вплив «темної тріади» особистісних властивостей на формування упередженості у суб'єкта спілкування. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Психологічні науки. 2014. № 1 (7). С. 69–72. URL: https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2014/1/15.pdf (дата звернення: 13.10.2026).

6. Чаплак Я. В., Чуйко Г. В., Зварич І. М. Темна тріада: суть, контент, специфіка. Наукові інновації та передові технології. Серія «Психологія». 2024. № 3 (31). С. 1390–1402. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-1390-1402

7. van Dongen J. D. M., Drislane L. E., Nijman H., Soe-Agnie S. E., van Marle H. J. C. Further Evidence for Reliability and Validity of the Triarchic Psychopathy Measure in a Forensic Sample and a Community Sample. Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment. 2017. Vol. 39, No. 1. P. 58–66. DOI: https://doi.org/10.1007/s10862-016-9567-5

8. Eichenbaum A. E., Marcus D. K., French B. F. Item response theory analysis of the Triarchic Psychopathy Measure. Psychological Assessment. 2021. Vol. 33, No. 8. P. 766–776. DOI: https://doi.org/10.1037/pas0001022

The Triarchic Model of Psychopathy: The Content of Its Components and Empirical Evidence

Deviatka N.-I. S.

Abstract. The paper presents a theoretical and analytical review of the triarchic model of psychopathy (C. Patrick, D. Fowles, R. Krueger), discloses the psychological content of its three components – boldness, meanness and disinhibition – and systematises current empirical data on their relationship with aggressive and antisocial behaviour. The author considers psychopathy within the broader context of the Dark Triad of personality traits (Machiavellianism, narcissism and subclinical psychopathy) and analyses validation studies of the triarchic scales in forensic and community samples. It is concluded that the model has prospects for application in clinical and legal psychology, although its diagnostic value requires further study of its cross-cultural validity and predictive significance.

Keywords: triarchic model of psychopathy, boldness, meanness, disinhibition, dark triad, antisocial behaviour

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Дев'ятка Н.-І. С. Триархічна модель психопатії: зміст компонентів і емпіричні підтвердження. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 28–33. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.02.

ТИПОЛОГІЯ МОТИВІВ УМИСНОГО ВБИВСТВА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ І КЛАСИФІКАЦІЯ

Губеня В. І., *Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.03 Check for updates

Анотація. У тезах здійснено порівняльний аналіз підходів до класифікації мотивів умисного вбивства (О. Цільмак, Дж. Дуглас зі співавторами, Дж.-К. Фінлі, Н. Сен-Гупта та Р. Генлон) і обґрунтовано узагальнену типологію мотивів за трьома критеріями: спрямованістю спонукання, характером формування мотивації та її структурою. Автор розмежовує поняття мотиву, мети та мотивації, виокремлює основні групи мотивів (корисливі, помсти й образи, ревнощів і власницького контролю, агресивно-конфліктні, домінування та контролю, ідеологічної ненависті, усунення перешкоди) і наголошує на можливості поєднання декількох мотивів у межах одного злочину. Запропонована модель спрямована на впорядкування психологічного аналізу обставин умисного вбивства в юридичній психології.

Ключові слова: умисне вбивство, мотив злочину, типологія мотивів, мотивація, юридична психологія

Постановка проблеми. Умисне вбивство є складним соціально-психологічним явищем, розуміння якого потребує аналізу не лише обставин злочину, а й внутрішніх спонукань особи, яка його вчинила. За зовні подібними діями можуть стояти різні мотиви: помста, ревнощі, корислива зацікавленість, прагнення контролю, особиста неприязнь або ідеологічна ненависть. Водночас один злочин може бути зумовлений декількома мотивами, які взаємодіють між собою.

Складність проблеми полягає у відсутності універсального пояснення мотивації умисного вбивства. Надмірно узагальнена класифікація не враховує психологічних відмінностей між злочинами, тоді як надмірна деталізація ускладнює їх порівняння. Тому важливо систематизувати мотиви за спільними критеріями, розмежувати їхній психологічний зміст і визначити можливості застосування типології в юридичній психології.

Мета. Проаналізувати основні підходи до класифікації мотивів умисного вбивства, порівняти їх за психологічними ознаками та обґрунтувати узагальнену типологію з урахуванням можливості поєднання декількох мотивів у межах одного злочину.

Аналіз стану опрацювання питання. О. Цільмак у праці «Класифікація мотивів і мети умисного вбивства» розглянула взаємозв'язок мотиву та мети й обґрунтувала необхідність їх установлення під час досудового розслідування [1]. Авторка наголошує, що мотиви та цілі пов'язані з потребами, інтересами, потягами й бажаннями особи. Це положення має значення для психологічного аналізу злочинної поведінки, оскільки дає змогу розглядати вбивство не лише як зовнішній акт, а і як результат певної системи спонукань.

Дж. Дуглас, А. Б. Берджесс, А. Г. Берджесс і Р. Ресслер у праці Crime Classification Manual систематизували підходи до класифікації насильницьких злочинів та їхнього розслідування [2]. Їхній підхід орієнтований на впорядкування характеристик злочину, що дає змогу зіставляти обставини події та особливості поведінки правопорушника.

Дж.-К. А. Фінлі, Н. Сен-Гупта та Р. Е. Генлон у дослідженні 2025 року запропонували систему класифікації мотивів убивства Homicide Offender Motive Scale (HOMS). На основі систематичного огляду 77 досліджень автори узагальнили 143 варіанти мотивів, сформували 21 тематичну категорію та об'єднали їх у чотири ширші аналітичні групи: особистісні, когнітивно-практичні (інструментальні), сексуально зумовлені та психотичні мотиви [3]. Дослідники також установи-

ли, що в частині випадків одночасно наявні основний і додатковий мотиви. Це підтверджує необхідність враховувати змішану мотивацію.

Отже, наукові праці дають підстави розглядати мотивацію умисного вбивства як багатокомпонентне явище. Водночас важливим завданням залишається зіставлення класифікаційних підходів за єдиними психологічними критеріями, що дозволяє визначити їхні спільні ознаки та практичне значення.

Виклад основного матеріалу.

1. Мотив, мета та мотивація умисного вбивства

Мотив є внутрішнім спонуканням, яке пояснює, чому особа обирає певний напрям поведінки. Мета відображає результат, якого вона прагне досягти, а мотивація охоплює процес формування, взаємодії та реалізації відповідних спонукань. Ці поняття пов'язані, але не тотожні [1].

Наприклад, прагнення помститися може бути мотивом, тоді як заподіяння смерті конкретній особі виступає способом реалізації злочинного наміру. У корисливому вбивстві внутрішнім спонуканням може бути прагнення матеріальної вигоди, а метою – заволодіння майном потерпілого. Кримінальний закон виокремлює умисне вбивство з корисливих мотивів як кваліфікований склад (п. 6 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України) [4]. Водночас однакова мета може досягатися за різних мотивів, а один мотив може поєднуватися з декількома цілями.

Для юридичної психології це розмежування має принципове значення: аналіз лише зовнішніх дій не завжди дає змогу пояснити психологічні причини злочину.

Встановлення мотиву потребує зіставлення поведінки особи, її взаємин із потерпілим, попередніх конфліктів та інших обставин справи.

2. Основні типи мотивів умисного вбивства

За результатами порівняльного аналізу доцільно виокремити такі основні групи мотивів.

Корисливі мотиви. Пов'язані з прагненням отримати матеріальну вигоду, заволодіти майном або усунути перешкоду для досягнення економічної мети. Їхньою характерною ознакою є інструментальне використання злочинної дії для отримання бажаного результату. На відміну від мотивів помсти, центральним є матеріальний інтерес, хоча корисливі спонукання можуть поєднуватися з особистою неприязню.

Мотиви помсти та образи. Формуються у зв'язку з переживанням приниження, зради, несправедливості або заподіяної кривди. Особа може прагнути покарати потерпілого чи відновити суб'єктивно порушене почуття справедливості. Психологічна особливість цієї групи полягає в тому, що значення має не лише об'єктивна подія, а й те, як особа її сприймає та інтерпретує.

Мотиви ревнощів і власницького контролю. Можуть виникати в контексті інтимних або сімейних взаємин. Їхньою основою можуть бути страх втрати партнера, переживання відкидання, прагнення контролювати поведінку іншої людини або небажання прийняти її самостійність. Ревнощі не завжди виступають самостійним мотивом: вони можуть поєднуватися з помстою, агресією та прагненням домінування.

Агресивно-конфліктні мотиви. Пов'язані з ескалацією міжособистісного конфлікту, ворожістю, гнівом або прагненням придушити опір іншої особи. У таких випадках важливими чинниками можуть бути попередні конфлікти, образи та емоційне збудження. Проте інтенсивність емоцій сама собою не доводить відсутності попереднього умислу, тому психологічний аналіз має враховувати весь перебіг подій.

Мотиви домінування та контролю. Виявляються у прагненні встановити або зберегти владу над іншою людиною, нав'язати їй власну волю чи усунути опір. На відміну від ситуатив-

ної агресії, прагнення контролю може бути складником тривалішої моделі взаємин. Ця група частково перетинається з мотивами ревнощів і помсти, що підтверджує умовність поділу мотивів на ізольовані категорії.

Ідеологічні мотиви ненависті та нетерпимості. Зумовлені упередженнями щодо певної соціальної, етнічної, національної або релігійної групи. У такому разі потерпілий може сприйматися не лише як окрема особистість, а і як представник групи, до якої правопорушник відчуває ворожість. На відміну від особистої помсти, джерело спонукання може бути пов'язане із засвоєними переконаннями та груповими стереотипами.

Мотиви усунення перешкоди або приховування іншого злочину. У цих випадках позбавлення життя розглядається як засіб досягнення іншої мети: уникнення викриття, приховування протиправних дій або усунення особи, яку сприймають як перешкоду. Така мотивація має інструментальний характер і може поєднуватися з корисливими спонуканнями.

Наведені категорії є узагальнювальними, а не вичерпними. Їхнє призначення – забезпечити порівняння психологічних механізмів, а не автоматично віднести кожний випадок убивства до однієї незмінної групи.

3. Порівняльний аналіз класифікаційних підходів

Підхід Цільмак акцентує увагу на взаємозв'язку мотиву та мети й необхідності їх установлення в процесі розслідування [1]. Перевагою такого підходу є можливість аналізувати не лише внутрішні спонукання, а й спрямованість поведінки. Водночас для психологічного дослідження необхідно додатково враховувати емоційні стани та характер міжособистісних взаємин.

Праця Дугласа та співавторів спрямована на класифікацію насильницьких злочинів у контексті їхнього розслідування [2]. Її практичне значення полягає в систематизації ознак злочину та використанні класифікацій для впорядкування інформації. Однак класифікація злочинної поведінки загалом не тотожна класифікації мотивів: зовнішні характеристики події не завжди безпосередньо розкривають внутрішні спонукання особи.

Найбільш систематизований сучасний підхід представлений у дослідженні Фінлі, Сен-Гупти та Генлона [3].

Автори не обмежилися переліком окремих мотивів, а об'єднали їх у тематичні категорії з визначеними критеріями. Особливо важливим є врахування основних і додаткових мотивів, що дає змогу уникати надмірного спрощення мотиваційної структури.

Порівняння цих підходів показує, що класифікації виконують різні завдання: одні зосереджені на співвідношенні мотиву та мети, інші – на характеристиках злочину, а сучасні системи намагаються стандартизувати опис мотивів. Тому найбільш доцільним є комплексний підхід, який поєднує психологічний зміст спонукання з його спрямованістю та місцем у загальній структурі злочинної поведінки.

4. Узагальнена модель класифікації мотивів

На підставі порівняльного аналізу пропонується розглядати мотиви умисного вбивства за трьома взаємодоповнювальними критеріями.

Перший критерій – спрямованість спонукання. За ним розрізняються мотиви отримання вигоди, помсти або покарання, домінування та контролю, емоційно-конфліктні мотиви, ідеологічна ворожість та усунення перешкоди.

Другий критерій – характер формування мотивації. За цією ознакою можна розмежовувати мотиви, пов'язані переважно із ситуативним конфліктом, і мотиви, які формувалися впродовж тривалого часу. Це розмежування є аналітичним: тривале формування мотиву не обов'яз-

ково означає попереднє планування злочину, а ситуативне виникнення спонукання не виключає умислу.

Третій критерій – структура мотивації. Вона може бути відносно однорідною, коли домінує одне спонукання, або змішаною, коли взаємодіють декілька мотивів. Наприклад, прагнення помсти може поєднуватися з ревнощами, а корислива зацікавленість – із бажанням приховати інший злочин.

Запропонована модель становить авторське узагальнення опрацьованих класифікаційних підходів. Її наукова новизна полягає в поєднанні трьох критеріїв в єдиній аналітичній схемі, яка дозволяє порівнювати мотиви не лише за їхньою назвою, а й за характером формування та взаємодії. Водночас модель потребує подальшої перевірки на матеріалах конкретних кримінальних проваджень перед використанням як стандартизованого інструменту.

Практичне значення такої систематизації полягає в можливості впорядкувати психологічний аналіз обставин злочину, визначити можливі альтернативні пояснення поведінки та уникнути передчасного висновку про наявність лише одного мотиву. Водночас типологія не дає підстав автоматично визначати особистісні характеристики правопорушника або робити висновки про його винуватість без належних доказів.

Висновки.

1. Мотивація умисного вбивства є складним явищем, у якому можуть поєднуватися особистісні, емоційні, корисливі, інструментальні та ідеологічні спонукання. Мотив, мета й мотивація є взаємопов'язаними, але не тотожними поняттями.

2. Порівняння праць Цільмак, Дугласа та співавторів, а також Фінлі, Сен-Гупти й Генлона засвідчує, що класифікації мотивів виконують різні завдання: пояснюють співвідношення мотиву та мети, систематизують характеристики злочину або формують узгоджені категорії мотивації.

3. На підставі порівняльного аналізу запропоновано узагальнену модель класифікації за трьома критеріями: спрямованістю спонукання, характером формування мотивації та її структурою. Такий підхід дозволяє враховувати як домінантний, так і додаткові мотиви.

4. Науковий внесок роботи полягає в систематизації основних типів мотивів і поєднанні їхнього психологічного змісту з критеріями порівняння. Подальше дослідження доцільно спрямувати на перевірку запропонованої моделі за матеріалами судових рішень у справах про умисні вбивства та оцінювання узгодженості класифікації під час незалежного аналізу тих самих випадків.

Список використаних джерел

1. Цільмак О. М. Класифікація мотивів і мети умисного вбивства. Юридична психологія. 2017. № 1 (20). С. 59–65. URL: https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/ article/view/417 (дата звернення: 14.10.2026).

2. Douglas J. E., Burgess A. W., Burgess A. G., Ressler R. K. Crime Classification Manual : A Standard System for Investigating and Classifying Violent Crime. 3rd ed. Hoboken : John Wiley & Sons, 2013. x, 566 p.

3. Finley J.-C. A., Sen-Gupta N., Hanlon R. E. The Homicide Offender Motive Scale (HOMS): A classification system for homicide motives based on a qualitative systematic review. Journal of Forensic Sciences. 2025. Vol. 70, No. 6. P. 2129–2142. DOI: https://doi.org/10.1111/1556-4029.70170

4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 14.10.2026).

Typology of Motives for Intentional Homicide: A Comparative Analysis and Classification

Hubenia V. I.

Abstract. The paper presents a comparative analysis of approaches to classifying the motives of intentional homicide (O. Tsilmak; J. Douglas et al.; J.-C. Finley, N. Sen-Gupta and R. Hanlon) and substantiates a generalised typology of motives based on three criteria: the orientation of the underlying impulse, the character of the formation of the motivation, and its structure. The author distinguishes between the concepts of motive, purpose and motivation, identifies the main groups of motives (mercenary; revenge and resentment; jealousy and possessive control; aggressive-conflict motives; domination and control; ideological hatred; removal of an obstacle) and stresses that several motives may combine within a single crime. The proposed model is intended to organise the psychological analysis of the circumstances of intentional homicide in legal psychology.

Keywords: intentional homicide, criminal motive, typology of motives, motivation, legal psychology

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Губеня В. І. Типологія мотивів умисного вбивства: порівняльний аналіз і класифікація. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 34–38. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.03.

ПСИХОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ СТАНУ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ: АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ І ЕКСПЕРТНОЇ ПРАКТИКИ

Богуш Д. М., *Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.04 Check for updates

Анотація. У тезах проаналізовано наукові підходи до визначення психологічних критеріїв стану сильного душевного хвилювання (ст. 116, 123 КК України) та обґрунтовано методичні засади його діагностики в судово-психологічній та експертній практиці. Авторка розкриває співвідношення правової категорії «сильне душевне хвилювання» з психологічним поняттям фізіологічного афекту, визначає критерії його експертної діагностики (раптовість і інтенсивність виникнення, звуження свідомості, порушення довільного контролю дій, вегетативно-моторне збудження, постафективна астенія, часткова фрагментарна амнезія) та розмежовує фізіологічний і патологічний афект. Наголошено на неприпустимості використання експертом-психологом правових формулювань у висновках судово-психологічної експертизи.

Ключові слова: сильне душевне хвилювання, фізіологічний афект, судово-психологічна експертиза, кумулятивний афект, осудність

Постановка проблеми. Оцінка емоційних станів правопорушника у момент вчинення насильницького злочину належить до найбільш складних завдань судово-психологічної експертизи. Кримінальний кодекс України пов'язує пом'якшення кримінальної відповідальності за умисне вбивство (ст. 116 КК України) або умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 123 КК України) з наявністю стану сильного душевного хвилювання, зумовленого (у ст. 123 – викликаного) «жорстоким поводженням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поводження з боку потерпілого» (у редакції Закону України від 06.12.2017 № 2227-VIII). Водночас у науковій психологічній літературі та експертній практиці це поняття співвідноситься з психологічною категорією афекту та його різновидами (зокрема кумулятивним афектом). Чітке розмежування правових оцінних понять та психологічних критеріїв експертної діагностики є необхідною умовою забезпечення об'єктивності судового розгляду та уникнення виходу експерта-психолога за межі своєї компетенції.

Мета. Проаналізувати наукові підходи до визначення психологічних критеріїв стану сильного душевного хвилювання та обґрунтувати методичні засади його діагностики в судово-психологічній та експертній практиці.

Аналіз стану опрацювання питання. Проблематика судово-психологічної оцінки емоційних станів та фізіологічного афекту є предметом активних дискусій у сучасній юридичній психології та криміналістиці [1; 2]. Зокрема, у наукових працях досліджується співвідношення правової категорії «сильного душевного хвилювання» та психологічного поняття «фізіологічного афекту», де обґрунтовується, що жоден інший емоційний стан не здатний настільки дезорганізувати психічну діяльність, щоб істотно обмежити здатність особи керувати своїми діями [1; 3]. Дослідження фазової динаміки афекту (підготовча фаза, емоційний вибух, постафективне виснаження) та кумулятивного ефекту дозволяють деталізувати критерії експертної діагностики у психотравмівних ситуаціях [3; 4]. Водночас необхідність чіткої систематизації психологічних критеріїв для потреб судово-експертної практики залишається актуальною [2; 4].

Виклад основного матеріалу. Поняття «стан сильного душевного хвилювання» є юридичною оцінною категорією [1; 5]. Суд оцінює наявність цього стану як пом'якшувальної обстави-

ни або ознаки складу злочину на основі сукупності всіх доказів у справі [1; 5]. З психологічної точки зору зміст цього стану найчастіше відповідає поняттю фізіологічного афекту або інших виражених емоційних станів (наприклад, афектованого страху чи розпачу), які досягають ступеня, що істотно обмежує довільну регуляцію поведінки [1; 3].

В експертній практиці діагностика стану сильного душевного хвилювання (фізіологічного афекту) спирається на аналіз комплексу психологічних та психофізіологічних критеріїв, які виявляються на кожному етапі розвитку стану [1; 3; 6]. Насамперед дослідники звертають увагу на характер та динаміку приводу, що передбачає наявність протиправного або морально неприпустимого поведінкового акту з боку потерпілого (насильство, образа, знущання), який виступає тригером розрядки або завершальним чинником при кумуляції [1; 5; 6]. При цьому визначальними є зміни у сфері свідомості у вигляді її звуження та концентрації лише на подразнику й власних переживаннях, за яких зберігається формальне орієнтування, але втрачається цілісне сприйняття ситуації [1; 3; 6]. Крім того, спостерігаються виражені порушення саморегуляції, що супроводжуються розпадом звичних стереотипів поведінки, втратою контролю над опосередкованими цілями та переходом до стереотипних або хаотичних агресивних дій [1; 3]. Психофізіологічна картина доповнюється вегетативними та психомоторними проявами, зокрема різкими змінами кольору шкірних покривів, міміки, голосу, а також руховим збудженням чи скованістю [3; 6]. Завершальним критерієм є специфічний характер постафективного стану з настанням різкого фізичного та психічного виснаження, астенії або глибокого сну [3; 6], що супроводжується особливістю пам'яті у вигляді часткової (фрагментарної) амнезії окремих деталей події [3; 6].

Ключовим завданням судово-психологічної експертизи є відмежування фізіологічного афекту від інших емоційних та патологічних станів. Зокрема, його необхідно диференціювати від патологічного афекту як хворобливого розладу свідомості сутінкового рівня з повною втратою здатності усвідомлювати свої дії та повною амнезією [3; 6], причому встановити патологічний афект має право виключно судово-психіатрична або комплексна психолого-психіатрична експертиза [6]. Також фізіологічний афект відмежовують від простого емоційного збудження (гніву, образи), які не досягають ступеня афекту та не дезорганізують суттєво довільну регуляцію поведінки [1; 3].

Згідно з вимогами процесуальних норм та стандартів експертної практики, експерт-психолог не має права використовувати правові формулювання [2; 6]. У зв'язку з цим некоректними вважаються твердження на зразок «Особа перебувала в стані сильного душевного хвилювання за ст. 116 КК України» або «Особа є неосудною» [2; 5]. Натомість науково та юридично коректним є формулювання: «У момент вчинення досліджуваних дій Особа перебувала у стані фізіологічного афекту (або афектованому стані), який істотно вплинув на її здатність усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними» [2; 6].

Висновки. Отже, стан сильного душевного хвилювання є правовою оцінною категорією, юридичним еквівалентом якої з психологічного боку є фізіологічний афект або інші виражені емоційні стани, що суттєво порушують довільну регуляцію поведінки. Психологічні критерії діагностики цього стану охоплюють раптовість та інтенсивність виникнення, звуження свідомості, порушення довільного контролю дій, вегетативно-моторне збудження, постафективну астенію та часткову фрагментарну амнезію. Розмежування фізіологічного та патологічного афекту визначає розподіл компетенції: психолог оцінює межі психологічної норми та вплив емоцій на регуляцію, тоді як встановлення патологічного афекту належить до компетенції судово-психіатричної експертизи. У формулюванні висновків судово-психологічної експертизи неприпустимим є вживання юридичних кваліфікацій; експерт оперує виключно психологічними категоріями щодо впливу стану на усвідомлення та керування діями [2; 6].

Список використаних джерел

1. Назаренко Г. В., Шеховцова І. Г. та ін. Сильне душевне хвилювання: поняття та кримінально-правове значення. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 4. С. 182–186. URL: https://lawjournal.com.ua/uk/article/read/silne-dushevne-khvilyuvannya-ponyattya-ta-kriminalno-pravove-znachennya (дата звернення: 01.11.2026).

2. Стасюк М. М., Батиргазієв В. Ю. Стан сильного душевного хвилювання: проблемні питання кваліфікації та доказування в судовій практиці. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 3. С. 145–149.

3. Павлов В. О. Сутність та особливості вчинення злочинів у стані сильного душевного хвилювання. Академічні візії. 2023. Вип. 18. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.7719356

4. Саградян М. Убивство у стані сильного душевного хвилювання. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 5. С. 250–253. URL: https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/5/47.pdf (дата звернення: 05.11.2026).

5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 12.10.2026).

6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу від 26.12.2012 № 1950/5, зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98 (дата звернення: 13.10.2026).

Psychological Criteria for a State of Intense Emotional Disturbance: An Analysis of Scientific Approaches and Expert Practice

Bohush D. M.

Abstract. The paper analyses scientific approaches to defining the psychological criteria of a state of intense emotional disturbance (Articles 116 and 123 of the Criminal Code of Ukraine) and substantiates the methodological basis for its diagnosis in forensic psychological and expert practice. The author discloses the relationship between the legal category of “intense emotional disturbance” and the psychological concept of physiological affect, defines the criteria for its expert diagnosis (sudden and intense onset, narrowing of consciousness, impaired voluntary control of actions, vegetative-motor arousal, post-affective asthenia, partial fragmentary amnesia), and distinguishes physiological from pathological affect. It is stressed that an expert psychologist must not use legal formulations in the conclusions of a forensic psychological examination.

Keywords: intense emotional disturbance, physiological affect, forensic psychological examination, cumulative affect, criminal responsibility

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Богуш Д. М. Психологічні критерії стану сильного душевного хвилювання: аналіз наукових підходів і експертної практики. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 39–41. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.04.

ДЕГУМАНІЗАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ТЯЖКОГО НАСИЛЬСТВА: АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ

Дешкао Д. А., Київський університет інтелектуальної власності та права

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.05 Check for updates

Анотація. У тезах проаналізовано дегуманізацію як психологічну передумову тяжкого насильства та визначено її основні механізми. Авторка розглядає типологію Н. Хаслама (анімалістична та механістична дегуманізація), теорію морального відсторонення А. Бандури, концепцію Г. Келмана про санкціонування, рутинізацію і дегуманізацію та дослідження дегуманізації в умовах російсько-української війни, зокрема щодо гендерно зумовленого насильства. Зроблено висновок, що дегуманізація є когнітивною рекатегоризацією, яка знімає моральні бар'єри проти насильства і слугує не лише індивідуальним психологічним процесом, а й цілеспрямованою пропагандистською стратегією підготовки виконавців тяжких насильницьких дій.

Ключові слова: дегуманізація, тяжке насильство, моральне відсторонення, гендерно зумовлене насильство, пропаганда

Постановка проблеми. Тяжке насильство, зокрема умисне вбивство, належить до тих видів людської поведінки, які викликають найбільший опір у самій психіці виконавця. Дослідники одностайні в тому, що більшості людей важко вчиняти насильство, оскільки в психіці наявні моральні та психологічні запобіжники проти скоєння насильства щодо інших. Навіть військових важко навчити вбивати ворога. Проте під час насильницьких міжгрупових конфліктів, як-от війна, запускається процес дегуманізації. Саме дегуманізація уможливлює насильство щодо інших чи виправдання цього насильства, адже дозволяє знімати моральні та психологічні запобіжники [1].

Проблема загострюється тим, що в сучасній українській науковій думці детальний інтерес до феномену дегуманізації виник лише з початком російської агресії в Україні – трохи менший з 2014 року, а дещо більший – з лютого 2022 року. Водночас комплексних праць, які б поєднували психологію, когнітивні функції роботи мозку людини та сучасні технології впливу через призму процесів дегуманізації, на жаль, немає. Без з'ясування співвідношення дегуманізації з тяжким насильством неможливо коректно інтерпретувати результати емпіричних досліджень і будувати обґрунтовані прогнози щодо поведінки осіб, які вчиняють умисні вбивства.

Мета. Проаналізувати дегуманізацію як передумову тяжкого насильства, визначити її основні механізми та розглянути значення цього конструкта для психологічного аналізу насильницької поведінки.

Аналіз стану опрацювання питання. Нік Хаслам, провідний дослідник феномену дегуманізації, запропонував впливову модель, що розрізняє два основні типи: анімалістичну та механістичну дегуманізацію. Анімалістична дегуманізація – це відмова іншій групі у якостях, що унікально відрізняють людей від тварин (цивілізованість, раціональність, культура, самоконтроль). Ворог уподібнюється тварині – дикій, ірраціональній, брудній. Цей тип викликає огиду та презирство і найчастіше використовується для виправдання прямої агресії. Механістична дегуманізація – це відмова у якостях, що характеризують людську природу (емоційна теплота, емпатія, індивідуальність). Ворог уподібнюється машині чи автомату – холодному, бездушному, запрограмованому. Цей тип викликає емоційну холодність і дозволяє ставитися до іншої людини як до об'єкта [2].

Альберт Бандура розробив теорію морального відсторонення (moral disengagement), яка пояснює, як люди виправдовують шкоду, не змінюючи образ себе. Моральне відсторонення – це психологічний процес, за якого людина послаблює зв'язок між власними моральними стандартами та конкретною дією, переосмислюючи саму дію, свою відповідальність, її наслідки або того, кому завдано шкоди. Бандура виділив вісім когнітивних механізмів цього явища: моральне виправдання, евфемістичне маркування, вигідне порівняння, спотворення наслідків, приписування вини, дегуманізація, перекладання відповідальності та дифузія відповідальності. Дегуманізація є одним із найпотужніших інструментів цього самовиправдання, що дозволяє обходити власні моральні запобіжники [3].

К. Л. Скороход дослідила особливості дегуманізації в умовах гібридної війни. Дослідниця зазначає, що більшості людей важко вчиняти насильство через наявність моральних та психологічних запобіжників, проте під час насильницьких міжгрупових конфліктів запускається процес дегуманізації, який дозволяє знімати ці запобіжники. Скороход наголошує, що під час війни спостерігається саме кричуща дегуманізація (blatant dehumanization), яка активізується не лише у групі військових, а й у свідомості мирного населення [1].

Ландрі та колеги, спираючись на теорію дегуманізації, показали, що медіаматеріали, які гуманізують російських військових, знижують підтримку американцями воєнних злочинів із метою відплати проти них. Отже, сприйняття представників цільової групи як повноцінних людей стримує схвалення насильства щодо неї [4].

Ю. Стребкова дослідила дегуманізацію жінок у методичних виданнях російських ідеологів. Дослідниця підтвердила, що дегуманізація жінок уможливлює гендерно зумовлене насильство як засіб ведення війни, в тому числі зґвалтування, поневолення та примусову вагітність [5].

Попри наявність окремих напрацювань, залишається недостатньо опрацьованим питання про те, як саме механізми дегуманізації співвідносяться з різними формами тяжкого насильства та які практичні наслідки це має для психологічного аналізу поведінки осіб, які вчиняють умисні вбивства.

Виклад основного матеріалу. Дегуманізація є фундаментальним соціально-психологічним процесом, який виводить певну групу за межі людської спільноти, відмовляючи їй у володінні якостями, які вважаються суто людськими. Це не просто негативна оцінка, а когнітивна рекатегоризація [2]. Психологічний механізм дегуманізації полягає в тому, що якщо ми ототожнюємо когось із твариною чи предметом, ми таким чином позбавляємо його людських якостей, а отже, знімаємо моральні бар'єри для насильства [2].

Військовий психолог Д. Гроссман обстоює думку, що більшість психічно здорових людей мають глибокий опір вбивству представника свого виду, а сучасні армії застосовують низку методів для подолання цього бар'єра, серед яких важливе місце посідає дегуманізація. Вона створює психологічну дистанцію, яка дозволяє виконавцю сприймати жертву не як людину, а як об'єкт, щодо якого насильство видається допустимим [6].

Герберт Келман показав, що моральні обмеження проти насильства послаблюються внаслідок трьох взаємопов'язаних процесів: санкціонування (дозволу з боку влади), рутинізації (перетворення насильства на механічну роботу) та дегуманізації [7]. Це означає, що дегуманізація діє не ізольовано, а в комплексі з іншими соціальними та організаційними чинниками, які забезпечують систематичне використання насильства.

У контексті російсько-української війни дегуманізація набула особливо виражених форм. К. С. Гончаренко та П. С. Ваксютенко зазначають, що пропаганда стала потужним інструментом легітимації агресії, виправдання воєнних злочинів і масового насильства. Використан-

ня мови ненависті, історичних міфів, маніпуляцій поняттями «нацизм», «захист», «визволення» створює морально викривлену картину реальності, в якій знецінюється людське життя [8].

Систематична дегуманізація, яку агресор тиражує через пропаганду, послаблює психологічні бар'єри проти насильства у виконавців [3; 7; 8]. Це підтверджує, що дегуманізація не є лише індивідуальним психологічним процесом, а може бути цілеспрямованою стратегією, яка використовується для підготовки виконавців до вчинення тяжких насильницьких дій.

Для психології вбивці розуміння механізмів дегуманізації має прикладне значення. Дегуманізація жертви є одним із механізмів подолання внутрішніх моральних заборон виконавців. Коли людина перестає сприймати іншого як рівного носія гідності, насильство перестає бути морально неприйнятним актом [3; 7].

Окремо варто зупинитися на етичних ризиках застосування концепту дегуманізації. Розуміння механізмів дегуманізації не означає виправдання насильства. Навпаки, воно дає змогу усвідомити, які саме психологічні процеси уможливлюють тяжкі злочини, та розробити ефективні стратегії їх запобігання.

Висновки.

1. Дегуманізація є фундаментальним соціально-психологічним процесом, який виводить певну групу за межі людської спільноти, відмовляючи їй у володінні суто людськими якостями. Це не просто негативна оцінка, а когнітивна рекатегоризація, яка уможливлює насильство щодо інших чи виправдання цього насильства [1; 2].

2. Нік Хаслам розрізняє два основні типи дегуманізації: анімалістичну (уподібнення до тварин, що викликає огиду та презирство) та механістичну (уподібнення до машин, що викликає емоційну холодність). Обидва типи знімають моральні бар'єри для тяжкого насильства [2].

3. Альберт Бандура описав вісім механізмів морального відсторонення, серед яких дегуманізація є одним із найпотужніших інструментів самовиправдання. Вона дозволяє обходити власні моральні запобіжники та вчиняти жорстокість, не втрачаючи уявлення про себе як про порядну людину [3].

4. Експериментальні дані засвідчують, що гуманізація цільової групи знижує схвалення насильства щодо неї [4], а аналіз пропагандистських і методичних матеріалів агресора показує, як дегуманізація легітимує насильство, зокрема гендерно зумовлене [5; 8].

5. Для психології вбивці розуміння механізмів дегуманізації має прикладне значення: воно дає змогу точніше аналізувати мотивацію осіб, які вчиняють тяжкі насильницькі злочини, та розробляти стратегії запобігання таким злочинам. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення зв'язку між різними типами дегуманізації та конкретними формами насильницької поведінки [1; 3; 7].

Список використаних джерел

1. Скороход К. Л. Особливості дегуманізації в умовах гібридної війни: на прикладі ставлення населення до російських солдатів – учасників російсько-української війни. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2021. Вип. 4 (52). С. 23–32. DOI: https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.4(52).248129

2. Haslam N. Dehumanization: An Integrative Review. Personality and Social Psychology Review. 2006. Vol. 10, No. 3. P. 252–264. DOI: https://doi.org/10.1207/s15327957pspr1003_4

3. Bandura A. Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities. Personality and Social Psychology Review. 1999. Vol. 3, No. 3. P. 193–209. DOI: https://doi.org/10.1207/s15327957pspr0303_3

4. Landry A. P., Fincher K., Barr N. et al. Harnessing dehumanization theory, modern media, and an intervention tournament to reduce support for retributive war crimes. Journal of Experimental Social Psychology. 2024. Vol. 111. Art. 104567. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jesp.2023.104567

5. Стребкова Ю. Дегуманізація жінок у методичних виданнях російських ідеологів. Українознавчий альманах. 2023. Вип. 32. С. 29–35. DOI: https://doi.org/10.17721/2520-2626/2023.32.4

6. Grossman D. On Killing: The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society. Boston : Little, Brown and Company, 1995.

7. Kelman H. C. Violence without Moral Restraint: Reflections on the Dehumanization of Victims and Victimizers. Journal of Social Issues. 1973. Vol. 29, No. 4. P. 25–61. DOI: https:/ / doi.org/10.1111/j.1540-4560.1973.tb00102.x.

8. Гончаренко К. С., Ваксютенко П. С. Дегуманізація як наслідок пропаганди: етичні виклики російсько-української війни. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2026. № 58. С. 19–26.

Dehumanization as a Precondition for Severe Violence: An Analysis of Scientific Sources

Deshkao D. A.

Abstract. The paper analyses dehumanization as a psychological precondition for severe violence and identifies its main mechanisms. The author examines N. Haslam's typology (animalistic and mechanistic dehumanization), A. Bandura's theory of moral disengagement, H. Kelman's concept of authorization, routinization and dehumanization, and studies of dehumanization under the conditions of the russian-ukrainian war, in particular with regard to gender-based violence. It is concluded that dehumanization is a cognitive recategorization that removes moral barriers to violence and functions not only as an individual psychological process but also as a deliberate propaganda strategy for preparing perpetrators of severe violent acts.

Keywords: dehumanization, severe violence, moral disengagement, gender-based violence, propaganda

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Дешкао Д. А. Дегуманізація як передумова тяжкого насильства: аналіз наукових джерел. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 42–45. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.05.

ПСИХОДІАГНОСТИКА АГРЕСИВНОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДВОХ МЕТОДИК І МЕЖ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

***Юрченко А. М.**, Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.06 Check for updates

Анотація. У тезах здійснено порівняльний аналіз опитувальника ворожості Басса – Дарки та опитувальника агресії Басса – Перрі, визначено їхні діагностичні можливості та межі застосування. Авторка порівнює методики за теоретичною основою, структурою субшкал, психометричними властивостями та обмеженнями, пов'язаними з використанням самозвіту. Зроблено висновок, що опитувальник Басса – Дарки доцільний для диференційованого аналізу прямих і прихованих форм агресії, тоді як опитувальник Басса – Перрі зручний для компактного оцінювання агресивності як особистісної риси, а жодна з методик не призначена для встановлення правових фактів чи прогнозування конкретних насильницьких дій.

Ключові слова: психодіагностика агресивності, опитувальник Басса – Дарки, опитувальник Басса – Перрі, ворожість, самозвіт

Постановка проблеми. Психодіагностика агресивності належить до найбільш затребуваних напрямів роботи практичного психолога. Від точності вимірювання агресивних тенденцій залежить якість прогнозу ризику насильства, обґрунтованість експертних висновків та ефективність корекційних програм. Водночас вибір конкретної методики не є нейтральним: різні інструменти спираються на різні теоретичні моделі агресивності, охоплюють різні її складники та мають неоднакові межі застосування. В українському діагностичному просторі найчастіше використовуються опитувальник Басса – Дарки та опитувальник Басса – Перрі.

Обидві методики мають спільне коріння, проте суттєво різняться за структурою, психометричними властивостями та придатністю для різних дослідницьких і практичних завдань. Ситуація ускладнюється тим, що в умовах воєнного стану потреба в надійному оцінюванні агресивності зросла, а україномовних валідованих інструментів досі бракує [1].

Мета. Провести порівняльний аналіз опитувальника Басса – Дарки та опитувальника Басса – Перрі, визначити їхні діагностичні можливості та окреслити межі застосування кожного з них.

Аналіз стану опрацювання питання. Опитувальник ворожості Басса – Дарки було створено у 1957 році для вимірювання різних форм агресивної поведінки. Він містить 75 тверджень і охоплює вісім субшкал: фізична агресія, вербальна агресія, непряма агресія, дратівливість, негативізм, образливість, підозрілість і почуття провини. На їх основі обчислюються два зведені індекси – агресивності та ворожості. О. Степанюк та О. Мельниченко підтвердили високу внутрішню узгодженість методики: коефіцієнт альфа Кронбаха для шкали агресивності становить 0,82–0,86, для шкали ворожості – 0,79–0,84 [2].

Опитувальник Басса – Перрі було розроблено у 1992 році як факторно вдосконалену версію попереднього інструменту. Він містить 29 тверджень, оцінюваних за п'ятибальною шкалою Лайкерта, та охоплює чотири субшкали: фізична агресія, вербальна агресія, гнів і ворожість. На відміну від опитувальника Басса – Дарки, цей інструмент дозволяє кількісно оцінити вираженість кожної складової агресивності як особистісної риси, а також обчислити загальний показник агресії [3].

І. Білюченко зазначає, що опитувальник Басса – Перрі виник як відповідь на критику попередньої методики, зокрема щодо надмірної кількості субшкал та недостатньої факторної чис-

тоти. Методика Басса – Перрі є особистісним тестовим інструментом, спрямованим на оцінювання агресивності як відносно стабільної характеристики [4]. Водночас обидві методики мають обмеження, пов'язані з використанням самозвіту, і не дають змоги прогнозувати конкретні поведінкові акти.

Попри наявність окремих досліджень, порівняльний аналіз діагностичних можливостей цих методик та визначення меж їх застосування залишається недостатньо опрацьованим.

Виклад основного матеріалу. Порівняльний аналіз доцільно проводити за кількома критеріями. Перший критерій – теоретична основа. Опитувальник Басса – Дарки спирається на розмежування агресії та ворожості як різних психологічних феноменів. Агресивність у цій моделі постає як схильність до дій, а ворожість – як негативне ставлення до інших. Опитувальник Басса – Перрі зберігає це розмежування, проте додає вимір гніву як емоційного компонента агресивності [3; 5].

Другий критерій – структура. Методика Басса – Дарки містить вісім субшкал, що дає змогу диференціювати прямі та приховані форми агресії. Це робить її корисною для якісного аналізу агресивних проявів. Опитувальник Басса – Перрі містить чотири субшкали, що відображають чотирифакторну структуру агресивності. І. Білюченко підкреслює, що перевага методики Басса – Дарки полягає в широкій апробації на вітчизняних вибірках і здатності диференціювати прямі агресивні реакції та приховані форми [4]. Водночас опитувальник Басса – Перрі є більш компактним і зручним для масових обстежень.

Третій критерій – психометричні властивості. О. Степанюк та О. Мельниченко підтвердили високу внутрішню узгодженість методики Басса – Дарки на українській вибірці [2]. Опитувальник Басса – Перрі має належні психометричні характеристики в оригінальній версії [3], а його факторну структуру перевіряли й у національних адаптаціях, зокрема на польській вибірці [6].

Четвертий критерій – межі застосування. Методика Басса – Дарки придатна для диференційованого аналізу форм агресії, зокрема в дослідженнях, де важливо розрізняти прямі й непрямі форми агресії та ворожість. Опитувальник Басса – Перрі доцільно використовувати для оцінювання агресивності як особистісної риси, зокрема в дослідженнях, де потрібен компактний інструмент із чіткою факторною структурою. Водночас жодна з методик не призначена для встановлення правових фактів або прогнозування конкретних насильницьких дій.

П'ятий критерій – обмеження. Обидві методики спираються на самозвіт, що створює ризик соціально бажаних відповідей. Результати самозвітних методик слід інтерпретувати з урахуванням контексту та доповнювати іншими джерелами даних. Крім того, опитувальник Басса – Перрі не має окремої шкали для вимірювання непрямої агресії, що обмежує його застосування в дослідженнях прихованих форм агресивної поведінки [3].

Висновки.

1. Опитувальник Басса – Дарки та опитувальник Басса – Перрі мають спільне теоретичне коріння, проте різняться за структурою, обсягом і психометричними властивостями. Методика Басса – Дарки містить вісім субшкал і дає змогу диференціювати прямі та приховані форми агресії, тоді як опитувальник Басса – Перрі охоплює чотири субшкали та дозволяє оцінити агресивність як особистісну рису [3; 5].

2. Обидві методики мають задовільні психометричні характеристики: внутрішню узгодженість методики Басса – Дарки підтверджено на українській вибірці [2], а психометричні властивості опитувальника Басса – Перрі – в оригінальному дослідженні та національних адаптаціях [3; 6].

3. Межі застосування методики Басса – Дарки пов'язані з її придатністю для диференційованого аналізу форм агресії. Опитувальник Басса – Перрі доцільно використовувати для компактного оцінювання агресивності як особистісної риси. Жодна з методик не призначена для встановлення правових фактів або прогнозування конкретних насильницьких дій [4].

4. Обмеження обох методик зумовлені використанням самозвіту, що створює ризик соціально бажаних відповідей. Результати слід інтерпретувати з урахуванням контексту та доповнювати іншими джерелами даних.

5. Перспективним напрямом подальших досліджень є валідизація та стандартизація обох методик на сучасних українських вибірках, зокрема в умовах воєнного стану, а також розроблення рекомендацій щодо вибору методики відповідно до дослідницьких і практичних завдань [1].

Список використаних джерел

1. Білюченко І. Ю. Агресивність як складний системний процес: теоретико-методологічні засади дослідження в юридичній психології : дис. … д-ра філософії : 053. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2025. 220 с.

2. Степанюк О. І., Мельниченко О. М. Психодіагностика агресивності підлітків: адаптація опитувальника Басса – Дарки. Практична психологія та соціальна робота. 2020. № 3. С. 45–52.

3. Buss A. H., Perry M. The Aggression Questionnaire. Journal of Personality and Social Psychology. 1992. Vol. 63, No. 3. P. 452–459. DOI: https://doi.org/10.1037/0022-3514.63.3.452

4. Білюченко І. Ю. Методики діагностики агресії: порівняльний аналіз. Вісник Національної академії внутрішніх справ. 2024. № 2. С. 88–95.

5. Buss A. H., Durkee A. An Inventory for Assessing Different Kinds of Hostility. Journal of Consulting Psychology. 1957. Vol. 21, No. 4. P. 343–349. DOI: https://doi.org/10.1037/h0046900

6. Aranowska E., Rytel J. Struktura czynnikowa Kwestionariusza Agresji Bussa i Perry'ego (BPQA) w populacji polskiej. Studia Psychologica: Theoria et praxis. 2012. T. 12, nr 2. S. 135–151.

Psychodiagnostics of Aggressiveness: A Comparative Analysis of Two Methods and the Limits of Their Application

Yurchenko A. M.

Abstract. The paper presents a comparative analysis of the Buss–Durkee Hostility Inventory and the Buss–Perry Aggression Questionnaire and identifies their diagnostic potential and limits of application. The author compares the methods by theoretical basis, subscale structure, psychometric properties and the limitations associated with self-report. It is concluded that the Buss–Durkee Inventory is suitable for a differentiated analysis of overt and covert forms of aggression, while the Buss–Perry Questionnaire is convenient for a compact assessment of aggressiveness as a personality trait, and neither instrument is intended to establish legal facts or predict specific violent acts.

Keywords: psychodiagnostics of aggressiveness, Buss–Durkee Inventory, Buss–Perry Aggression Questionnaire, hostility, self-report

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Юрченко А. М. Психодіагностика агресивності: порівняльний аналіз двох методик і меж їх застосування. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 46–48. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.06.

ПСИХОПАТІЯ І АНТИСОЦІАЛЬНИЙ РОЗЛАД ОСОБИСТОСТІ: АНАЛІЗ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

***Пророченко І. О.**, Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.07 Check for updates

Анотація. У тезах проаналізовано співвідношення понять психопатії та антисоціального розладу особистості, визначено їхні основні відмінності та значення цього розмежування для оцінювання ризику повторного насильства. Авторка показує, що антисоціальний розлад особистості (DSM-5) визначається за поведінковими діагностичними критеріями, тоді як психопатія, концептуалізована в шкалі PCL-R Р. Гейра, охоплює ширший комплекс міжособистісно-афективних, поведінкових і когнітивно-моральних характеристик. Зроблено висновок, що ототожнення цих конструктів веде до необґрунтованої стигматизації, а оцінювання ризику насильства потребує комплексного врахування особистісних і ситуаційних чинників, а не одного діагнозу чи показника.

Ключові слова: психопатія, антисоціальний розлад особистості, PCL-R, триархічна модель психопатії, оцінювання ризику насильства

Постановка проблеми. У кримінальній психології та судовій психіатрії терміни «психопатія» і «антисоціальний розлад особистості» вживаються паралельно, часто без розрізнення. На практиці таке ототожнення призводить до того, що поведінкові вияви, зумовлені ситуаційними чинниками, помилково тлумачаться як глибинні особистісні патології. Л. Аркуша, О. Цільмак та О. Чернов наголошують, що психопатичні риси не можна тлумачити як прямий чи універсальний детермінант кримінальної поведінки, оскільки вони є багатовимірним особистісним конструктом, який охоплює міжособистісно-афективні, поведінкові та когнітивно-моральні компоненти [1]. Розбіжність між конструктами має не суто теоретичний інтерес: за нею стоять різні уявлення про природу особистісної патології, різні інструменти оцінювання та різні межі компетенції фахівців.

Проблема загострюється тим, що чинні класифікації психічних розладів і дослідницька традиція описують ці явища в різних системах координат. Клінічна діагностика орієнтується на поведінкові критерії, тоді як психологічні дослідження все частіше повертаються до багатовимірної оцінки особистості, у якій афективний і міжособистісний складники відіграють самостійну роль.

Мета. Проаналізувати співвідношення понять психопатії та антисоціального розладу особистості, визначити їхні основні відмінності й розглянути значення цього розмежування для психологічного аналізу насильницької поведінки та оцінювання ризику повторного насильства.

Аналіз стану опрацювання питання. Історія розмежування цих понять сягає середини XX століття. К. Шнайдер запропонував перелік психопатичних типів, серед яких окремо вирізнялися особи, позбавлені співчуття, сорому та розкаяння. Ці риси стосувалися насамперед емоційно-вольової сфери, а не окремих вчинків.

У сучасній діагностичній практиці антисоціальний розлад особистості та психопатія розглядаються як пов’язані, але не тотожні поняття. Антисоціальний розлад у діагностичних системах фокусується на поведінкових патернах порушення норм, натомість психопатія в ширшому науковому розумінні охоплює афективно-міжособистісні дефіцити, що пояснюють специфіку мотивації та моральної регуляції [1]. Діагностичні класифікації описують розлад через

визначені критерії поведінки, тоді як концепція психопатії включає також міжособистісні та емоційні характеристики особистості [2].

К. Сахарова, досліджуючи гендерну специфіку психопатологічних механізмів, провела порівняльний аналіз понять «дисоціальний розлад особистості», «антисоціальний розлад особистості», «соціопатія» та «психопатія». Дослідниця встановила, що дисоціальний та антисоціальний розлади подібні між собою та формують комплексне розуміння людини з проявами психопатії, яка включає холодність, відсутність емпатії, схильність до насильства та агресії. Ключовою відмінністю соціопатії від психопатії визначено наявність у останньої нейробіологічної основи, тоді як соціопатія постає як «соціальна» психопатологія [3].

Р. Гейр розробив контрольний перелік психопатії PCL-R, який використовується фахівцями для структурованого оцінювання психопатичних рис. Він охоплює міжособистісні, афективні та поведінкові характеристики. Результати такого оцінювання не слід автоматично ототожнювати з клінічним діагнозом антисоціального розладу особистості [4]. Дослідження показали, що міжособистісно-афективний вимір PCL-R виявляє тісніший зв'язок із нарцисичним та гістріонним розладами, ніж із самим антисоціальним розладом особистості. Це дало підстави розглядати психопатію як самостійний психопатологічний конструкт, який не вичерпується поведінковими порушеннями.

Сучасні дослідники, зокрема К. Патрік, запропонували триархічну модель психопатії, яка включає три компоненти: сміливість (boldness), бездушність (meanness) і розгальмованість (disinhibition). Ця модель дає змогу пояснити, чому особи з високими показниками за шкалою психопатії демонструють різні профілі поведінки, і чому антисоціальний розлад особистості не є синонімом психопатії [5].

Попри значний обсяг напрацювань, питання про те, як саме співвідносяться ці конструкти в експертній практиці та які практичні наслідки має їх розмежування для психологічного аналізу насильницької поведінки, залишається недостатньо опрацьованим.

Виклад основного матеріалу. Розмежування психопатії та антисоціального розладу особистості простежується на рівні діагностичних критеріїв. Антисоціальний розлад особистості в DSM-5 описується як стійке нехтування правами інших, що проявляється в безвідповідальності, відсутності докорів сумління, браку співчуття та агресивності. Діагноз встановлюється після 18 років, але вимагає наявності ознак розладу поведінки в дитячому та підлітковому віці [6]. Психопатія, концептуалізована Р. Гейром у шкалі PCL-R, охоплює ширший спектр рис, серед яких поверхневий шарм, маніпулятивність, відсутність емпатії та провини, імпульсивність, паразитичний спосіб життя та антисоціальні дії.

Дослідження свідчать про неоднорідність осіб, яким діагностовано антисоціальний розлад особистості. Не всі вони демонструють виражені психопатичні риси, зокрема стійкий дефіцит емпатії, маніпулятивність і недостатність почуття провини. Водночас наявність таких рис не дає підстав автоматично ототожнювати психопатію з антисоціальним розладом особистості. Л. Аркуша, О. Цільмак та О. Чернов описують щонайменше два умовні полюси психопатичних виявів. Перший – відносно «контрольований» психопатичний стиль із вираженими міжособистісно-афективними рисами (холодність, маніпулятивність, безпринципність) за порівняно нижчої імпульсивності. Другий – «дезорганізований» профіль з високою імпульсивністю, агресивністю, схильністю до конфліктів [1]. Тому співвідношення цих понять доцільно розглядати з урахуванням критеріїв оцінювання та характеристик конкретної досліджуваної групи.

Для кримінальної психології розмежування понять має прикладне значення. Особи, які вчиняють умисні вбивства, становлять неоднорідну групу за особистісними характеристиками та мотивами поведінки. У деяких випадках насильство може бути пов'язане з імпульсивністю та

загостренням конфлікту, в інших – мати більш цілеспрямований та інструментальний характер. Дослідження засвідчують, що психопатичні риси корелюють із такими формами кримінальної поведінки, де потрібна готовність завдавати шкоди без емоційної дезорганізації [1]. Водночас психопатичні риси можуть бути одним із чинників, пов'язаних із певними формами агресивної поведінки, однак вони не дають змоги самостійно пояснити мотиви злочину або передбачити поведінку конкретної людини.

Характер насильства залежить від поєднання особистісних особливостей, ситуаційних чинників, мотивів і контексту події. Узагальнення сучасних даних засвідчує, що психопатичні вияви в середньому пов'язані з різними індикаторами небезпечності, зокрема з насильницьким рецидивом й агресією. Водночас ступінь і характер цього зв'язку залежать від популяції, методів вимірювання й контексту [1]. Тому оцінювання ризику повторного насильства потребує комплексного аналізу особистісних, ситуаційних та інших релевантних чинників.

Розмежування психопатії та антисоціального розладу особистості має практичне значення для психологічного оцінювання. Воно допомагає точніше описувати особистісні характеристики, враховувати індивідуальні чинники ризику та уникати необґрунтованих узагальнень. Ототожнення психопатії та антисоціального розладу особистості може призводити до надмірного узагальнення й стигматизації. Антисоціальний розлад особистості є діагностичною категорією, тоді як психопатія – окремий психологічний конструкт, який оцінюють за спеціальними інструментами. Жоден із цих конструктів сам по собі не дає змоги точно передбачити поведінку конкретної людини.

Окремо варто зупинитися на етичних ризиках застосування діагностичних ярликів. Психопатія як конструкт має оцінний вимір, і її використання в кримінальному провадженні може впливати на рішення суду, на ставлення до обвинуваченого та на перспективи його ресоціалізації. Під час психологічного оцінювання важливо уникати стигматизувальних ярликів і не ототожнювати окремі особистісні риси з неминучістю злочинної поведінки. Навіть наявність виражених психопатичних рис не означає автоматично зниження осудності чи наявності психічного захворювання; частіше йдеться про інший тип морального «налаштування» та емоційної реактивності, який у межах юридичної відповідальності є фактором підвищеної суспільної небезпеки, а не підставою для звільнення від відповідальності. Фахівець має враховувати межі використаних методик, обґрунтовувати висновки результатами оцінювання та діяти в межах своєї професійної компетенції.

Висновки.

1. Психопатія та антисоціальний розлад особистості є пов'язаними, але не тотожними поняттями. Антисоціальний розлад особистості визначається за клінічними діагностичними критеріями, тоді як психопатія охоплює комплекс міжособистісних, емоційних і поведінкових характеристик [1; 3].

2. Особи з антисоціальним розладом особистості можуть відрізнятися за вираженістю психопатичних рис. Тому оцінювання цих характеристик потребує диференційованого підходу [1; 5].

3. Психопатичні риси можуть бути пов'язані з певними формами насильницької поведінки, однак не визначають неминучість учинення злочину. Аналіз умисних убивств має враховувати особистісні, ситуаційні та інші чинники [1].

4. Розмежування психопатії та антисоціального розладу особистості важливе для психологічного оцінювання, оскільки допомагає уникати необґрунтованих узагальнень і точніше описувати індивідуальні особливості людини. Прогноз ризику повторного насильства має спиратися на комплексне оцінювання, а не на один діагноз чи показник [1; 4].

5. Перспективним напрямом подальших досліджень є перевірка валідності інструментів оцінювання психопатичних рис на українських вибірках та розроблення рекомендацій щодо їх застосування у судово-психологічній практиці.

Список використаних джерел

1. Аркуша Л., Цільмак О., Чернов О. Психопатичні риси особистості як фактор схильності до кримінальної поведінки. Юридична психологія. 2026. № 1 (38). С. 15–27. DOI: https://doi.org/10.33270/03263801.2

2. Настанова 00727. Антисоціальний розлад особистості. Настанови на засадах доказової медицини. Київ : МОЗ України, 2017. URL: https://guidelines.moz.gov.ua/ documents/2918 (дата звернення: 01.10.2026).

3. Сахарова К. О. Гендерна специфіка психопатологічних механізмів при дисоціальному та антисоціальному розладі особистості. Наукові інновації та передові технології. 2025. № 7 (47). С. 1369–1381. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7(47)-1369-1381

4. Hare R. D. The Hare Psychopathy Checklist–Revised. 2nd ed. Toronto : Multi-Health Systems, 2003. 128 p.

5. Handbook of Psychopathy / ed. by C. J. Patrick. 2nd ed. New York : The Guilford Press, 2018. 828 p.

6. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders : DSM-5 / American Psychiatric Association. 5th ed. Arlington, VA : American Psychiatric Publishing, 2013. xliv, 947 p. DOI: https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596

Psychopathy and Antisocial Personality Disorder: An Analysis of the Relationship Between the Concepts

Prorochenko I. O.

Abstract. The paper analyses the relationship between the concepts of psychopathy and antisocial personality disorder, identifies their main differences and the significance of this distinction for assessing the risk of repeated violence. The author shows that antisocial personality disorder (DSM-5) is defined by behavioural diagnostic criteria, whereas psychopathy, as conceptualised in R. Hare's PCL-R, encompasses a broader set of interpersonal-affective, behavioural and cognitive-moral characteristics. It is concluded that equating these constructs leads to unwarranted stigmatisation, and that assessing the risk of violence requires a comprehensive account of personal and situational factors rather than a single diagnosis or indicator.

Keywords: psychopathy, antisocial personality disorder, PCL-R, triarchic model of psychopathy, violence risk assessment

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Пророченко І. О. Психопатія і антисоціальний розлад особистості: аналіз співвідношення понять. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 49–52. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.07.

ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЇ ВБИВЦІ У СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ, КРИМІНОЛОГІЇ ТА СУДОВОЇ ПСИХІАТРІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

***Пінчук І. В.**, Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.08 Check for updates

Анотація. У тезах здійснено порівняльний аналіз предмета психології вбивці в юридичній психології, кримінології та судовій психіатрії, визначено їхні спільні й відмінні риси та шляхи міждисциплінарної взаємодії. Авторка показує, що юридична психологія досліджує психологічні закономірності злочинної поведінки, зокрема феномен «маски нормальності» та механізми психологічного захисту серійних убивць; кримінологія розглядає особу вбивці як елемент причинності злочинності; судова психіатрія вивчає психічні розлади у зв'язку з осудністю. Зроблено висновок, що спільна мета цих дисциплін досягається через комплексну судову психолого-психіатричну експертизу, яка дозволяє одночасно оцінити психологічні й психопатологічні чинники.

Ключові слова: психологія вбивці, юридична психологія, кримінологія, судова психіатрія, комплексна судова психолого-психіатрична експертиза

Постановка проблеми. Дослідження особистості вбивці є міждисциплінарним за своєю природою. Водночас кожна з наук – юридична психологія, кримінологія та судова психіатрія – формує власний предметний фокус, методологічний апарат і практичну мету. Відсутність чіткого розмежування цих предметів призводить до методологічної плутанини в експертній практиці, дублювання висновків та суперечностей у судових рішеннях. Проблема полягає в тому, що на практиці межі між психологічним, кримінологічним та психіатричним аналізом особи вбивці часто розмиваються, що ускладнює кваліфіковане використання спеціальних знань під час розслідування вбивств.

Мета. Здійснення порівняльного аналізу предмета психології вбивці у трьох зазначених дисциплінах, визначення їхніх спільних і відмінних рис та окреслення шляхів міждисциплінарної взаємодії.

Аналіз стану опрацювання питання.

У науковій літературі окремі аспекти цієї проблематики досліджувалися фрагментарно. Кримінальна психологія як основний теоретичний розділ юридичної психології вивчає психічні закономірності в системі «людина – злочин».

Її предмет – психічні закономірності, які проявляються в процесі формування злочинної установки особистості, підготовки і скоєння злочину. Кримінальна психологія вивчає, пояснює та прогнозує психологічні аспекти, пов'язані зі злочинністю. Кримінологія розглядає особу злочинця як один із центральних елементів науки. Однією з основних складових предмета науки кримінології є вчення про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Без вивчення особи злочинця неможливо до кінця з'ясувати всі інші кримінологічні проблеми, чи то детермінанти злочинності чи організація боротьби з нею [1].

Судова психіатрія вивчає різні психічні розлади стосовно питань кримінального і цивільного права, кримінального і цивільного процесу. Предметом судово-психіатричної експертизи є психічний стан особи у певні юридично значущі проміжки часу. Її основна мета – встановити, чи перебувала особа у стані осудності під час вчинення протиправного діяння. Дослідники заз-

начають, що принцип діалектичної єдності інтеграції та диференціації судових експертних наук розкривається через спільне дослідження психіатром і психологом юридичних критеріїв та розмежування психопатологічних або психологічних факторів.

Виклад основного матеріалу.

Порівняльний аналіз предмета психології вбивці у трьох дисциплінах дозволяє виокремити ключові відмінності.

1. Юридична психологія (кримінальна психологія)

Зосереджується на психологічних закономірностях злочинної поведінки. Її предмет – це психічні процеси, стани та властивості, що виникають і функціонують у системі «людина – злочин». Кримінальна психологія інтенсивно взаємодіє зі складовими юридичної психології – судовою та пенітенціарною. Серед інших психологічних галузей виокремлюється загальна, порівняльна, соціальна, екстремальна психологія.

Кримінальна психологія досліджує природу злочинної поведінки, злочинну мотивацію, формування злочинних установок. Особливий інтерес становить феномен «маски нормальності» та механізми психологічного захисту, притаманні серійним вбивцям. Механізми психологічного захисту особистості – це ті засоби, які найчастіше використовують злочинці для того, щоб наважитися на вчинення злочину або впоратися з напруженням після його вчинення. На прикладі серійних убивць дослідники демонструють механізми раціоналізації, заміщення, інтроекції, витіснення, проекції. Ці механізми не усвідомлюються особою і викривляють її сприйняття, пов'язуючись зі змістом вини як елемента суб'єктивної сторони вчиненого злочину [2, с. 10–11].

Важливим напрямом є дослідження психологічного портрета серійного вбивці, який формується з урахуванням таких чинників, як соціальне походження, ранні психотравми, типологія особистості, психопатологічні риси, девіантна сексуальність, ставлення до жертв і контролю, а також тенденції до ритуалізації або символічного змісту вбивств. Психологічний портрет серійного вбивці досліджували представники психологічної галузі знань, зокрема Г. В. Котолик. У роботі наведено основні класифікації серійних убивць за мотиваційним, поведінковим та психологічним критеріями. Окрему увагу приділено узагальненню криміналістичних моделей поведінки, характерних для певних типів злочинців, зокрема: повторюваність сценаріїв, ритуальні дії, географічна локалізація, «підпис» злочинця, спосіб знищення або збереження тіла.

2. Кримінологія

Розглядає особу вбивці крізь призму соціально-правового аналізу. Її предмет – особа злочинця як елемент причинності злочинності та об'єкт запобігання. Предметом кримінології є вивчення злочинності як історично змінного соціально-правового явища, причин злочинності, особи злочинця і заходів із попередження злочинів. Кримінологічне вивчення особистості злочинця включає в себе два важливих феномени, такі як «особистість» (її фізичні, психічні, соціальні властивості) та «злочинна поведінка» [3].

Кримінологія використовує типологізацію злочинців, аналіз соціальних зв'язків і взаємодії особи із соціальним середовищем.

Кримінологічне вчення про особу злочинця включає вивчення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. В однакових умовах різні люди поводяться по-різному: одні дотримуються закону, інші його порушують. Це дає підстави вважати, що особи, які обрали антисуспільний варіант поведінки, чинять так внаслідок певних їх властивостей, що обумовили саме цей вибір. Спроби визначити зв'язок між особистістю злочинця і його злочинною поведінкою здійснювались неодноразово, але так і не завершились успіхом [4].

3. Судова психіатрія

Має своїм предметом психічні розлади особи вбивці в їхньому судово-психіатричному значенні. Судова психіатрія – це спеціальний та самостійний розділ психіатрії, який вивчає різні психічні розлади стосовно питань кримінального і цивільного права, кримінального і цивільного процесу. Вона вирішує питання осудності, обмеженої осудності та неосудності, застосування примусових заходів медичного характеру.

Осудність, згідно з нормами кримінального права, є обов'язковою умовою притягнення особи до кримінальної відповідальності. Натомість неосудність виключає таку відповідальність, адже вважається, що хворобливі порушення психіки заважають людині усвідомлювати свої дії або керувати ними. Неосудність закріплена у статті 19 Кримінального кодексу України [5, с. 240].

Судово-психіатрична експертиза під час розслідування вбивств призначається здебільшого амбулаторно, рідше – стаціонарно, у виняткових випадках – посмертні судово-психіатричні експертизи.

Міждисциплінарна взаємодія психіатра і психолога в експертній практиці ґрунтується на принципі розмежування психопатологічних і психологічних факторів. Предметом комплексної судової психолого-психіатричної експертизи є психічний стан особи у певні юридично значущі проміжки часу.

Висновки. Проведений порівняльний аналіз дозволяє сформулювати такі узагальнення: предметна відмінність трьох дисциплін полягає у фокусі дослідження: юридична психологія вивчає психологічні закономірності злочинної поведінки; кримінологія – особу злочинця в системі соціальної детермінації злочинності; судова психіатрія – психічні розлади та їхній вплив на осудність. Методологічна відмінність виявляється у переважанні психологічних методів (спостереження, бесіда, тестування) у кримінальній психології, соціологічних і статистичних методів – у кримінології, клінічних методів – у судовій психіатрії.

Спільна мета – забезпечення правосуддя кваліфікованою інформацією про особу вбивці – досягається через комплексну судову психолого-психіатричну експертизу, яка дозволяє одночасно оцінити як психологічні, так і психопатологічні чинники. Перспективним напрямом є подальша інтеграція знань трьох дисциплін у формі міждисциплінарних експертних досліджень, що відповідає європейським стандартам судової експертизи.

Список використаних джерел

1. Дільна З. Допит серійних вбивць: процесуальні та тактико-психологічні особливості. Проблеми сучасних трансформацій. Серія : право, публічне управління та адміністрування. 2025. № 18. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-18-01-26

2. Фріс П. Кримінальне суспільство і кримінальна політика. Юридичний вісник України. 2016. 18 листоп. – 1 груд. С. 10–11.

3. Розовенко Е. Чинники формування особи серійного вбивці. Наукові перспективи. 2026. № 1 (67). С. 1503–1511. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1(67)-1503-1511

4. Дрьомін В. М., Мельничук Т. В., Стрельковська Ю. О. Кримінологія. Особлива частина : навч.-метод. посіб. Одеса : Гельветика, 2018. DOI: https://doi.org/10.32837/11300.12017

5. Марчук А. І. Судова психіатрія : навч. посіб. Київ : Атіка, 2003. 240 с.

The Subject Matter of the Psychology of the Killer in the System of Legal Psychology, Criminology and Forensic Psychiatry: A Comparative Analysis

Pinchuk I. V.

Abstract. The paper presents a comparative analysis of the subject matter of the psychology of the killer in legal psychology, criminology and forensic psychiatry, and identifies their common and distinctive features as well as avenues for interdisciplinary interaction. The author shows that legal psychology studies the psychological regularities of criminal behaviour, including the phenomenon of the "mask of sanity" and the psychological defence mechanisms of serial killers; criminology considers the offender's personality as an element of the causation of crime; and forensic psychiatry studies mental disorders in connection with criminal responsibility. It is concluded that the common goal of these disciplines is achieved through a combined forensic psychological-psychiatric examination, which allows the simultaneous assessment of psychological and psychopathological factors.

Keywords: psychology of the killer, legal psychology, criminology, forensic psychiatry, combined forensic psychological-psychiatric examination

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Пінчук І. В. Предмет психології вбивці у системі юридичної психології, кримінології та судової психіатрії: порівняльний аналіз. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 53–56. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.08.

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗЛОЧИНЦЯ: ПОРІВНЯННЯ МОДЕЛЕЙ

Карпенко Н. С., *Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.09 Check for updates

Анотація. У тезах проаналізовано основні наукові моделі психологічної структури особистості насильницького злочинця (кримінологічну, мотиваційно-особистісну, агресивно-поведінкову, когнітивну та емоційно-вольову) і порівняно їхні пояснювальні можливості. Авторка виокремлює чотири компоненти психологічної структури особистості насильницького злочинця – мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-вольовий і поведінково-комунікативний – та доводить необхідність їх доповнення соціально-ситуаційним рівнем аналізу. Зроблено висновок, що найбільший пояснювальний потенціал має інтегративна модель, яка поєднує психологічний і кримінологічний підходи й розглядає насильницьку поведінку як результат взаємодії особистісних, мотиваційних, когнітивних, емоційно-вольових, поведінкових і соціально-ситуаційних чинників.

Ключові слова: насильницький злочинець, психологічна структура особистості, реактивне насильство, інструментальне насильство, інтегративна модель

Постановка проблеми. Насильницька злочинність є однією з найбільш суспільно небезпечних форм кримінальної поведінки, оскільки безпосередньо пов'язана із заподіянням фізичної або психічної шкоди іншій людині. Пояснення такої поведінки неможливе виключно через аналіз обставин вчинення кримінального правопорушення, адже важливого значення набувають психологічні характеристики самого суб'єкта насильства: система його мотивів і цінностей, рівень агресивності, особливості емоційної регуляції, ставлення до інших людей, способи реагування на конфлікт та здатність контролювати власну поведінку. Саме тому дослідження психологічної структури особистості насильницького злочинця посідає важливе місце на перетині кримінальної психології та кримінології.

Складність проблеми полягає у відсутності єдиної психологічної моделі, яка могла б універсально пояснити механізм насильницької злочинної поведінки. Одні наукові підходи акцентують увагу на криміногенній спрямованості особистості та деформації її ціннісно-нормативної системи, інші – на агресивності, імпульсивності, емоційній нестійкості та недостатності самоконтролю. Окремі моделі розглядають насильство через особливості мотивації, когнітивної оцінки ситуації або як засвоєний спосіб розв'язання конфліктів і досягнення особистих цілей. Тому актуальним є не формування єдиного універсального «портрета» насильницького злочинця, а порівняння моделей, що пояснюють різні компоненти психологічної структури його особистості.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переходу від спрощеного уявлення про насильницького злочинця як виключно агресивну та імпульсивну особу до комплексного аналізу психологічного механізму насильства. Агресивність сама по собі не є достатньою умовою кримінальної поведінки, так само як насильницьке кримінальне правопорушення не завжди є наслідком неконтрольованого емоційного спалаху. Насильство може мати реактивний, афективний, інструментальний або заздалегідь спланований характер, що передбачає різне співвідношення мотивації, емоційного стану, когнітивних установок і вольового контролю. Порівняння відповідних моделей дає можливість визначити психологічні компоненти, які мають

найбільше значення для пояснення, прогнозування та профілактики насильницької злочинної поведінки.

Мета. Проаналізувати основні наукові моделі психологічної структури особистості насильницького злочинця, порівняти їх пояснювальні можливості та визначити психологічні компоненти, які найбільш повно характеризують механізм кримінальної насильницької поведінки.

Аналіз стану опрацювання питання. Проблема психологічних особливостей насильницького злочинця досліджується на перетині кримінології, кримінальної та юридичної психології. В. Василевич, розглядаючи кримінологічну характеристику насильницьких злочинів, акцентує увагу на системному аналізі відповідної категорії злочинності, що передбачає врахування характеристик особи злочинця, мотивації та обставин реалізації насильницької поведінки [1]. У «Курсі кримінології: Особлива частина» за редакцією О. Джужі насильницька злочинність представлена як окремий об'єкт кримінологічного дослідження, що дозволяє співвідносити особистісні характеристики правопорушника з ширшими соціальними та криміногенними чинниками [3].

Безпосередньо психологічний підхід представлений у праці В. Медведєва, в якій особистість злочинця та механізм злочинної поведінки розглядаються через систему психологічних характеристик, мотивацію, спрямованість особистості та особливості регуляції поведінки [2]. Р. Блекборн систематизував психологічні концепції кримінальної поведінки, приділяючи увагу особистісним властивостям, агресії, соціальному научінню та когнітивним механізмам, що дозволяє порівнювати різні моделі пояснення насильства [5].

І. Кудрявцев та Н. Ратинова дослідили кримінальну агресію з позицій експертної типології та судово-психологічної оцінки, що дає можливість диференціювати різні психологічні механізми агресивної поведінки та не зводити насильницького злочинця до одного універсального психологічного типу [6]. О. Храмцов, досліджуючи кримінальну вербальну агресію, розширив уявлення про форми агресивної поведінки, звернувши увагу на погрози, образи та інші форми деструктивного мовленнєвого впливу, а також на їх причини й умови [4].

Зроблений аналіз показує, що в науковій літературі психологічна структура особистості насильницького злочинця описується на декількох взаємопов'язаних рівнях: мотиваційно-ціннісному, когнітивному, емоційно-вольовому та поведінковому. Водночас кримінологічний підхід доповнює психологічний аналіз урахуванням соціального середовища та конкретної ситуації реалізації насильства.

Проте недостатньо з'ясованим залишається питання інтеграції зазначених підходів у комплексну модель, яка одночасно враховувала б стійкі властивості особистості, мотивацію, когнітивну інтерпретацію ситуації, емоційну регуляцію, засвоєні способи поведінки та вплив соціально-ситуаційних факторів. Важливим залишається також розмежування психологічних факторів ризику насильства та рис, які не можуть самі по собі розглядатися як безпосередні причини кримінальної поведінки.

Виклад основного матеріалу. У кримінологічній моделі особистість насильницького злочинця розглядається як елемент ширшого механізму злочинної поведінки. Значення мають не лише окремі психологічні риси, а й спрямованість особистості, її ставлення до правових і моральних норм, характер мотивів, попередній досвід та особливості ситуації, у якій реалізується насильство. Відповідно, насильницький злочинець не утворює абсолютно однорідного психологічного типу. Особи, які вчиняють умисні вбивства, тілесні ушкодження, насильницькі статеві злочини чи інші кримінальні правопорушення із застосуванням насильства, можуть суттєво відрізнятися за мотивацією та психологічними характеристиками. Спільною ознакою стає наса-

мперед використання насильницького способу поведінки в конкретному механізмі кримінального посягання [1].

Кримінологічна модель також передбачає необхідність аналізу особистості у взаємодії із соціальним середовищем. Насильницька поведінка не виникає виключно внаслідок внутрішньої психологічної характеристики людини, а формується під впливом соціалізації, найближчого оточення, попереднього досвіду, засвоєних норм поведінки та конкретних життєвих обставин. Тому вивчення насильницької злочинності потребує співвіднесення властивостей конкретного правопорушника з причинами та умовами відповідної категорії злочинності. Такий підхід дозволяє уникнути надмірної психологізації проблеми, за якої злочин пояснюється лише рисами характеру особи без урахування середовища, у якому ці риси формувалися та реалізовувалися [3].

Психологічна модель переносить центр аналізу на внутрішню структуру особистості та механізм прийняття рішення про злочинну дію. Важливе місце в ній посідає мотиваційно-ціннісна сфера, оскільки однакова зовнішня форма насильства може бути пов'язана з принципово різними внутрішніми спонуканнями. Насильницька дія може використовуватися для помсти, самоствердження, домінування, усунення перешкоди, отримання вигоди або реагування на суб'єктивно пережиту образу чи загрозу. Тому аналіз особистості насильницького злочинця має встановлювати не тільки те, що особа зробила, а й психологічне значення, якого вона надавала своїй поведінці, та мотиви, що визначали вибір саме насильницького способу дії [2].

Мотиваційно-особистісна модель особливо чітко демонструє відмінність між реактивним та інструментальним насильством. У першому випадку агресивна дія виникає як безпосередня відповідь на конфлікт, фрустрацію, реальну або суб'єктивно сприйняту загрозу. Тут істотного значення набувають імпульсивність, емоційна збудливість, низька толерантність до фрустрації та недостатня здатність контролювати афективну реакцію. Інструментальне насильство, навпаки, використовується як засіб досягнення певної мети. Воно може бути достатньо продуманим і не обов'язково супроводжуватися вираженим емоційним збудженням. Відтак модель, яка пояснює будь-який насильницький злочин лише імпульсивністю чи втратою контролю, не охоплює всієї різноманітності кримінальної поведінки [5].

Агресивно-поведінкова модель зосереджується на характері та способах реалізації агресії. У цьому підході важливо відрізняти агресивність як психологічну властивість від конкретної кримінальної агресії. Підвищена агресивність сама по собі не означає неминучого вчинення злочину. Кримінологічного і психологічного значення вона набуває у взаємодії з мотивацією, системою цінностей, конкретною ситуацією та можливостями вольового контролю. Аналіз кримінальної агресії дозволяє диференціювати різні механізми насильства: афективні реакції, імпульсивні дії, стійкі агресивні способи взаємодії та цілеспрямоване використання насильства як інструмента досягнення результату [6].

Важливим доповненням до агресивно-поведінкової моделі є дослідження вербальної агресії. Насильницька спрямованість поведінки не обмежується безпосереднім фізичним впливом. Погрози, залякування, образи та інші форми деструктивного мовленнєвого впливу можуть виступати способом психологічного тиску на іншу особу. Дослідження О. Храмцова демонструє, що кримінальна вербальна агресія має власні форми, причини та умови виникнення. З позиції психологічної структури це дозволяє виділити поведінково-комунікативний компонент: особа може засвоїти агресивні способи комунікації як звичний інструмент домінування, залякування або вирішення міжособистісних суперечностей [4].

Когнітивна модель акцентує увагу на тому, як особа сприймає, оцінює та інтерпретує поведінку інших людей. У структурі насильницької поведінки важливими можуть бути схиль-

ність сприймати неоднозначні дії як ворожі, перебільшувати рівень загрози, виправдовувати власну агресію або переносити відповідальність за неї на потерпілого. За таких умов суб'єкт може інтерпретувати власне насильство як нібито вимушену відповідь, захист власного статусу, покарання іншої особи або відновлення суб'єктивно зрозумілої справедливості. Когнітивні викривлення не діють ізольовано, а взаємодіють із мотивами, попереднім досвідом та емоційним станом, впливаючи на вибір поведінкової реакції [5].

Емоційно-вольова модель, своєю чергою, пояснює частину насильницьких дій через особливості регуляції гніву, фрустрації, страху, ревнощів, образи та інших інтенсивних переживань. Для реактивного насильства особливе значення може мати недостатня здатність відтермінувати поведінкову відповідь та перейти від первинного емоційного імпульсу до свідомого контролю власних дій. Однак цей підхід має чіткі межі: він ефективно пояснює імпульсивні форми агресії, але не може повністю пояснити сплановане насильство. Саме тому емоційно-вольові характеристики мають оцінюватися разом із мотивацією, цінностями та когнітивними установками особи [2; 6].

Порівняння розглянутих моделей дозволяє виокремити чотири основні компоненти психологічної структури особистості насильницького злочинця. Першим є мотиваційно-ціннісний компонент, який охоплює потреби, мотиви, цілі, установки та суб'єктивну допустимість застосування насильства. Другим є когнітивний компонент, що визначає сприйняття соціальних ситуацій, оцінювання загрози та способи пояснення власної поведінки. Третім виступає емоційно-вольовий компонент, пов'язаний із регуляцією гніву, фрустрації, афективних реакцій та контролем імпульсів. Четвертим є поведінково-комунікативний компонент, який відображає засвоєні способи розв'язання конфліктів, включаючи фізичну та вербальну агресію [2; 4; 5].

Водночас кримінологічний підхід вимагає доповнити цю структуру соціально-ситуаційним рівнем, оскільки психологічні характеристики не існують ізольовано від умов їх реалізації. Конкретний злочин є результатом взаємодії особистості з певною ситуацією: конфліктом, поведінкою інших осіб, доступністю об'єкта посягання, груповими нормами та попереднім соціальним досвідом. Таким чином, кримінологічна модель краще пояснює зовнішні умови реалізації насильства, тоді як психологічна – внутрішній механізм його мотивації та регуляції. Їх поєднання створює основу для інтегративного розуміння особистості насильницького злочинця [1; 3].

Отже, найбільший пояснювальний потенціал має інтегративна модель. Вона не передбачає існування єдиного набору рис, за яким можна однозначно визначити потенційного насильницького злочинця. Натомість кримінальна поведінка розглядається як результат взаємодії мотиваційно-ціннісної спрямованості, когнітивних установок, особливостей емоційно-вольової регуляції, засвоєних агресивних моделей поведінки та конкретних соціально-ситуаційних умов. Такий підхід дозволяє не лише пояснювати вже вчинене насильство, а й точніше визначати напрями психологічної діагностики, корекції та профілактики повторної агресивної поведінки [2; 3; 6].

Висновки.

1. Психологічна структура особистості насильницького злочинця не може бути зведена до однієї універсальної риси, зокрема агресивності, імпульсивності чи емоційної нестійкості. Вона становить систему взаємопов'язаних мотиваційно-ціннісних, когнітивних, емоційно-вольових і поведінково-комунікативних компонентів, які реалізуються в конкретних соціальних та криміногенних умовах.

2. Порівняння моделей показує, що кримінологічний підхід пояснює насильницьку поведінку через взаємодію особистості із соціальним середовищем та ситуацією злочину, мотиваційно-особистісний – через систему мотивів і цінностей, когнітивний – через особливості

сприйняття й інтерпретації соціальних ситуацій, емоційно-вольовий – через механізми регуляції афекту та імпульсів, а агресивно-поведінковий – через сформовані способи реалізації фізичної та вербальної агресії.

3. Важливим для психологічної оцінки є розмежування реактивного та інструментального насильства. Реактивна агресія більшою мірою пов'язана з емоційним збудженням, фрустрацією та недостатнім самоконтролем, тоді як інструментальне насильство може бути цілеспрямованим, усвідомленим та використовуватися як засіб досягнення певної мети. Це підтверджує неможливість створення єдиного універсального психологічного профілю насильницького злочинця.

4. Найбільший пояснювальний потенціал має інтегративна модель, яка поєднує психологічний та кримінологічний підходи й розглядає насильницьку поведінку як результат взаємодії особистісних, мотиваційних, когнітивних, емоційно-вольових, поведінкових і соціально-ситуаційних факторів. Її використання створює більш обґрунтовану основу для психологічної діагностики, прогнозування ризику повторного насильства та розроблення профілактичних і корекційних заходів.

Список використаних джерел

1. Василевич В. В. Поняття кримінологічної характеристики насильницьких злочинів. Право України. 1997. № 12. С. 82–84.

2. Медведєв В. С. Кримінальна психологія : підручник. Київ : Атіка, 2004. 368 с.

3. Курс кримінології : Особлива частина : підручник : у 2 кн. Кн. 2 / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 480 с.

4. Храмцов О. М. Кримінологія вербальної агресії : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. 19 с.

5. Блэкборн Р. Психология криминального поведения. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 496 с. (Мастера психологии).

6. Кудрявцев И. А., Ратинова Н. А. Криминальная агрессия (экспертная типология и судебно-психологическая оценка). Москва : Изд-во Моск. ун-та, 2000. 192 с.

The Psychological Structure of the Personality of a Violent Offender: A Comparison of Models

Karpenko N. S.

Abstract. The paper analyses the main scientific models of the psychological structure of a violent offender's personality (criminological, motivational-personal, aggressive-behavioural, cognitive and emotional-volitional) and compares their explanatory potential. The author identifies four components of the psychological structure of a violent offender's personality – motivational-value, cognitive, emotional-volitional and behavioural-communicative – and demonstrates the need to supplement them with a socio-situational level of analysis. It is concluded that the integrative model, which combines the psychological and criminological approaches and treats violent behaviour as the result of the interaction of personal, motivational, cognitive, emotional-volitional, behavioural and socio-situational factors, has the greatest explanatory potential.

Keywords: violent offender, psychological structure of personality, reactive violence, instrumental violence, integrative model

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Карпенко Н. С. Психологічна структура особистості насильницького злочинця: порівняння моделей. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 57–62. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.09.

КОНСТРУКТ ПСИХОПАТІЇ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ ЗМІСТ

***Шевельов В. О.**, Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.10 Check for updates

Анотація. У тезах здійснено аналіз історії формування теоретичних підходів до феномену психопатії та з'ясовано сучасний науковий зміст цього конструкту. Автор простежує еволюцію уявлень від «морального божевілля» та 16 ознак психопатії за Г. Клеклі до двовимірної моделі та Контрольного списку психопатії Р. Гейра, а також розглядає сучасне розмежування клінічної психопатії та субклінічної психопатії як складової «темної тріади» особистості. Зроблено висновок, що сучасний науковий зміст психопатії суттєво звузився порівняно з розширеним вітчизняним словниковим тлумаченням і базується на комплексному поєднанні афективно-міжособистісних, поведінкових та нейрокогнітивних маркерів, що потребує подолання термінологічних розбіжностей для запобігання необґрунтованій стигматизації особистості.

Ключові слова: конструкт психопатії, Контрольний список психопатії Гейра, темна тріада, субклінічна психопатія, емпатійний дефіцит

Постановка проблеми. Конструкт психопатії пройшов тривалий шлях еволюції від описової психіатричної категорії до складного багатовимірного психологічного феномену. Основна проблема полягає в тому, що попри значну кількість досліджень, у сучасній науці тривають дискусії щодо точної структури психопатії, її ключових маркерів та меж із суміжними розладами особистості. Історично склалося так, що розуміння цього явища формувалося під впливом різних, інколи розрізнених теоретичних підходів. Це створює певні труднощі у формуванні єдиної методологічної бази. На сьогодні існує необхідність систематизувати накопичені знання, простежити еволюцію підходів до психопатії та визначити, яке саме змістовне наповнення вкладається у цей конструкт сучасною психологічною наукою.

Актуальність проблеми зумовлена потребою в чіткому теоретичному осмисленні феномену психопатії, оскільки в сучасній психологічній науці досі існують розбіжності щодо його меж та трактування. Термін «психопатія» нерідко використовується занадто широко, зокрема й поза професійним контекстом, що призводить до викривлення його первинного значення. Для практичного психолога критично важливо спиратися на доказову базу, орієнтуватися в сучасних діагностичних моделях та розуміти, як саме еволюціонували підходи до цього явища. Тому систематизація історичних етапів формування конструкту психопатії та визначення його актуального наукового змісту є необхідним підґрунтям для грамотної психодіагностичної роботи, розуміння поведінкових патернів та запобігання необґрунтованій стигматизації особистості.

Мета. Проаналізувати історію формування теоретичних підходів до феномену психопатії та з'ясувати сучасний науковий зміст цього конструкту як багатовимірного психологічного явища.

Аналіз стану опрацювання питання. Проблема концептуалізації та оцінки конструкту психопатії перебуває у фокусі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, які розглядають її крізь призму клінічної, соціальної психології та нейробіології. Історичні аспекти еволюції цього поняття та фундаментальні підходи до його вимірювання ґрунтовно досліджено у зарубіжних оглядах Г. Харріса, Т. Скіллінг та М. Райс. Визначальний внесок у розробку критеріїв та перевірку валідності оцінки психопатії належить Р. Гейру, праці якого стали методологічною базою для багатьох емпіричних досліджень.

Окремий потужний пласт становлять розвідки, присвячені нейрокогнітивним та етіологічним особливостям психопатії. Так, питання дефіциту емпатії, порушення розпізнавання емоцій та нейровізуалізаційні аспекти розкрито у роботах Е. Відінг, Е. МакКрорі та А. Сеара-Кардосо.

Водночас у вітчизняній науці активно розробляється концепт субклінічної психопатії як невід'ємної складової «Темної тріади» особистості. Специфіку непатологічних проявів психопатії, що характеризуються емоційною холодністю, егоцентризмом, імпульсивністю та схильністю до маніпуляцій, детально проаналізовано у працях Я. В. Чаплака, Г. В. Чуйко та І. М. Зварича. Своєю чергою, сучасну проблематику термінологічної трансформації, гендерну специфіку проявів та існування так званої «успішної психопатії» глибоко аналізує у своїх новітніх дослідженнях Л. Спицька.

Виклад основного матеріалу.

Історія дослідження психопатії почалася на початку XIX століття, коли цей термін позначав загальний психологічний дефект, а згодом трансформувався у концепцію «морального божевілля» – порушення емоційної сфери та моральної відповідальності при збереженому інтелекті. До середини XX століття поняття міцно пов'язали з антисоціальною поведінкою та розладами особистості, а фундаментальний прорив у його розумінні здійснив Герві Клеклі, який виділив 16 ключових ознак психопатії (серед яких поверхневий шарм, егоцентризм, емоційна бідність і відсутність каяття) та пояснив її через нездатність засвоювати моральні норми за допомогою емоцій, хоча пізніше з'ясувалося, що базові емоції психопатам все ж доступні. На основі цих напрацювань Роберт Гейр створив надійний діагностичний інструмент, а саме: «Контрольний список психопатії», та розділив розлад на два виміри: афективно-міжособистісний та поведінковий, що згодом породило тривалі наукові дискусії та перехід до трифакторної моделі. Паралельно в офіційних психіатричних класифікаціях сформувалися суміжні поняття антисоціального та дисоціального розладів особистості, проте у діагностичних посібниках фокус поступово змістився з глибинних рис особистості на видимі поведінкові критерії. Незважаючи на такий тривалий розвиток концепції, більшість досліджень психопатії проводилися майже виключно на ув'язнених чоловіках у Північній Америці, що досі залишає багато важливих питань без відповіді [2].

Психопатія – це стан, який вже давно захоплює уяву громадськості та наукового середовища. Особи з психопатією завдають суспільству значних збитків, як у вигляді прямих фінансових наслідків їхньої злочинної поведінки та відсутності нормальної участі в трудовому житті, так і з огляду на емоційні та психологічні втрати їхніх жертв [3].

За статистичними оцінками, хоча поширеність психопатії в загальній популяції західного світу становить лише 0,6–1,2 %, серед ув'язнених цей показник сягає 16–25 %, а щорічні економічні збитки від цього розладу лише у США оцінюються приблизно у 460 мільярдів доларів. Крім того, розлад несе високу ціну і для самих носіїв: від конфліктів у близьких стосунках і проблем із працевлаштуванням до підвищеного рівня смертності [1].

Масштаб окресленої загрози вимагає від науковців та практиків граничної точності в діагностиці, проте саме тут виникає головна методологічна колізія, пов'язана з різними науковими традиціями. Якщо у світовій практиці психопатія виступає вузьким синдромом із вираженим дефіцитом емпатії та совісті, то у вітчизняному просторі під впливом класичної психіатричної школи сформувалося значно ширше розуміння цього явища. Довгий час це поняття використовували як узагальнювальну назву для цілого спектра характерологічних відхилень, що яскраво простежується у вітчизняній довідковій літературі.

За сучасним тлумачним психологічним словником України психопатія – це стійка патологія характеру, що формується з дитинства і проявляється в порушенні емоційно-вольової сфери при збереженому інтелекті, заважаючи людині адаптуватися в соціумі. Вона виникає через вроджену неповноцінність нервової системи або перенесені зовнішні ураження, а ступінь її вираженості в дорослому віці коригується вихованням і середовищем.

Порівнюючи наведену словникову класифікацію із сучасними світовими тенденціями, ми бачимо, що більшість перелічених типів у сучасних міжнародних класифікаціях уже не ототожнюються з психопатією, а розглядаються як окремі розлади особистості. Натомість актуальний науковий зміст конструкту психопатії сьогодні суттєво звузився і сфокусувався навколо специфічного комплексу рис, який у сучасній диференціальній психології найповніше розкривається через призму «Темної тріади» та поділу на первинну і вторинну форми.

За науковими даними, для психопатичних особистостей характерні емоційна черствість, брак емпатії та тривожності, а також виражений егоцентризм і зарозумілість. Через нездатність відчувати провину чи каяття вони не можуть будувати здорові стосунки, натомість схильні до домінування, брехні, маніпуляцій та ігнорування соціальних норм. Їхня поведінка вирізняється імпульсивністю, безвідповідальністю, конфліктністю та постійним пошуком ризику й гострих відчуттів. Дослідники також поділяють психопатію на первинну (спадкову), за якої людина зовні чарівна, але емоційно холодна й пригнічує свої почуття, та вторинну (сформовану під впливом дитячого досвіду), що супроводжується дратівливістю та нездатністю контролювати емоції. Загалом розлад проявляється на чотирьох рівнях: в емоційній сфері (афективно), у міжособистісному спілкуванні, через специфічний спосіб життя та в антисоціальних вчинках [5].

Такий поділ психопатії на первинну та вторинну дозволяє глибше зрозуміти природу та походження цього феномену. Якщо первинна форма зумовлена вродженими нейробіологічними чинниками, то вторинна формується під впливом деструктивного середовища та дитячих психотравм. Саме ця комплексна чотирирівнева структура пояснює, чому в науковій літературі психопатія розглядається як один із найбільш стійких та резистентних до будь-якого корекційного впливу станів, адже її ядром є повна відсутність в особистості внутрішньої потреби у змінах.

Успішність діагностики та лікування психопатії безпосередньо залежить від ступеня тяжкості розладу та особистих якостей пацієнта, зокрема від глибини патології його «суперего» і здатності сформувати щирий емоційний зв'язок із психотерапевтом. Головна складність терапії полягає в тому, що вона вимагає від клієнта чесності, усвідомлення проблеми та прийняття власної відповідальності, тоді як психопати вкрай схильні до брехні й маніпуляцій. Через це психотерапія зазвичай дієва лише для молодих людей, які ще не мають стійких життєвих переконань і відчувають труднощі із соціалізацією. Ефективність медикаментозного втручання також залишається неоднозначною: хоча іноді при розладах особистості допомагають антидепресанти, нормотиміки чи антипсихотики, в інших випадках препарати не дають жодного результату. Загалом сучасні дані підтверджують давню тезу про невиліковність цих станів, оскільки у найважчих випадках навіть поєднання психотерапії з ліками виявляється безсилим [4].

Висновки.

1. Теоретико-методологічний аналіз історії формування підходів свідчить, що конструкт психопатії трансформувався з вузької описової психіатричної категорії у складний багатовимірний психологічний феномен. Сьогодні його вивчення об'єднує здобутки клінічної та соціальної психології, а також сучасної нейробіології.

2. Сучасний науковий зміст психопатії базується на комплексному поєднанні афективно-міжособистісних, поведінкових та нейрокогнітивних маркерів. Ключовими критеріями висту-

пають глибокий дефіцит емпатії, порушення розпізнавання емоцій, емоційна холодність, егоцентризм, імпульсивність та схильність до маніпуляцій, в основі яких лежить взаємодія генетичних передумов і соціальних чинників.

3. Актуальні дослідження виявляють необхідність чіткого методологічного розмежування клінічних форм розладу (за діагностичними критеріями Р. Гейра) та субклінічної психопатії як складової «Темної тріади» особистості. Такий диференційований підхід дозволяє об'єктивно аналізувати непатологічні прояви психопатичних рис, гендерну специфіку та феномен так званої «успішної психопатії».

4. Подолання термінологічних розбіжностей та опора на доказові діагностичні моделі є критично необхідними в роботі практичного психолога для точної диференціації розладів і запобігання необґрунтованій стигматизації особистості.

Список використаних джерел

1. Almas I., Lordos A. A narrative review of psychopathy research: current advances and the argument for a qualitative approach. The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology. 2025. Vol. 36, No. 3. P. 356–406. DOI: https://doi.org/10.1080/14789949.2025.2456208

2. Harris G. T., Skilling T. A., Rice M. E. The Construct of Psychopathy. Crime and Justice. 2001. Vol. 28. P. 197–264. DOI: https://doi.org/10.1086/652211

3. Viding E., McCrory E., Seara-Cardoso A. Psychopathy. Current Biology. 2014. Vol. 24, No. 18. P. R871–R874. DOI: https://doi.org/10.1016/j.cub.2014.06.055

4. Спицька Л. Психопатія: міф чи божевільна реальність? Psychology Travelogs. 2023. № 2. С. 148–155. DOI: https://doi.org/10.31891/PT-2023-2-13

5. Чаплак Я. В., Чуйко Г. В., Зварич І. М. Темна тріада: суть, контент, специфіка. Наукові інновації та передові технології. Серія: Психологія. 2024. № 3 (31). С. 1390–1402. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-1390-1402

The Construct of Psychopathy: The History of Its Formation and Contemporary Content

Shevelov V. O.

Abstract. The paper analyses the history of the formation of theoretical approaches to the phenomenon of psychopathy and clarifies the contemporary scientific content of this construct. The author traces the evolution of ideas from "moral insanity" and H. Cleckley's sixteen criteria of psychopathy to R. Hare's two-dimensional model and Psychopathy Checklist, and examines the current distinction between clinical psychopathy and subclinical psychopathy as a component of the personality "Dark Triad". It is concluded that the contemporary scientific content of psychopathy has narrowed considerably compared with the broader domestic dictionary definition and rests on a complex combination of affective-interpersonal, behavioural and neurocognitive markers, which requires overcoming terminological discrepancies in order to prevent unwarranted stigmatisation of the individual.

Keywords: construct of psychopathy, Hare Psychopathy Checklist, dark triad, subclinical psychopathy, empathy deficit

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Шевельов В. О. Конструкт психопатії: історія формування та сучасний зміст. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 63–66. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.10.

ІНСТРУМЕНТАЛЬНА ТА РЕАКТИВНА АГРЕСІЯ: КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ І ПРОБЛЕМА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ НА ПРАКТИЦІ

Черненко Д. Р., *Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.11 Check for updates

Анотація. У тезах здійснено теоретичне обґрунтування критеріїв розмежування інструментальної та реактивної агресії з урахуванням філософсько-правових концепцій її походження (Ж.-Ж. Руссо, Т. Гоббс) та соціально-психологічних чинників детермінації (фрустрація, провокація, соціальне научіння за А. Бандурою). Авторка розмежовує поняття «агресія» і «агресивність», аналізує класичні визначення А. Басса та Р. Берона і Д. Річардсон, а також виявляє проблеми практичної кваліфікації цих форм у судово-експертній діяльності, зокрема помилкове трактування вольового контролю під час реактивного афективного спалаху як спланованої інструментальної агресії. Зроблено висновок, що розмежування потребує системного аналізу взаємодії багатьох чинників, оскільки прагматична мета та афективна розрядка в реальних правопорушеннях часто переплітаються.

Ключові слова: інструментальна агресія, реактивна агресія, агресивність, судово-психологічна експертиза, фрустрація

Постановка проблеми. Проблема агресії та агресивності протягом століть розглядалася з філософських, релігійних та літературних позицій, проте лише у XX столітті вона стала предметом систематичних наукових досліджень. Сьогодні теоретична сфера агресії розробляється у психологічному, соціологічному, політологічному, біологічному та антропологічному напрямах, відображаючи багатовимірний рівень соціального життя. Кваліфікація агресивної поведінки належить до найскладніших завдань судово-психологічної експертизи та кримінальної психології.

У судово-експертній та правоохоронній практиці оцінка деструктивного діяння безпосередньо залежить від встановлення його мотиваційної структури: чи вчинено акт як спланований засіб досягнення позаагресивної мети (інструментальна агресія), чи він став імпульсивною реакцією на фрустрацію, загрозу або афективне збудження (реактивна агресія). Ескалація таких проявів, як жорстокість, насильство та всеохопне відчуження, становить загрозу розвитку людства.

Попри наявність теоретичного розподілу агресії на інструментальну та реактивну, їх розмежування на практиці стикається із суттєвими труднощами. Прагматична мета та афективна розрядка в реальних протиправних діяннях часто переплітаються. В умовах затяжного макросоціального стресу, десоціалізації, руйнування правових гарантій та відчуття безкарності межі між цими феноменами стають розмитими. Це створює ризик спотворення юридичної та експертної оцінки суб'єктивної сторони правопорушення.

Мета. Теоретично обґрунтувати критерії розмежування інструментальної та реактивної агресії з урахуванням філософсько-правових концепцій, форм її вияву (зокрема в умовах масової поведінки) та соціально-психологічних чинників, а також виявити проблеми їх застосування у судово-експертній практиці.

Аналіз стану опрацювання питання. Філософсько-правові витоки розуміння агресії як вродженого потягу або набутої реакції сягають Античності. Ж.-Ж. Руссо вбачав причини деструктивності не в людській природі, а в негативних обставинах суспільного устрою та неадекватному вихованні. Натомість Т. Гоббс обґрунтував необхідність соціальних норм, обмежень та де-

ржавної влади для контролю над вродженими деструктивними імпульсами людини у стані «війни всіх проти всіх». Філософську проблематику витоків агресії розробляли також Р. Декарт, Дж. Локк та Г. Лейбніц [5, с. 125–130; 2, с. 197–205].

Фундаментальні психологічні та біологічні механізми виникнення агресії висвітлено у працях З. Фройда (інстинктивізм), К. Лоренца (етологічний підхід, де агресія бачиться як інстинкт збереження виду та основа внутрішньовидової конкуренції чи навіть позитивних прагнень до самореалізації), А. Адлера (агресія як компенсація почуття неповноцінності й прагнення влади), Дж. Долларда (фрустраційна теорія), А. Бандури (теорія соціального научіння та спостереження за родинними та медійними зразками), А. Басса та М. Доугела, Л. Берковіца та Р. Берона і Д. Річардсон (модель поведінки, спрямована на завдання шкоди) [3, с. 112–118; 1, с. 62–65; 5, с. 125–130; 2, с. 197–205].

Екзистенційні витоки деструктивності та оборонної агресії, викликаної страхом перед уявною загрозою й невиконанням екзистенціальних потреб, детально описано Е. Фроммом.

У вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсі специфіку кримінальної та соціальної агресії аналізували В. Тимошенко, В. Чорнописька, А. Реан, В. Кудрявцев, О. Змановська, Ф. Сафуанов та ін. Особливості функціонування агресивних реакцій у кризовому суспільстві висвітлюють М. Слюсаревський, П. Духлій, Д. Трофімова та В. Васютинський [3, с. 112–118; 4, с. 58–59; 5, с. 125–130; 2, с. 197–205].

Виклад основного матеріалу.

1. Понятійно-категоріальний апарат та методологічні засади розмежування

Класичне визначення А. Басса описує агресію як реакцію, що завдає шкоди іншому організму, та класифікує її за шкалами: фізична – вербальна, активна – пасивна, пряма – непряма. Проте сучасний підхід Р. Берона і Д. Річардсон визначає агресію як цілеспрямовану модель поведінки (а не просто емоцію чи установку), що передбачає намір викликати негативні наслідки та очікування результату, що виключає випадкове заподіяння шкоди [4, с. 58–59; 5, с. 125–130; 2, с. 197–205]. На відміну від тваринної доцільної агресії (яка є чинником еволюційного відбору), людська агресія у суспільстві набуває характеру насильства – спотвореної свідомої реакції особистості на подразники середовища [2, с. 197–205].

Слід принципово розмежовувати:

Агресія: конкретний поведінковий акт, цілеспрямований психічний стан або модель поведінки.

Агресивність: стабільна риса особистості, готовність до агресії. Прояв агресивності є результатом складної взаємодії особистісних (трансситуаційних) та ситуаційних факторів [4, с. 58–59; 5, с. 125–130; 2, с. 197–205].

За мотиваційною спрямованістю виокремлюють:

Інструментальна агресія: заподіяння шкоди є засобом («інструментом») досягнення позаагресивної мети (збагачення, статус, влада, самозахист).

Реактивна (емоційна, ворожа) агресія: головною метою є безпосереднє завдання шкоди як відповідь на фрустрацію, загрозу чи провокацію.

У масовій поведінці (натовпі) виокремлюють додаткові модифікації: експресивну, імпульсивну, афективну, а також ворожу та інструментальну [3, с. 112–118; 4, с. 58–59; 5, с. 125–130].

2. Соціально-психологічні та філософські детермінанти агресивної поведінки

Детермінація агресивної поведінки має комплексний характер:

Біологічні, етологічні та екзистенційні чинники: вроджені інстинкти самозбереження, прагнення подолати почуття неповноцінності, а також оборонний страх перед уявною загрозою та блокування екзистенціальних потреб у масовому суспільстві.

Фрустрація, провокації та оточення: фрустрація виникає через розходження між рівнем запитів і реальними досягненнями. Вона найімовірніше викликає агресію, якщо є інтенсивною, неочікуваною або сприймається як сваволя. За неможливості прямої відповіді відбувається зміщення агресії на замісні об'єкти або на самого себе. Сильнішим детермінантом є пряма фізична чи вербальна провокація («удар на удар»), а також вплив «сторонніх спостерігачів» (підбурювання чи схвалення).

Соціальне научіння та правовий дискурс: агресія засвоюється через спостереження за родиною, субкультурою та ЗМІ (А. Бандура). Роль суспільних норм і державного примусу полягає в обмеженні деструктивних потягів (Т. Гоббс). Водночас знизити агресію можна через відсутність вигоди від її застосування та високу ймовірність суворого покарання [4, с. 58–59; 5, с. 125–130; 2, с. 197–205].

3. Проблеми практичної оцінки та кваліфікації у судово-експертній діяльності

У практиці судово-психологічної експертизи диференціація інструментальної та реактивної агресії ускладнюється через такі чинники:

Помилкове трактування вольового контролю: наявність цілеспрямованості та рішучості під час реактивного афективного спалаху чи фрустрації часто помилково кваліфікується як спланована інструментальна агресія.

Інструменталізація афекту: закріплення успішного досвіду реактивної агресії (або отримання вигоди) призводить до того, що афективні спалахи стають звичним інструментом домінування.

Макросоціальна кризовість і відчуження: у масовому суспільстві пригнічений стан продукує страх, який витісняється агресивністю; реактивний афект раціоналізується та прикривається псевдоінструментальними мотивами.

Складність методологічного синтезу: хоча окремі теорії прагнуть пояснити агресію через єдиний медіатор (інстинкти, научіння, гнів), у практиці експертизи необхідний системний підхід («ризоматичний» аналіз), оскільки деструктивний акт є результатом взаємодії багатьох чинників [3, с. 112–118; 4, с. 58–59; 5, с. 125–130; 2, с. 197–205].

Висновки.

1. Інструментальна та реактивна агресія розмежовуються за провідною мотиваційною метою, наявністю позаагресивної вигоди, усвідомленістю наміру та ступенем афективної детермінації.

2. Диференціація «агресії» (як поведінкового акту або моделі) та «агресивності» (як риси) є критичною: у неагресивних осіб деструктивна дія провокується переважно ситуаційними чинниками (фрустрація, провокація, підбурювання), тоді як в агресивних – особистісною готовністю та специфічним научінням.

3. Практичні проблеми судово-експертної кваліфікації полягають у маскуванні реактивних афективних спалахів під інструментальну поведінку, а також у складності розмежування свідомого насильства й імпульсивного витіснення страху в умовах макросоціальної кризи.

Список використаних джерел

1. Галицька О. В. Агресія та її похідні. Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток : зб. тез доп. X Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 4 квіт. 2023 р.). Рівне, 2023. С. 62–65.

2. Качмар О. В. Агресія як соціальний феномен. Нова парадигма. 2014. Вип. 125. С. 197–205.

3. Сахарова К. О. Психологічні детермінанти агресивної поведінки особистості в умовах соціальної нестабільності. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2025. № 6. С. 112–118. DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.6.17

4. Тимошенко В. І. Агресивна поведінка: її сутність та причини. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. № 6 (164). С. 58–59.

5. Чорнописька В. Агресія як детермінуючий чинник протиправної поведінки людини. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2023. Т. 10, № 2 (38). С. 125–130. DOI: https://doi.org/10.23939/law2023.38.125

Instrumental and Reactive Aggression: Criteria for Distinction and the Problem of Their Application in Practice

Chernenko D. R.

Abstract. The paper presents a theoretical substantiation of the criteria for distinguishing instrumental and reactive aggression, taking into account the philosophical-legal concepts of its origin (J.-J. Rousseau, T. Hobbes) and the social-psychological factors of its determination (frustration, provocation, social learning according to A. Bandura). The author distinguishes the concepts of “aggression” and “aggressiveness”, analyses the classic definitions of A. Buss and R. Baron and D. Richardson, and identifies problems in the practical qualification of these forms in forensic expert activity, in particular the erroneous interpretation of volitional control during a reactive affective outburst as planned instrumental aggression. It is concluded that the distinction requires a systemic analysis of the interaction of many factors, since the pragmatic aim and the affective discharge are often intertwined in actual offences.

Keywords: instrumental aggression, reactive aggression, aggressiveness, forensic psychological examination, frustration

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Черненко Д. Р. Інструментальна та реактивна агресія: критерії розмежування і проблема їх застосування на практиці. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 67–70. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.11.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФАЙЛІНГ: ІСТОРІЯ ПІДХОДІВ І СУЧАСНИЙ СТАН ЕМПІРИЧНОЇ ПЕРЕВІРКИ

Євко Д. В., Київський університет інтелектуальної власності та права

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.12 Check for updates

Анотація. У тезах здійснено аналіз історії формування підходів до психологічного профілювання особистості та з'ясовано сучасний стан емпіричної перевірки профайлінгу як наукового інструменту оцінювання й прогнозування поведінки. Авторка розглядає генезу методу від поведінкового портрета Дж. Брасселя (1956) і створення Відділу поведінкових наук ФБР (1972) до сучасного багатовимірного інструментарію – експертного аналізу невербальної комунікації, діагностики емоційного інтелекту, моделювання мімічних реакцій і лінгвістичного профілювання. Зроблено висновок, що в Україні психологічний портрет виконує виключно орієнтувально-розшукову функцію і не має сили судового доказу, а головною перепоною для прогностичної надійності методу є ризик стигматизації, що, згідно з концепцією desistance Ш. Маруни, блокує ресоціалізацію особи.

Ключові слова: психологічний профайлінг, психологічний портрет, невербальна комунікація, емоційний інтелект, стигматизація

Постановка проблеми. Психологічний профайлінг виник як специфічна прикладна методика складання портрета невідомої особи за слідами її життєдіяльності та особливостями поведінки. Історично формування цього напряму спиралося переважно на емпіричні спостереження, аналіз деструктивних вчинків та інтуїтивний досвід фахівців. Проте сьогодні ключова проблема полягає у критичному розриві між практичним застосуванням профайлінгу та його фундаментальним психологічним обґрунтуванням. Незважаючи на широке використання методу у світовій практиці – від розслідування правопорушень до кадрового менеджменту та масової психодіагностики в соціумі, – у вітчизняній науці досі бракує єдиної методологічної бази. Ця база мала б об'єднувати досягнення когнітивної, поведінкової та особистісної психології для створення комплексної, доказової моделі людини. Профайлінг часто помилково сприймається як суто ужитковий інструмент, тоді як його справжній потенціал як цілісної психологічної дисципліни, що здатна пояснювати глибинні мотиви та механізми прийняття рішень, залишається недостатньо розкритим.

Актуальність дослідження зумовлена зростаючою соціальною та професійною потребою у надійних прогностичних інструментах оцінки людської поведінки. У сучасному світі ефективна міжособистісна взаємодія, психологічне консультування, а також превенція конфліктів чи правопорушень вимагають уміння аналізувати не лише статичні риси характеру, а й динамічні психологічні маркери особистості: її вербальні та невербальні патерни, мімічні реакції, акцентуації та приховані наміри. Застосування психологічних методів оцінки особи вимагає обов'язкового переходу від суб'єктивного «читання людини» до об'єктивної, науково вивіреної діагностики. Саме тому перевірка валідності методик профайлінгу, що базуються на інтеграції психологічних та соціологічних знань, стає вкрай нагальним завданням для сучасної емпіричної науки, яка прагне відокремити доказові методи від псевдонаукових стереотипів.

Мета. Проаналізувати історію формування підходів до психологічного профілювання особистості та з'ясувати сучасний стан емпіричної перевірки профайлінгу як надійного наукового інструменту оцінювання й прогнозування поведінки.

Аналіз стану опрацювання питання. Проблема розробки та застосування психологічного профайлінгу перебуває у фокусі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, які розглядають її крізь призму різних дисциплін. Історичні та практичні аспекти використання технологій профайлінгу поліцією зарубіжних країн (зокрема США та Ізраїлю) ґрунтовно досліджено у працях В. П. Казміренка [6]. Впровадження цих новітніх психологічних технологій безпосередньо в діяльність правоохоронних органів України, починаючи з кінця 1990-х років, систематизовано в дослідженнях О. В. Іваненка [5].

Окремий потужний пласт становлять розвідки, присвячені прикладному інструментарію профайлінгу. Так, питання верифікації брехні та розпізнавання прихованих емоцій через аналіз невербальних візуальних маркерів розкрито у роботах Б. В. Хомуленка [9], діагностику емоційного інтелекту – у працях М. Белецької [1] та Д. Люсіна [3], а алгоритми моделювання мімічних реакцій – у дослідженнях Г. М. Єфімова [4]. Профілактичний потенціал методу та його значення для встановлення особи злочинця детально проаналізовано К. В. Калюгою [7] та О. О. Гребенюком [2]. Водночас етико-правові виклики, пов'язані з ризиками стигматизації та кримінально-правовими наслідками необґрунтованого профілювання (зокрема через призму концепції desistance), глибоко аналізує у своїх новітніх працях В. О. Туляков [8].

Виклад основного матеріалу. Історично профайлінг виник у криміналістиці як інструмент моделювання особистості невідомого злочинця, але згодом успішно поширився на сферу громадської безпеки, наприклад, досвід авіакомпанії «Ель Аль». Хоча іноземні правоохоронці системно залучають профайлерів, в Україні цей напрям робить лише перші кроки, що актуалізує потребу його впровадження в умовах реформування Національної поліції. Сучасний профайлінг – це комплексна міждисциплінарна методика прогностичної оцінки поведінки. Вона ґрунтується на аналізі найбільш інформативних маркерів: специфіки зовнішності, патернів вербальної та невербальної комунікації, а також середовища перебування особи [7].

Ключовим завданням психологічного профайлінгу є ідентифікація поведінкових патернів та маркерів обману за допомогою структурованих інтерв'ю й тестових методик. Метод успішно застосовується і поза правоохоронною сферою, зокрема в корпоративному та HR-менеджменті. Комплексний аналіз зовнішності, мовлення та невербальних сигналів дозволяє фахівцям прогнозувати схильність осіб до девіантної поведінки, суттєво мінімізуючи ризики під час рекрутингу.

Хоча для вітчизняної юридичної психології профайлінг залишається відносно новим і маловивченим напрямом, світова практика, а насамперед досвід США та Ізраїлю, беззаперечно доводить його ефективність у сфері гарантування громадської безпеки, антитерористичної діяльності та розшуку правопорушників. Генеза психологічного профілювання як самостійного прикладного інструменту бере свій початок ще у середині XX століття. Його першовідкривачем традиційно вважають американського психіатра Джеймса Брассела. У 1956 році, на запит правоохоронців, він розробив безпрецедентно точний поведінковий портрет серійного підривника Джорджа Метескі. Цей здобуток, а також подальша ефективна участь фахівця у резонансних розслідуваннях, зокрема, у справі «Бостонського душителя», стали каталізатором стрімкої популяризації методу.

Важливим етапом інституціоналізації профайлінгу стало створення у 1972 році Відділу поведінкових наук на базі Академії ФБР у Квантіко (штат Вірджинія). Згодом, починаючи з 1985 року, Федеральне бюро розслідувань США масштабувало цей досвід, інтегрувавши технології профілювання у спеціалізовану програму ViCAP, ключовою метою якої є аналіз та розкриття насильницьких злочинів серійного характеру. З того часу метод отримав потужне наукове обґрунтування завдяки міждисциплінарній співпраці юристів, криміналістів та фахівців у галузі пси-

хічного здоров'я. Проте у сучасному науковому середовищі досі тривають термінологічні дискусії щодо понятійного апарату: тоді як частина дослідників використовує дефініції «психологічний портрет» та «психологічний профіль» як тотожні поняття, інші науковці ж наполягають на їх чіткому методологічному розмежуванні [6].

Сучасний інструментарій психологічного профайлінгу є багатовимірним і ґрунтується на аналізі невербальних маркерів, міміки, кінесики та психолінгвістичних особливостей. Можна виокремити такі ключові методи діагностики:

1. Експертний аналіз невербальної комунікації. Розкодування тілесних сигналів для ідентифікації прихованих емоцій та істинних намірів людини, що дозволяє фіксувати як ситуативні афективні реакції, так і стійкі поведінкові тенденції [9].

2. Діагностика емоційного інтелекту. Оцінка здатності до рефлексії та регуляції власних емоцій (до прикладу, за методикою «ЕмІн» Д. Люсіна). Розвинений емоційний інтелект оптимізує взаємодію, що є критично важливим для ефективної роботи психолога [3; 1].

3. Моделювання мімічних реакцій. Спираючись на закономірності мімічного відображення емоцій (за дослідженнями Г. М. Єфімова), фахівці здійснюють швидку візуальну діагностику, верифікують щирість співрозмовника та виявляють приховані конфлікти [4].

4. Криміналістичний аналіз поведінки. Спеціалізований підхід для вивчення вчинків і прогнозування ризиків, який демонструє найвищу ефективність у роботі з девіантними особами та потенційними правопорушниками [2].

5. Лінгвістичне профілювання. Психолінгвістичний аналіз стилістики, лексики та синтаксису мовлення, що дає змогу об'єктивно оцінити загальний культурно-освітній рівень суб'єкта, його актуальний психоемоційний стан та замасковані мотиви.

У вітчизняній практиці психологічний портрет розглядається як комплексна модель особистості злочинця. Попри його високу результативність (збіг характеристик сягає 80 %), в Україні цей інструмент виконує виключно орієнтувально-розшукову функцію і не має сили судового доказу [5].

Водночас застосування поведінкового та інструментального профайлінгу (поліграфа) гостро порушує питання етико-правових меж. Підміна об'єктивного аналізу діяння оцінкою «типу особистості» несе ризик стигматизації. Згідно з концепцією desistance Ш. Маруни, такі нормативні ярлики реанімують концепцію «небезпечного стану», упереджують кваліфікацію та блокують ресоціалізацію. Тому метод має спиратися на сувору антистигматизаційну доктрину, залишаючись суто допоміжним інструментом [8].

Висновки.

1. Теоретико-методологічний аналіз історії підходів доводить, що психологічний профайлінг успішно трансформувався з інтуїтивного методу розслідування (починаючи з досвіду спецпідрозділів ФБР) у комплексну, міждисциплінарну технологію. Сьогодні він об'єднує досягнення когнітивної, особистісної психології, криміналістики та візуальної психодіагностики.

2. Сучасний арсенал профайлінгу спирається на експертний аналіз невербальної комунікації, оцінку емоційного інтелекту, моделювання мімічних реакцій та лінгвістичне профілювання. В Україні ці методи активно впроваджуються як у правоохоронну діяльність, так і в корпоративний сектор, проте інформація профайлера наразі має виключно орієнтувально-пошуковий, а не доказовий характер.

3. Оцінка стану емпіричної перевірки традиційного профайлінгу виявляє критичну потребу у переході до об'єктивних інструментальних методів, зокрема застосування поліграфа.

Суб'єктивне візуальне оцінювання несе високий ризик когнітивних упереджень та хибної типологізації особистості.

4. Головною перепоною для прогностичної надійності методу є ризик стигматизації. Підміна об'єктивного аналізу конкретного діяння нормативним ярликом порушує права особи та блокує процеси її ресоціалізації. Відтак, подальше застосування профайлінгу вимагає розробки чіткої антистигматизаційної доктрини та безперервної емпіричної валідизації його методик.

Список використаних джерел

1. Белецька М., Пєтухова І. Емоційний інтелект у формуванні професійних компетенцій здобувачів вищої освіти сфери «людина-людина». Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства / за ред. Р. А. Калениченка, О. Г. Льовкіної. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. С. 257–260.

2. Гребенюк О. О. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій. Юридична психологія. 2017. № 2 (21). С. 165–174.

3. Діагностика емоційного інтелекту «ЕмІн» (Д. В. Люсін) : вебсайт. URL: http://psychology.univer.kharkov.ua/dist2020/materialy/Mayevska/Lr13.pdf (дата звернення: 13.10.2026).

4. Єфімов Г. М. Моделювання та розпізнавання мімічних проявів емоцій на обличчі людини. Штучний інтелект. 2009. № 3. С. 532–542.

5. Іваненко О. В. Історія використання новітніх психологічних технологій у діяльності правоохоронних органів України. Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання. 2019. Вип. 1. С. 368–371. URL: https://chelpanov.eeipsy.org/index.php/eeip/article/ view/238/237 (дата звернення: 04.10.2026).

6. Казміренко В. П. Використання технологій профайлінгу поліцією зарубіжних країн. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Вип. 6, т. 1. С. 254–258. DOI: https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.6-1.45

7. Калюга К. В. Профайлінг як сучасний засіб встановлення особи злочинця. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. Вип. 1 (26), ч. 2. С. 156–159.

8. Туляков В. О. Desistance, стигматизація та профайлінг: кримінально-правовий вимір. Соціально-політична та правова система України в цифрову епоху: сучасні виклики : матеріали конф. (м. Одеса, 22 квіт. 2026 р.) / за ред. С. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2026. Т. 1. С. 414–417. DOI: https://doi.org/10.32837/11300.33182

9. Хомуленко Б. В. Верифікація брехні через інтерпретацію невербальних візуальних маркерів в контексті комунікації. Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2012. Вип. 42 (1). С. 228–235.

Psychological Profiling: A History of Approaches and the Current State of Empirical Testing

Yevko D. V.

Abstract. The paper analyses the history of the formation of approaches to psychological personality profiling and clarifies the current state of the empirical testing of profiling as a scientific tool for assessing and predicting behaviour. The author traces the genesis of the method from J. Brussel's behavioural portrait (1956) and the establishment of the FBI's Behavioral Science Unit (1972) to the contemporary multidimensional toolkit – expert analysis of nonverbal communication, assessment of emotional intelligence, modelling of facial expressions, and linguistic profiling. It is concluded that in Ukraine the psychological portrait performs an exclusively investigative-orientational function and has no evidentiary force in court, and that the main obstacle to the method's predictive reliability is

the risk of stigmatization, which, according to S. Maruna's concept of desistance, blocks the individual's resocialization.

Keywords: psychological profiling, psychological portrait, nonverbal communication, emotional intelligence, stigmatization

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Євко Д. В. Психологічний профайлінг: історія підходів і сучасний стан емпіричної перевірки. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 71–75. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.12.

ЕТИЧНІ МЕЖІ КРИМІНАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: АНАЛІЗ ВИМОГ ЕТИЧНОГО КОДЕКСУ ПСИХОЛОГА

Пегета Н. Ю., *Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.13 Check for updates

Анотація. У тезах здійснено теоретико-методологічне обґрунтування та критичний аналіз етичних меж застосування психологічних знань у кримінальному провадженні на основі вимог Етичного кодексу психолога. Авторка розкриває багатовимірну структуру професійної компетентності психолога-експерта, обґрунтовує принципи «не нашкодь», конфіденційності та наукової валідності методик, а також визначає методичні й етичні обмеження дистанційного формату судово-психологічних досліджень, зокрема його неприпустимість щодо малолітніх дітей, потерпілих від насильства та осіб у місцях обмеження волі. Зроблено висновок, що суворе дотримання етичних норм фахівцем є запорукою об'єктивності судочинства та захисту гідності особистості в умовах процесуального примусу.

Ключові слова: Етичний кодекс психолога, судово-психологічна експертиза, професійна компетентність, дистанційне психологічне дослідження, конфіденційність

Постановка проблеми. Кримінально-психологічні дослідження є важливою складовою правоохоронної та судової діяльності, оскільки їхній об'єкт – психіка людини в екстремальних і конфліктних умовах. Ключова проблема сучасної юридичної психології полягає в суперечності між ефективністю розкриття злочинів і необхідністю суворого дотримання етичних гарантій особистості, адже межа між допустимим психологічним впливом і порушенням прав людини нерідко виявляється розмитою.

Під тиском практичних завдань кримінального процесу базові норми Етичного кодексу психолога (конфіденційність, добровільна згода, наукова обґрунтованість) піддаються ризику формалізації. Застосування етично сумнівних або недосконалих методик створює загрозу психологічної травматизації учасників процесу, псевдонаукових висновків і судових помилок. Це зумовлює нагальну потребу в систематизації етичних меж кримінально-психологічних досліджень та розробці чітких орієнтирів для психолога-практика у сфері правосуддя.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі психологічних знань у розслідуванні злочинів та необхідністю суворого дотримання прав людини в системі правосуддя. Розширення сфери кримінально-психологічних досліджень створює нові ризики: від порушення конфіденційності та маніпулятивного впливу до ретравматизації учасників процесу. Загальні норми Етичного кодексу психолога часто виявляються занадто абстрактними для умов процесуального примусу. Тому систематизація та аналіз етичних меж кримінально-психологічної практики є критично важливими для забезпечення об'єктивності судочинства та захисту гідності особистості.

Мета. Теоретико-методологічне обґрунтування та критичний аналіз етичних меж застосування психологічних знань у кримінальному провадженні на основі вимог Етичного кодексу психолога для розробки чітких орієнтирів забезпечення прав людини та запобігання професійним ризикам у діяльності психолога-практика.

Аналіз стану опрацювання питання. Питання етичного регулювання та методологічних меж застосування психологічних знань у юридичній діяльності ґрунтовно досліджуються у пра-

цях В. О. Татенка, В. Г. Андросюка та С. Нашбі (S. Nashby). Процесуальний статус психолога та впровадження міжнародних етичних стандартів систематизовано О. М. Бандуркою.

Прикладні етико-психологічні ризики розслідування злочинів висвітлено у роботах О. В. Рибальченка (використання поліграфа), О. І. Тімченка та В. С. Медведєва (запобігання психологічному тиску, маніпуляціям і ретравматизації учасників процесуальних дій). Етико-деонтологічні засади судово-психологічної експертизи та межі компетенції фахівця розкрито Н. О. Макаренко й у рекомендаціях APA.

Водночас системний аналіз вимог Етичного кодексу психолога у специфічних умовах процесуального примусу та прихованих кримінально-психологічних досліджень і надалі потребує комплексного узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Сучасні трансформації, зумовлені війною та цифровізацією, вимагають адаптації етичних норм у практичній і кримінальній психології. Методологічною основою дослідження виступають системний, порівняльний і міждисциплінарний підходи, а джерельною базою – вітчизняні й міжнародні стандарти (Етичний кодекс психолога України, нормативи APA) та фахова література.

Національний Етичний кодекс має переважно рекомендаційний характер і потребує деталізації щодо дій у цифровому середовищі та надзвичайних ситуаціях. У кримінально-психологічній практиці критичними є забезпечення кіберконфіденційності, захист даних під час онлайн-взаємодії та розмежування просвітництва й терапії у медіапросторі.

Фундаментальними засадами діяльності залишаються принципи «не нашкодь», конфіденційність, чесність, дотримання меж компетентності й наукова валідність методик. Дотримання цих норм гарантує об'єктивність і безпеку досліджень, а зростаюче суспільне навантаження актуалізує розробку цифрових стандартів консультування та впровадження супервізії й інтервізії [1].

Основою об'єктивної та етично виваженої судово-експертної діяльності у кримінально-психологічних дослідженнях є професійна компетентність психолога-експерта. Вона є багатовимірним утворенням, що інтегрує наукові знання, практичний досвід, правову обізнаність, етичну зрілість і психологічну стійкість. Охоплюючи когнітивно-змістовий, операційно-діяльнісний, комунікативний, особистісно-рефлексивний та етичний компоненти, компетентність дозволяє фахівцеві обґрунтовано оцінювати психологічні особливості учасників процесу й інтерпретувати їх у правовому контексті.

Етичні межі дослідження визначаються вимогами Етичного кодексу психолога, принципами «не нашкодь», конфіденційності, неупередженості та поваги до гідності особистості. Працюючи з чутливою інформацією, експерт повинен виключати емоційне залучення, суб'єктивні симпатії чи моральний осуд. Водночас фахівець зобов'язаний усвідомлювати межі допустимості методів, володіти критичною самооцінкою та аргументовано викладати висновки для судочинства.

Сучасна судово-експертна практика в Україні стикається з викликами: відсутністю єдиних державних стандартів психодіагностики, перевантаженістю установ та недостатньою регламентацією критеріїв достовірності висновків. Позитивними тенденціями є розвиток нових освітніх програм, запровадження етичних кодексів, зростання цифрової компетентності (робота з електронними кейсами, відеоаналізом, психолінгвістикою) та поширення супервізії.

Забезпечення високої якості досліджень вимагає уніфікації освітніх стандартів, безперервного підвищення кваліфікації та консолідації професійної спільноти психологів-експертів

для самоконтролю, методичної підтримки та захисту власних прав, що є гарантією об'єктивного правосуддя [4].

Судово-психіатрична та судово-психологічна експертизи є ключовими інструментами кримінального судочинства, спрямованими на дослідження психічного стану особи, встановлення осудності, оцінку поведінкових особливостей і здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними. Оскільки дослідження нерідко стосуються осіб із межовими станами чи розладами психіки, принциповим є дотримання не лише процесуальних норм, а й суворих етичних стандартів.

Спираючись на Конституцію України, законодавство про охорону здоров'я та психіатричну допомогу, практична діяльність водночас виявляє низку проблем: виявлення психічних вад на етапі досудового слідства, оцінку свідчень родичів через призму права не свідчити проти близьких та забезпечення прав осіб при призначенні стаціонарної експертизи або примусових заходів медичного характеру. Це вимагає дотримання балансу між встановленням істини у справі та гарантіями недоторканності особи.

Проведення комплексних судово-психолого-психіатричних експертиз дозволяє поєднати клініко-діагностичний аналіз із психологічною оцінкою емоційних станів, вольових процесів і мотивації поведінки. Ефективність таких досліджень безпосередньо залежить від компетентності та етичної зрілості фахівців. Дотримання принципів гуманізму, конфіденційності, поваги до гідності особистості та вимог Етичного кодексу психолога гарантує об'єктивність висновків, захист прав учасників процесу й запобігання професійній упередженості [5].

Судово-психологічна експертиза вимагає суворого дотримання професійних, методичних та етичних стандартів при аналізі когнітивної, емоційної та поведінкової сфер особистості. Особливої актуальності набуває дистанційний формат дослідження, який, розширюючи можливості взаємодії, створює додаткові процедурні й етичні виклики. Експерт зобов'язаний проводити обстеження особисто, гарантуючи валідність методів, неупередженість та захист прав підекспертного.

Дистанційний формат не є універсальною альтернативою очному обстеженню. Його застосування є неприпустимим щодо малолітніх дітей, осіб з особливими потребами чи сенсорними порушеннями, потерпілих від насильства, ув'язнених, а також у справах щодо встановлення фізіологічного афекту чи особливих емоційних станів, де очна взаємодія є вирішальною для збереження об'єктивності та безпеки. Натомість онлайн-формат є прийнятним в окремих провадженнях (наприклад, щодо відшкодування моральної шкоди) за наявності високої мотивації суб'єкта.

Забезпечення коректності дистанційного дослідження вимагає дотримання чіткого алгоритму: перевірки технічних умов, ідентифікації особи, контролю відсутності сторонніх і належного інформування про процедуру. Дотримання вимог Етичного кодексу психолога дозволяє нівелювати зовнішні ризики та забезпечити високу доказову цінність експертного висновку [3].

Емпіричний аналіз підтверджує, що Етичний кодекс психолога є фундаментом професійної діяльності, хоча його сприйняття учасниками взаємодії відрізняється. Для психологів ключовими є повага до гідності, конфіденційність, межі компетентності та процесуальна «рамка», значення яких зростає з досвідом. Натомість клієнти першочергово прагнуть емоційної підтримки, прийняття та практичних рекомендацій.

Попри розбіжність очікувань, саме суворе дотримання етичних норм фахівцем створює безпечний простір, запобігає маніпуляціям і гарантує захист прав особи. У кримінально-психологічних дослідженнях це є запорукою об'єктивності та довіри до результатів, що підкреслює потребу в розвитку етичної рефлексії психологів і чіткому розмежуванні емоційної залученості та процесуальної неупередженості [2].

Висновки.

1. Теоретико-методологічний аналіз свідчить, що сучасні соціальні трансформації, війна та цифровізація актуалізують потребу в адаптації класичних етичних принципів до нових форматів кримінально-психологічного дослідження, вимагаючи чіткого розмежування між цифровим середовищем, медіапростором та психотерапевтичним процесом.

2. Професійна компетентність психолога-експерта є багатовимірним системним утворенням, що охоплює когнітивну, операційно-діяльнісну, комунікативну, рефлексивну та етичну складові, які в сукупності забезпечують об'єктивну оцінку психологічних особливостей та їх інтерпретацію в правовому контексті.

3. Судово-психологічна та судово-психіатрична експертизи функціонують як ключові інструменти правосуддя, де дотримання етичних меж, захист прав учасників процесу та забезпечення балансу між встановленням істини й гарантіями особистої недоторканності спираються на вимоги Етичного кодексу психолога.

4. Дистанційний формат психологічних досліджень і судових експертиз має суттєві методичні та етичні обмеження щодо певних категорій підекспертних осіб (діти, потерпілі від насильства, особи у місцях обмеження волі), що вимагає обов'язкової очної взаємодії або суворого дотримання алгоритму ідентифікації та контролю умов.

5. Емпіричні дані підтверджують розбіжності між нормативним фокусом психологів (правила, компетентність, етичні рамки) та запитами клієнтів (емоційна підтримка, довіра), подолання яких через дотримання вимог Етичного кодексу гарантує безпеку, мінімізацію ризиків і високу доказову цінність експертної допомоги.

Список використаних джерел

1. Драгола Л., Манжара С., Сіденко Ю. Етична відповідальність у роботі практичного психолога. Психологічний журнал. 2026. Вип. 17. С. 142–147. DOI: https://doi.org/10.31499/2617-2100.17.2026.362089

2. Яблонська Т., Булатевич Н. Етичні виміри діяльності психолога в практиці психологічного консультування. Психологічний журнал. 2018. Вип. 15, № 5. С. 237–251. DOI: https://doi.org/10.31108/1.2018.5.15.15

3. Чепур О. О., Шевчук В. В. Методологічні засади застосування дистанційного психологічного дослідження у судово-психологічній експертизі. Криміналістика і судова експертиза. 2026. Вип. 71. С. 837–849. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2026.71.53

4. Пузирьов Є. В., Березинець Т. Ю. Особливості проведення судово-психологічної експертизи в цивільних і адміністративних справах України. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2025. № 5. С. 162–165. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.5/25

5. Етичний кодекс психолога : прийнятий на І Установчому з'їзді Товариства психологів України 20 груд. 1990 р., м. Київ. URL: https://upsihologa.com.ua/article/etychnyi_kodeks_psyhologa/ (дата звернення: 05.11.2026).

Ethical Limits of Criminal-Psychological Research: An Analysis of the Requirements of the Code of Ethics for Psychologists

Peheta N. Yu.

Abstract. The paper presents a theoretical and methodological substantiation and a critical analysis of the ethical limits of applying psychological knowledge in criminal proceedings, based on

the requirements of the Code of Ethics for Psychologists. The author discloses the multidimensional structure of an expert psychologist's professional competence, substantiates the principles of "do no harm", confidentiality and the scientific validity of methods, and identifies the methodological and ethical limitations of the remote format of forensic psychological research, in particular its inadmissibility with respect to young children, victims of violence and persons held in places of deprivation of liberty. It is concluded that strict adherence to ethical norms by the specialist is the guarantee of the objectivity of judicial proceedings and the protection of individual dignity under conditions of procedural compulsion.

Keywords: Code of Ethics for Psychologists, forensic psychological examination, professional competence, remote psychological examination, confidentiality

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Пегета Н. Ю. Етичні межі кримінально-психологічного дослідження: аналіз вимог етичного кодексу психолога. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 76–80. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.13.

МОТИВ І МОТИВУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ РОЗМЕЖУВАННЯ

Тертишна С. О., Київський університет інтелектуальної власності та права

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.14 Check for updates

Анотація. У тезах визначено психологічний зміст понять «мотив» і «мотивування» та показано значення їх розмежування для аналізу психології особи, яка вчинила вбивство. Авторка обґрунтовує, що мотив є конкретизованим внутрішнім спонуканням, яке надає діяльності суб'єктивного сенсу, тоді як мотивування має процесуальний характер і охоплює актуалізацію потреби, оцінку ситуації, формування мети та прийняття рішення. На основі систематичного огляду Дж.-К. Фінлі, Н. Сен-Гупти та Р. Генлона розглянуто чотири надкатегорії мотивів убивства (особистісні, інструментальні, сексуальні, психотичні) та інструментально-експресивну дихотомію поведінки на місці злочину. Зроблено висновок, що психологічний висновок щодо мотиву має бути обережним і доказовим, оскільки встановлений мотив не повинен автоматично перетворюватися на характеристику всієї особистості.

Ключові слова: мотив злочину, мотивування, умисне вбивство, інструментальна агресія, експресивна агресія

Постановка проблеми. Аналіз кримінального правопорушення потребує встановлення не лише зовнішньої послідовності дій, а й психологічного змісту, який надає поведінці суб'єктивного сенсу. Особливо складним є дослідження вбивства, оскільки однаковий зовнішній наслідок може бути пов'язаний із різними спонуканнями: особистісним конфліктом, помстою, прагненням контролю, матеріальною вигодою, усуненням перешкоди, сексуальним інтересом або іншими мотивами. У психологічному аналізі важливо розмежовувати мотив як зміст внутрішнього спонукання та мотивування як процес, у якому потреби, оцінка ситуації, емоції, цілі та очікувані наслідки взаємодіють перед прийняттям і реалізацією рішення.

Мета. Визначити психологічний зміст понять «мотив» і «мотивування» та показати значення їх розмежування для аналізу психології особи, яка вчинила вбивство.

Аналіз стану опрацювання питання. Савченко у монографії «Мотив і мотивація злочину» системно розглядає поняття, зміст і функції мотиву та мотивації злочину, а також їх практичне значення для кримінально-правової та правозастосовної діяльності [1]. У сучасному підручнику з юридичної психології Шепітько і Коновалова розглядають кримінальну психологію як напрям, що вивчає психологічні закономірності злочинної поведінки та пов'язані з нею психічні процеси [2]. Цільмак, досліджуючи мотиви й мету умисного вбивства, наголошує на їх взаємозв'язку з потягами, потребами, інтересами та бажаннями [3].

Сучасний систематичний огляд Finley, Sen-Gupta і Hanlon охопив 77 досліджень та 143 описані мотиви вбивства. Автори синтезували їх у 21 описову тему та чотири узагальнені категорії: особистісні, когнітивно-практичні (інструментальні), сексуальні та психотичні мотиви [4]. Adjorlolo і Chan, аналізуючи інструментальну та експресивну поведінку на місці вбивства, показали, що це розмежування має дослідницьку цінність, але не повинно перетворюватися на спрощений типологічний ярлик щодо конкретної особи [5].

Виклад основного матеріалу. Мотив доцільно розуміти як конкретизоване внутрішнє спонукання, яке надає діяльності суб'єктивного сенсу та пов'язане з актуальною потребою, інтересом, бажанням або іншою значущою для особи підставою. У кримінальній поведінці мотив

відповідає передусім на питання «заради чого?» або «чому?» особа обирає певну дію. Він не є тотожним причині, меті чи наміру. Причини формують ширший комплекс умов; мета характеризує очікуваний результат; намір відображає спрямованість психічної діяльності на виконання дії [1; 2].

Мотивування має процесуальний характер. Воно охоплює актуалізацію потреби, суб'єктивну оцінку ситуації, формування або уточнення мотиву, співвіднесення можливих цілей і засобів, прогнозування наслідків, прийняття рішення та реалізацію поведінки. У цьому процесі один мотив може посилюватися, інший – втрачати значущість, а зовнішні обставини можуть змінювати співвідношення мотивів. Тому мотивування пояснює не тільки зміст спонукання, а й механізм його переходу в конкретний поведінковий акт.

Цільмак підкреслює взаємозв'язок мотиву та мети умисного вбивства [3]. Психологічно їх доцільно розрізняти: мотив визначає, що робить результат значущим для особи, а мета – який результат вона прагне отримати. Наприклад, прагнення помсти може бути мотивом, тоді як позбавлення життя конкретної особи – метою дії. Якщо ж убивство використовується для приховування іншого правопорушення, усунення перешкоди може виступати інструментальним мотивом, а конкретна дія – засобом досягнення мети. Така схема не означає, що в кожному випадку структура є однолінійною: мотивів може бути кілька.

Систематичний огляд Finley та співавторів показує значну різноманітність мотивів і пропонує чотири надкатегорії [4]. Особистісні мотиви охоплюють, зокрема, конфлікт, образу та помсту. Когнітивно-практичні, або інструментальні, пов'язані з використанням убивства для досягнення іншої практичної цілі, наприклад отримання вигоди, усунення перешкоди чи приховування іншого діяння. Окремо виділяються сексуальні та психотичні мотиви. Автори також встановили, що в окремих випадках можуть одночасно існувати первинний і вторинний мотиви [4]. Співвідношення мотиву і мотивування за основними ознаками подано в табл. 1.

Таблиця 1. Психологічне розмежування мотиву і мотивування

Ознака Мотив Мотивування Психологічний Внутрішнє спонукання та Процес формування, актуалізації та зміст суб'єктивний сенс дії реалізації спонукання Ключове питання Чому / заради чого діє особа? Як спонукання перетворилося на

рішення і дію? Зв'язок із Конкретизує значущу потребу, Показує, як потреба взаємодіє із потребами інтерес або бажання ситуацією, оцінками та цілями Зв'язок із метою Пояснює суб'єктивну Охоплює формування та вибір мети

значущість мети Аналіз вбивства Дозволяє визначати зміст Дозволяє реконструювати шлях від

спонукання ситуації до вчинку

Adjorlolo і Chan описують інструментальну та експресивну дихотомію як один із напрямів дослідження поведінки на місці вбивства [5]; придатність цього розмежування для диференціації вбивств емпірично підтвердили J. Sea та E. Beauregard на матеріалах 487 справ про вбивства в Республіці Корея [6]. Інструментальний вимір пов'язаний із використанням насильства як засобу досягнення певного результату; експресивний – із вираженням або реалізацією емоційного чи міжособистісного конфлікту. Водночас ці виміри не повинні автоматично трактуватися як стабільні властивості особистості. Окремий епізод може поєднувати прагматичну мету та сильну емоційну складову.

Для аналізу вбивства доцільно використовувати послідовну схему: актуалізація потреби або значущої проблеми → оцінка ситуації → виникнення чи конкретизація мотиву → формування мети → оцінка засобів і ризиків → прийняття рішення → реалізація дії → оцінка наслідків. Ця схе-

ма є аналітичною, а не універсальним алгоритмом. Її призначення – розмежувати зміст спонукання та процес, у межах якого воно набуває поведінкової форми.

Власний аналітичний результат полягає в тому, що для психологічного дослідження кримінального правопорушення мотив і мотивування слід розглядати як різні рівні пояснення. Мотив дає відповідь на питання про суб'єктивний сенс дії, а мотивування – на питання про механізм переходу від потреби та оцінки ситуації до рішення. У випадку вбивства це дозволяє уникати спрощення, коли один встановлений мотив перетворюється на характеристику всієї особистості.

Сучасний огляд Finley та співавторів підкреслює, що мотив не завжди можна встановити з абсолютною певністю [4]. Тому психологічна реконструкція має ґрунтуватися на сукупності даних: матеріалах провадження, контексті взаємин, поведінці до та після події, висловлюваннях особи та, за наявності належних підстав, результатах психологічного дослідження. Сам факт наявності певного мотиву не дозволяє автоматично робити висновок про тип особистості або наявність психічного розладу.

Висновки. Мотив і мотивування є пов'язаними, але не тотожними поняттями: мотив характеризує зміст внутрішнього спонукання, а мотивування – процес його формування, актуалізації та реалізації. Мотив не слід ототожнювати з причиною, метою або наміром. Для психологічного аналізу вони є різними компонентами механізму кримінальної поведінки.

Мотиви вбивства є неоднорідними; сучасні дослідження описують особистісні, інструментальні, сексуальні та психотичні категорії, причому в одному випадку можуть поєднуватися кілька мотивів.

Розмежування мотиву і мотивування дозволяє одночасно досліджувати суб'єктивний сенс вчинку та процес прийняття рішення, що є важливим для психологічної реконструкції кримінальної поведінки.

Психологічний висновок щодо мотиву має бути обережним і доказовим: мотив не повинен автоматично перетворюватися на характеристику особистості або пояснення всього вчинку.

Список використаних джерел

1. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія. Київ : Атіка, 2002. 144 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2013/Savchenko_2002.pdf (дата звернення: 28.09.2026).

2. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2025. 280 с.

3. Цільмак О. М. Класифікація мотивів і мети умисного вбивства. Юридична психологія. 2017. № 1 (20). С. 59–65. URL: https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/ article/view/417 (дата звернення: 28.09.2026).

4. Finley J.-C. A., Sen-Gupta N., Hanlon R. E. The Homicide Offender Motive Scale (HOMS): A classification system for homicide motives based on a qualitative systematic review. Journal of Forensic Sciences. 2025. Vol. 70, No. 6. P. 2129–2142. DOI: https://doi.org/10.1111/1556-4029.70170

5. Adjorlolo S., Chan H. C. O. The Nature of Instrumentality and Expressiveness of Homicide Crime Scene Behaviors: A Review. Trauma, Violence, & Abuse. 2017. Vol. 18, No. 2. P. 119–133. DOI: https://doi.org/10.1177/1524838015596528

6. Sea J., Beauregard E. An Analysis of Crime Scene Behavior in Korean Homicide. Journal of Interpersonal Violence. 2021. Vol. 36, No. 1–2. P. 184–207. DOI: https://doi.org/10.1177/0886260517724832

Motive and Motivation of a Criminal Offence: The Psychological Content of Their Distinction

Tertyshna S. O.

Abstract. The paper defines the psychological content of the concepts of "motive" and "motivation" and shows the significance of their distinction for analysing the psychology of a person who has committed homicide. The author substantiates that the motive is a specific internal impulse that gives an action its subjective meaning, whereas motivation is procedural in nature and encompasses the actualisation of a need, the appraisal of the situation, the formation of a goal and decision-making. Drawing on the systematic review by J.-C. Finley, N. Sen-Gupta and R. Hanlon, the paper examines four overarching categories of homicide motives (personal, instrumental, sexual, psychotic) and the instrumental-expressive dichotomy of crime-scene behaviour. It is concluded that a psychological conclusion regarding motive must be cautious and evidence-based, since an established motive should not automatically be converted into a characterisation of the whole personality.

Keywords: criminal motive, motivation, intentional homicide, instrumental aggression, expressive aggression

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Тертишна С. О. Мотив і мотивування кримінального правопорушення: психологічний зміст розмежування. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 81–84. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.14.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗЛОЧИНЦЯ: МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ

***Устінова А. П.**, Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.15 Check for updates

Анотація. У тезах проаналізовано основні методи дослідження особистості насильницького злочинця – аналіз документів і матеріалів кримінального провадження, спостереження, бесіду й психологічне інтерв'ю, психодіагностичні методи, кримінологічний та криміналістичний методи – і визначено їхні пізнавальні можливості та основні обмеження. Авторка обґрунтовує, що жоден окремий метод не дає змоги повністю пояснити насильницьку поведінку або достовірно прогнозувати поведінку конкретної людини, а узагальнені характеристики певної групи злочинців не можуть автоматично переноситися на конкретну особу. Зроблено висновок, що надійність дослідження підвищується завдяки комплексному використанню різних методів, зіставленню інформації з різних джерел та дотриманню меж професійної компетентності дослідника.

Ключові слова: насильницький злочинець, судово-психологічна експертиза, психодіагностичні методи, кримінологічний метод, оцінка ризику

Постановка проблеми. Дослідження особистості насильницького злочинця є одним із важливих напрямів кримінології та юридичної психології. Його значення пов'язане з необхідністю встановлення психологічних, соціальних і поведінкових характеристик осіб, які вчиняють насильницькі кримінальні правопорушення, а також із завданнями профілактики повторної злочинної поведінки та оцінювання ризику насильства. Водночас дослідження такої особистості потребує особливої методологічної обережності, оскільки жоден окремий метод не може повністю пояснити причини насильницької поведінки або достовірно визначити майбутню поведінку конкретної людини.

Мета. Проаналізувати основні методи дослідження особистості насильницького злочинця, визначити їхні пізнавальні можливості та основні обмеження, а також обґрунтувати необхідність комплексного використання різних методів у юридико-психологічному дослідженні.

Поняття особистості насильницького злочинця доцільно розглядати комплексно. Воно охоплює систему соціально-психологічних, морально-ціннісних, емоційно-вольових, когнітивних та поведінкових характеристик особи, які перебувають у взаємодії з конкретною життєвою ситуацією та соціальним середовищем. Дослідження К. М. Новікової присвячене саме психологічним особливостям злочинця з насильницькою спрямованістю та методам вивчення таких осіб [4]. Одним із основних методів є аналіз документів та матеріалів кримінального провадження. Він дає можливість досліджувати біографічні відомості, соціальне оточення, особливості попередньої поведінки, характеристики особи, матеріали слідчих дій та інші відомості, які мають значення для встановлення особливостей особистості. Перевагою такого методу є можливість отримання інформації про особу з різних джерел та її зіставлення. Водночас його обмеженням є залежність від повноти та достовірності наявних матеріалів. Важливим методом є спостереження за поведінкою особи. Воно дозволяє звернути увагу на особливості комунікації, емоційні реакції, способи реагування на конфліктні ситуації, ставлення до інших людей та особливості самоконтролю. Спостереження особливо цінне тим, що дає змогу аналізувати не лише повідомлення самої особи, а й її фактичну поведінку. Наступним методом є бесіда та психологічне інтерв'ю. За їх допомогою можна отримати інформацію про життєвий досвід, цінності, мотиви

поведінки, ставлення до конфліктів, інших людей і власних учинків. Перевагою безпосереднього спілкування є можливість уточнювати та перевіряти отриману інформацію. Водночас необхідно враховувати, що досліджувана особа може приховувати певні відомості, надавати соціально бажані відповіді або по-іншому інтерпретувати власну поведінку. Особливе місце посідають психодіагностичні методи. Їх застосування дозволяє досліджувати окремі характеристики особистості, емоційної та мотиваційної сфер, рівень самоконтролю, агресивні тенденції, особливості міжособистісної взаємодії та інші психологічні показники. К. М. Новікова, аналізуючи психологічні особливості злочинця з насильницькою спрямованістю, розглядає методи вивчення психологічних характеристик таких осіб та підкреслює необхідність комплексного дослідження їхньої особистості [4].

Окремим напрямом є кримінологічний метод, який передбачає аналіз соціально-демографічних, соціально-рольових, морально-психологічних та кримінально-правових характеристик осіб, які вчиняють злочини. Такий підхід дає змогу виявляти закономірності, характерні для певної групи злочинців. С. Ф. Денисов підкреслює значення поняття особи злочинця у кримінологічній теорії та його місце в системі кримінологічного знання. Водночас кримінологічна характеристика має переважно узагальнений характер і не може автоматично переноситися на конкретну людину [1].

Для дослідження насильницьких злочинів важливим є також вивчення мотиваційної сфери. Аналіз мотивів дозволяє встановити, що саме могло спонукати особу до насильницької поведінки, яке значення для неї мала конкретна ситуація та як вона оцінювала власні дії. С. А. Шалгунова звертає увагу на роль мотиваційної сфери та ситуації у механізмі вчинення насильницького злочину [5].

Водночас встановлення мотиву є складним завданням, оскільки мотив не завжди усвідомлюється особою або може бути нею достовірно відтворений. Крім того, зовнішньо подібні насильницькі дії можуть мати різні мотиви. Тому поведінковий прояв не можна безпосередньо ототожнювати з певним мотивом без аналізу сукупності обставин. Важливим спеціальним методом є судово-психологічна експертиза. Її можливості пов’язані з використанням спеціальних психологічних знань для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. О. В. Землянська розглядає особистість як об’єкт судово-психологічного дослідження та обґрунтовує системний підхід до її вивчення [2].

Окреме значення має криміналістичний метод дослідження особи злочинця. У цьому випадку інформація про особу використовується для встановлення її зв’язку з подією кримінального правопорушення, визначення напрямів розслідування та перевірки слідчих версій. Криміналістичне дослідження може включати аналіз способу вчинення злочину, слідів, поведінки особи до, під час та після події. Таким чином, поведінкові прояви можуть розглядатися як джерело інформації про особу, але їх інтерпретація потребує обережності. Використання одного методу не забезпечує повного розуміння особистості насильницького злочинця. Наприклад, психодіагностика може надати інформацію про певні психологічні характеристики, але не пояснює повністю механізм конкретного злочину. Аналіз документів, навпаки, дозволяє простежити життєвий шлях і попередню поведінку, але не завжди дає можливість безпосередньо оцінити актуальний психологічний стан. Узагальнені характеристики певної групи не повинні використовуватися як доказ того, що кожна особа з відповідними ознаками обов’язково вчинить насильницький злочин. Особистість формується у взаємодії індивідуальних характеристик, соціального середовища та конкретних життєвих ситуацій [3; 5].

Висновки.

Отже, дослідження особистості насильницького злочинця передбачає комплексне використання різних методів. Аналіз документів дає змогу отримати біографічні та соціальні відомості про особу. Спостереження та інтерв'ю допомагають дослідити її поведінку, погляди й ставлення до ситуації. За допомогою психодіагностики можна визначити окремі психологічні особливості, а кримінологічний аналіз – виявити характерні ознаки певних груп злочинців. Судово-психологічна експертиза дає можливість застосувати спеціальні психологічні знання для вирішення питань, важливих для кримінального провадження. Жоден метод не дає можливості повністю пояснити насильницьку поведінку або зробити однозначний висновок про майбутню поведінку людини. Надійність дослідження підвищується завдяки зіставленню інформації з різних джерел, урахуванню соціальних і ситуативних чинників та дотриманню меж професійної компетентності дослідника. Такий підхід дозволяє уникати спрощених висновків і забезпечує більш обґрунтоване вивчення особистості у кримінологічному та психологічному контекстах.

Список використаних джерел

1. Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2020. № 1 (22). С. 152–159. URL: https://dspace.univd.edu.ua/ server/api/core/bitstreams/6a60c927-1e87-4bed-b0f6-4c4704e2c7c5/content (дата звернення: 20.09.2026).

2. Землянська О. В. Особистість як об'єкт судово-психологічної експертизи. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 367 с.

3. Медведєв В. С., Левенець О. А. Кримінально-психологічна характеристика умисного серійного вбивці. Юридична психологія. 2016. № 1 (18). С. 151–160. URL: https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/article/view/458 (дата звернення: 20.09.2026).

4. Новікова К. М. Психологічні особливості злочинця з насильницькою спрямованістю. Юридична психологія. 2015. № 1 (16). С. 198–206. URL: https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/article/view/502 (дата звернення: 20.09.2026).

5. Шалгунова С. А. Особа злочинця та ситуація в механізмі вчинення насильницьких злочинів. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 4. С. 387–392. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/ cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF%2FNvdduvs_2012_4_57.pdf&P21DBN=UJRN (дата звернення: 20.09.2026).

Methods for Studying the Personality of a Violent Offender: Possibilities and Limitations

Ustinova A. P.

Abstract. The paper analyses the main methods for studying the personality of a violent offender – analysis of documents and materials of criminal proceedings, observation, interview and psychological conversation, psychodiagnostic methods, and the criminological and forensic methods – and identifies their cognitive potential and main limitations. The author substantiates that no single method allows the violent behaviour to be fully explained or the behaviour of a specific person to be reliably predicted, and that the generalised characteristics of a particular group of offenders cannot automatically be transferred to a specific individual. It is concluded that the reliability of the research is increased through the combined use of various methods, the cross-checking of information from different sources, and adherence to the limits of the researcher's professional competence.

Keywords: violent offender, forensic psychological examination, psychodiagnostic methods, criminological method, risk assessment

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Устінова А. П. Методи дослідження особистості насильницького злочинця: можливості та обмеження. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 85–88. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.15.

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА НАСИЛЬНИЦЬКІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: АНАЛІЗ ЧИННИКІВ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІСЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ

Бондаренко З. О., *Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.16 Check for updates

Анотація. У тезах проаналізовано психологічні та соціальні чинники успішної ресоціалізації осіб, засуджених за насильницькі кримінальні правопорушення, та визначено основні напрями підтримки їхньої адаптації після звільнення. Авторка розглядає три етапи ресоціалізації за М. Ю. Кутєповим (перебування в установі виконання покарань, підготовку до звільнення, адаптацію після повернення в суспільство), виокремлює психологічні чинники успішної адаптації (мотивацію до змін, усвідомлення відповідальності, розвиток самоконтролю, навички ненасильницького розв'язання конфліктів) та соціальні чинники (підтримку родини, житло, працевлаштування, доступ до освіти й психологічної допомоги). Зроблено висновок, що послідовна допомога до та після звільнення сприяє успішнішому поверненню людини до суспільства, а подальших досліджень потребує оцінювання ефективності програм ресоціалізації саме для осіб, засуджених за насильницькі правопорушення.

Ключові слова: ресоціалізація, насильницькі кримінальні правопорушення, профілактика рецидиву, соціальна адаптація, самоконтроль

Постановка проблеми. Ресоціалізація осіб, засуджених за насильницькі кримінальні правопорушення, є складним соціально-психологічним процесом, спрямованим на повернення людини до суспільства та формування правослухняної поведінки. Після відбування покарання людина може стикатися з труднощами відновлення соціальних зв'язків, працевлаштування, пошуку житла та подолання суспільної стигматизації. М. Ю. Кутєпов розглядає ресоціалізацію як багатоетапний процес, що охоплює перебування в установі виконання покарань, підготовку до звільнення та адаптацію після повернення в суспільство [1]. Тому важливим завданням є визначення чинників, які сприяють успішній адаптації та зменшенню ризику повторних правопорушень.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку ефективних способів соціальної адаптації засуджених і профілактики повторних правопорушень. Успішність цього процесу залежить не лише від поведінки людини під час відбування покарання, а й від доступності освіти, праці, житла, психологічних послуг і підтримки соціального оточення. Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» визначає правові засади соціальної адаптації таких осіб та участі в цьому процесі відповідних установ і організацій [2]. Отже, дослідження психологічних і соціальних чинників ресоціалізації має значення як для психологічної науки, так і для вдосконалення практичної допомоги після звільнення.

Мета. Проаналізувати психологічні та соціальні чинники успішної ресоціалізації осіб, засуджених за насильницькі кримінальні правопорушення, і визначити основні напрями підтримки їхньої адаптації після звільнення.

Аналіз стану опрацювання питання. Проблема ресоціалізації та повторної злочинності розглядається у вітчизняних і зарубіжних наукових працях. М. Ю. Кутєпов досліджував соціально-правову природу ресоціалізації, соціально-психологічні зміни особистості під час відбування покарання та основні етапи її повернення до суспільства [1]. Дж. Метлін, М. Фрістоун і Г. Джонс

проаналізували чинники успішної реінтеграції після ув'язнення, приділивши увагу індивідуальним потребам і програмам підтримки [3]. К. Вішер, П. Латтімор, К. Баррік і С. Тюеллер досліджували довгострокові результати програм допомоги після звільнення та їхній зв'язок із повторними арештами [4]. Важливі рекомендації щодо запобігання рецидиву й соціальної реінтеграції також представлені в посібнику Управління ООН з наркотиків і злочинності [5].

Виклад основного матеріалу. Ресоціалізація осіб, засуджених за насильницькі кримінальні правопорушення, передбачає відновлення соціальних зв'язків, засвоєння правослухняних моделей поведінки та повернення до самостійного суспільного життя. Успішну адаптацію доцільно оцінювати не лише за відсутністю повторних правопорушень, а й за здатністю людини підтримувати соціальні контакти, працевлаштуватися, забезпечувати власні потреби та дотримуватися правових норм. М. Ю. Кутєпов виокремлює три етапи ресоціалізації: перебування в місцях позбавлення волі, підготовку до звільнення та адаптацію після виходу з пенітенціарної установи [1].

Такий підхід підкреслює необхідність послідовної роботи з людиною до та після звільнення. Важливими психологічними чинниками успішної ресоціалізації є мотивація до змін, усвідомлення відповідальності за власні вчинки, розвиток самоконтролю та здатності регулювати емоційні реакції. Для осіб, засуджених за насильницькі правопорушення, особливого значення може набувати формування навичок ненасильницького розв'язання конфліктів, розпізнавання ситуацій, що провокують агресію, та вибору альтернативних моделей поведінки.

У систематичному огляді Дж. Метлін, М. Фрістоуна і Г. Джонс розглянуто чинники успішної реінтеграції після ув'язнення та підкреслено важливість урахування індивідуальних потреб під час планування заходів підтримки [3]. Це дає підстави розглядати психологічну допомогу як один із важливих напрямів ресоціалізації.

Не менш важливу роль відіграють соціальні чинники, зокрема підтримка родини, наявність позитивних соціальних контактів і прийняття з боку оточення. Натомість стигматизація, соціальне відчуження та труднощі відновлення міжособистісних зв'язків можуть ускладнювати повернення до суспільства. Тому ресоціалізація має передбачати відновлення конструктивних відносин і формування соціального середовища, яке підтримує правослухняну поведінку. У посібнику Управління ООН з наркотиків і злочинності наголошено на необхідності комплексних заходів соціальної реінтеграції, що враховують потреби людини та обставини її повернення до суспільства [5].

Успішність адаптації також залежить від практичних умов життя після звільнення. Наявність житла, можливість працевлаштування, фінансова стабільність, доступ до освіти та психологічної допомоги створюють передумови для самостійного життя й зменшують соціальні бар'єри. У дослідженні, опублікованому Національним інститутом юстиції США, було проаналізовано результати програм повернення до суспільства для різних груп осіб, які звільнилися з установ виконання покарань. Участь у програмах була пов'язана з довшим періодом до повторного арешту та меншою кількістю арештів у період спостереження, хоча ефективність окремих послуг була неоднаковою [6]. Це свідчить про необхідність оцінювання конкретних програм і врахування індивідуальних потреб людей.

Профілактика повторних правопорушень потребує комплексного підходу, що передбачає роботу з індивідуальними чинниками ризику, зменшення впливу криміногенного оточення та забезпечення підтримки після звільнення. За наявності проблемного вживання психоактивних речовин важливим є доступ до відповідного лікування й реабілітаційних послуг. Для осіб, засуджених за насильницькі правопорушення, профілактичні заходи можуть також включати розвиток емоційної саморегуляції, контроль агресивних реакцій і навчання конструктивних спосо-

бів розв'язання конфліктів. Водночас наявні дослідження охоплюють різні категорії засуджених, тому їхні результати не можна автоматично переносити на всіх осіб, засуджених за насильницькі діяння. Це визначає потребу в подальшому дослідженні ефективності програм, спеціально адаптованих до психологічних потреб цієї групи.

Висновки. Отже, успішна ресоціалізація осіб, засуджених за насильницькі кримінальні правопорушення, залежить від взаємодії психологічних і соціальних чинників та практичних умов адаптації. Важливими передумовами є розвиток самоконтролю, відповідального ставлення до власних дій, навичок ненасильницького розв'язання конфліктів, а також доступ до житла, працевлаштування, освіти й соціальної підтримки. Послідовна допомога до та після звільнення може сприяти успішнішому поверненню людини до суспільства. Подальших досліджень потребує оцінювання ефективності програм ресоціалізації саме для осіб, засуджених за насильницькі правопорушення, з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і ризиків повторної злочинної поведінки.

Список використаних джерел

1. Кутєпов М. Ю. Проблеми соціальної адаптації та ресоціалізації осіб, звільнених із місць позбавлення волі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2019. Вип. 54, т. 1. С. 156–159. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2020/12/No.54-1.pdf (дата звернення: 01.11.2026).

2. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17.03.2011 № 3160-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17 (дата звернення: 01.11.2026).

3. Mathlin G., Freestone M., Jones H. Factors associated with successful reintegration for male offenders: a systematic narrative review with implicit causal model. Journal of Experimental Criminology. 2024. Vol. 20. P. 541–580. DOI: https://doi.org/10.1007/s11292-022-09547-5

4. Visher C. A., Lattimore P. K., Barrick K., Tueller S. Evaluating the Long-Term Effects of Prisoner Reentry Services on Recidivism: What Types of Services Matter? Justice Quarterly. 2017. Vol. 34, No. 1. P. 136–165. DOI: https://doi.org/10.1080/07418825.2015.1115539

5. Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders / United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna : United Nations, 2018. URL: https://css.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/18-02303_ebook.pdf (дата звернення: 01.11.2026).

6. Lattimore P. K., Barrick K., Cowell A. et al. Prisoner Reentry Services: What Worked for SVORI Evaluation Participants? Washington, DC : National Institute of Justice, 2012. URL: https://nij.ojp.gov/library/publications/prisoner-reentry-services-what-worked-svori-evaluation-participants (дата звернення: 01.11.2026).

Resocialization of Persons Convicted of Violent Criminal Offences: An Analysis of Factors for Successful Adaptation After Release

Bondarenko Z. O.

Abstract. The paper analyses the psychological and social factors of the successful resocialization of persons convicted of violent criminal offences and identifies the main directions for supporting their adaptation after release. The author examines M. Yu. Kutiepov's three stages of resocialization (time spent in a penal institution, preparation for release, and adaptation after returning to society), identifies the psychological factors of successful adaptation (motivation to change, awareness of re-

sponsibility, the development of self-control, and non-violent conflict-resolution skills) and the social factors (family support, housing, employment, and access to education and psychological assistance). It is concluded that consistent support before and after release contributes to a more successful return of the individual to society, and that further research is needed to evaluate the effectiveness of resocialization programmes specifically for persons convicted of violent offences.

Keywords: resocialization, violent criminal offences, recidivism prevention, social adaptation, self-control

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Бондаренко З. О. Ресоціалізація осіб, засуджених за насильницькі кримінальні правопорушення: аналіз чинників успішної адаптації після звільнення. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 89–92. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.16.

1.4. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА

УКРАЇНСЬКА ПОЛІГРАФОЛОГІЯ. НЕ ДЕТЕКТОР БРЕХНІ, А ІНСТРУМЕНТ ПРАВДИ: ЯК ДВОЄ ДНІПРОВСЬКИХ ПОЛІГРАФОЛОГІВ СТАЛИ ОДНІЄЮ КОМАНДОЮ — ІСТОРІЯ СІМ'Ї СОКОЛОВИХ[1]

Назаров О. А.

DOI: 10.53672/ej.5.2026.07[1] Check for updates

Анотація. Нарис присвячено рідкісному для України явищу: подружжю, у якому чоловік і дружина обрали одну професію поліграфолога і паралельно працюють як психологи-консультанти. На прикладі дніпровських фахівців Олексія та Ірини Соколових показано, як складається професійний шлях поліграфолога від першого знайомства з методом в університетській аудиторії до власної приватної практики, навчальної школи й членства в міжнародних професійних товариствах. Матеріал підготовлено на основі розгорнутих письмових свідчень героїв, відомостей з їхніх офіційних сайтів, рецензії в журналі «European Polygraph» (2023) і праць Н. Гордона. Простежено шлях О. Соколова: економічна освіта, перепідготовка за кваліфікацією «психолог-практик» у Дніпропетровському національному університеті (2001–2003), навчання поліграфології (2009–2010), штатна робота в торговельній компанії, приватна практика з 2012 р. і понад три тисячі досліджень. Описано, як І. Соколова прийшла в професію через спостереження за роботою чоловіка, пройшла навчання у 2018 р. і здобула другу вищу освіту за спеціальністю «психолог» у ДНУ імені Олеся Гончара (2021–2024). Окреслено професійне кредо подружжя: суворе дотримання правил тестування, відмова від телевізійних шоу, «фургончиків» і поспішних тридцятихвилинних перевірок, повага до обстежуваної особи. Перший досвід О. Соколова засвідчив, що поліграф виявляє не лише неправду, а й правдивість. Показано, як психологія і поліграфологія доповнюють одна одну, як подружжя від 24 лютого 2022 р. виконує перевірки в інтересах оборони держави і як О. Соколов, який народився в Грузії, сприймає повторення агресії росії. Розглянуто безперервне підвищення кваліфікації в Колегії поліграфологів України та ISOPE і створення Школи поліграфології за домовленістю з ДНУ імені Олеся Гончара. Практичне значення нарису профорієнтаційне: він показує молоді й подружнім парам, що поліграфологія та психологія дають змогу будувати спільну справу на чесності, науковості й самостійності кожного фахівця.

Ключові слова: поліграфолог, поліграф, психолог, професійна сім'я, подружжя в професії, професійна орієнтація, психологічне консультування, скринінгові перевірки, етика поліграфолога, підготовка поліграфологів, Колегія поліграфологів України, ISOPE.

Ukrainian Polygraphology. Not a Lie Detector but a Tool for Truth: How Two Polygraph Examiners from Dnipro Became One Team. The Story of the Sokolov Family

Nazarov O. A.

Abstract. Married couples who share the same profession are rare in Ukraine, and among polygraph examiners they are rarer still. This feature article tells the story of Oleksii and Iryna Sokolov, polygraph examiners and psychologists from Dnipro, to show how a career in psychophysiological ex-

amination using a polygraph is built and how two specialists can share one vocation while keeping independent practices. The account draws on the subjects' detailed written testimony, their official websites, a review in European Polygraph (2023) and the work of N. J. Gordon. It traces Oleksii Sokolov's path from a management degree through retraining as a practical psychologist at Dnipropetrovsk National University (2001–2003), polygraph training (2009–2010), in-house screening for a trading company and private practice since 2012 with more than three thousand examinations. Iryna Sokolova entered the field after following her husband's cases, trained in 2018 and earned a second degree in psychology (2021–2024). The couple's professional creed is strict adherence to testing rules, rejection of televised and mobile van examinations and respect for the examinee; Oleksii's very first case showed that the polygraph also confirms truthfulness. The article shows how psychology and polygraph work complement each other, describes examinations conducted for national defence since 24 February 2022 and recounts Oleksii's experience of russian aggression against Georgia and Ukraine. Continuing education within the Association of Ukrainian Polygraph Examiners and ISOPE and a new polygraph school run with Oles Honchar Dnipro National University are presented. The article encourages young people and couples to choose polygraph examination and psychology as an honest, evidence-based shared profession.

Keywords: polygraph examiner, polygraph examination, psychologist, professional family, married couple, career guidance, psychological counselling, pre-employment screening, professional ethics, polygraph training, ISOPE.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 05.11.2026; у номері — 05.11.2026; DOI:* ***10.53672/ej.5.2026.07***[1].

Повний текст

Текст статті.

Уявіть: новачок проводить свою першу в житті перевірку на поліграфі. Підозра — крадіжка. Замовник, напевно, вже подумки «знайшов» винного. А прилад і фахівець кажуть інше: ця людина нічого не крала. Минає час, інший поліграфолог знаходить справжнього злодія, і той зізнається. Новачком був Олексій Соколов. Того дня він засвоїв головне: поліграф не лише викриває, він захищає чесних. Відтоді минуло шістнадцять років. Тепер Олексій працює пліч-о-пліч із дружиною Іриною — теж поліграфологом і психологом. Їхня історія — це історія не тільки про професію. Це історія про те, як двоє людей можуть рости разом, коли мають одну справу на двох.

Усе почалося з однієї лекції

Олексій не народився поліграфологом. Перший його диплом — економічний: «менеджмент організацій» у Придніпровській державній академії будівництва та архітектури. Студентські роки він згадує тепло: академія дала йому те, що мусить мати кожен молодий чоловік, — радість студентства і юність. Та душа тягнулася до іншого. Ще школярем він ковтав книжки з психології й для забави «тестував» друзів та однокласників опитувальниками. Тож уже на молодших курсах знав: психологом він таки стане.

Так і сталося. Одразу після академії — факультет перепідготовки спеціалістів Дніпропетровського національного університету (нині — Дніпровський національний уніве-

рситет імені Олеся Гончара). 2001–2003 роки, вечори після роботи, улюблені предмети. І кваліфікація «психолог-практик».

А тепер — та сама лекція. Інженерна психологія. Викладач, який консультував агрофірму, ділиться зі студентами: на підприємстві крадуть, зловживають службовим становищем, і там шукають психологів для перевірок на поліграфі. Тільки спершу треба пройти спеціальне навчання. Хтось у залі, мабуть, пропустив це повз вуха. Олексій — ні.

«Це була доленосна лекція — спершу для мене, а згодом і для Ірини», — каже він сьогодні.

Про «детектор брехні» він і раніше чув — десь там, у фільмах, у ЦРУ. Але що поліграф працює поруч, у звичайному житті, у звичайному бізнесі, — це стало відкриттям.

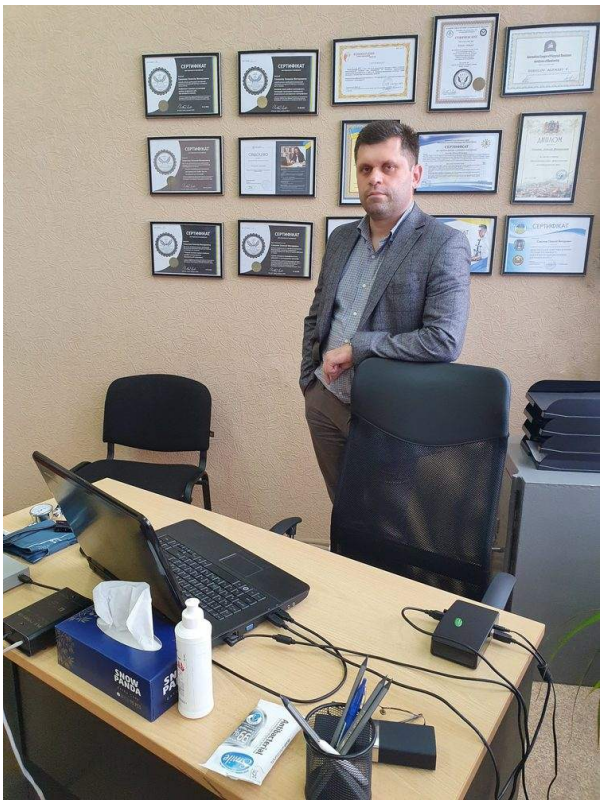

Олексій Соколов у робочому кабінеті. На стіні — дипломи й сертифікати, здобуті за роки навчання

Перший урок: поліграф бачить і правду

Ідея чекала свого часу кілька років. У 2009-му Олексій до неї повернувся. Шкіл тоді було небагато, і він обрав одеську компанію «Спецгрупп»: у жовтні підписав договір, у січні 2010-го склав іспит. Першу справжню перевірку провів ще під час навчання — ту саму, з якої ми почали. «Мій перший досвід показав: поліграф виявляє і правдивість», — підсумовує він.

Олексій Соколов за роботою

Потім було близько двох років штатної роботи в торговельній компанії з філіями на Дніпропетровщині. Через його кабінет пройшли всі — охоронці, торгові представники, навіть генеральний директор. Це була школа, якої не дасть жоден курс: Олексій побачив і силу методу, і його межі.

Звідти він виніс правило, якого тримається й досі: «Поліграф дуже ефективний, але лише тоді, коли дотримано правил тестування. З нього не можна робити іграшку для викриття брехні і не можна робити кийок, яким залякують людей. Краще відмовитися від перевірки, ніж принизити метод».

З 2012 року Олексій працює приватно. Скринінг кандидатів і працівників, перевірки щодо крадіжок, сімейні й зовсім нестандартні запити. За плечима — понад три тисячі досліджень. Цифру він принципово не роздуває: «Кожна перевірка важлива, у кожну вкладаю все, що можу. Точність досягається часом і силами, які в неї вкладаєш».

«Ця професія — для мене»

А тепер — Ірина. Вони з Олексієм знайомі понад тридцять років, у шлюбі — двадцять один. Вона теж закінчила Придніпровську академію будівництва та архітектури, лише на кілька років пізніше. І теж давно цікавилася психологією.

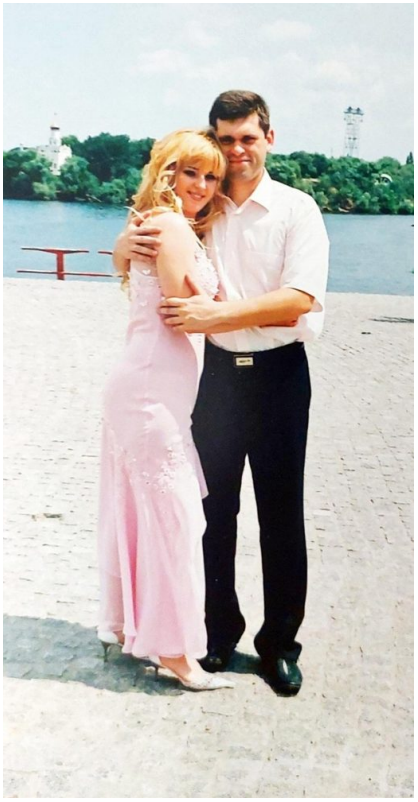

Олексій та Ірина: разом понад тридцять років

Як вона прийшла в поліграфологію? Через вечірні розмови. Чоловік повертався з роботи й коротко кидав: «Сьогодні замовлення щодо крадіжки, йду перевіряти чотирьох». Вона слухала, ставила запитання, складала в голові пазли. І одного дня сказала: я теж хочу.

Олексій готує датчики поліграфа до перевірки, а Ірина уважно спостерігає за роботою чоловіка

Олексій не став її відмовляти, але й рожевих окулярів не роздавав. Чесно розповів, що професія нелегка і що труднощів вистачає. Відповідь Ірини варто цитувати повністю:

> ***«Мені це підходить. Я люблю головоломки, люблю складні схеми гіпотез і можливих варіантів. Ця професія — для мене».***

У 2018 році вона пройшла навчання в тій самій «Спецгрупп». Сьогодні в Ірини власний кабінет і власні постійні клієнти, серед них — працівники мілтех-компаній. Скринінгові перевірки, розслідування крадіжок, особисті запити.

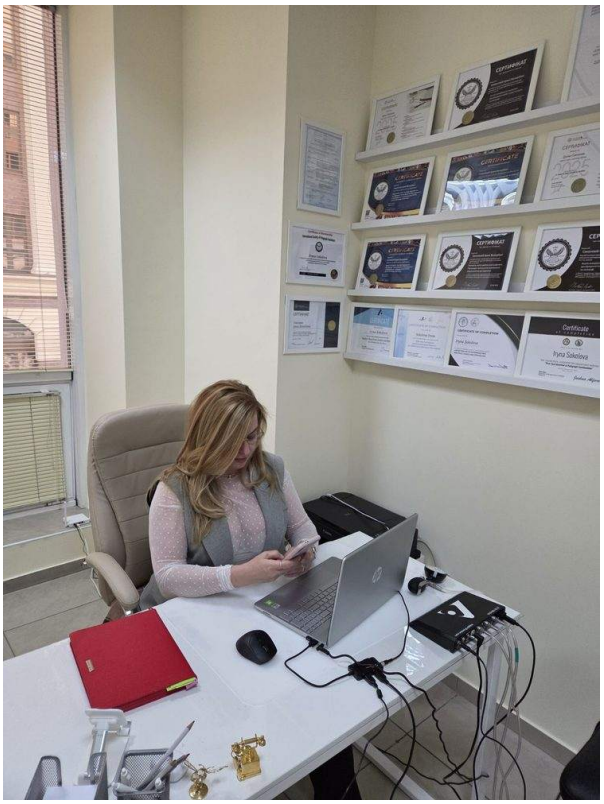

Ірина Соколова у своєму кабінеті. На стіні — сертифікати Колегії поліграфологів України, ISOPE та міжнародних вебінарів

Олексій з гордістю говорить про її хист: Ірина бачить людину «наскрізь», її характер і риси особистості. У висновках вона пише окремий розділ — «думка психолога». Для роботодавців, які вирішують, кого взяти в команду, це на вагу золота. Щоб цей природний дар мав міцний професійний фундамент, Ірина у 2021–2024 роках здобула в ДНУ імені Олеся Гончара другу вищу освіту за спеціальністю «психолог».

УКРАЇНА
UKRAINE

ДИПЛОМ БАКАЛАВРА

BACHELOR'S DIPLOMA

Ірина Соколова

закінчила у 2024 році

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Освітня програма Психологія

акредитована Міністерством освіти і науки України

здобула кваліфікацію:
ступінь вищої освіти бакалавр

галузь знань Соціальні та поведінкові науки

спеціальність Психологія

Iryna Sokolova

in 2024 completed the full course of

Oles Honchar Dnipro National University

Educational Programme Psychology

accredited by Ministry of Education and Science of Ukraine

obtained qualification:
Bachelor's Degree

Field of Study Social and Behavioral Studies

Programme Subject Area Psychology

Ректор
Rector

Сергій ОКОВИТИЙ
Sergiy OKOVYTYY

"30" червня / June 2024

02066747

У разі наявності в дипломі будь-яких розбіжностей перевагу має текст українською мовою
In case of any difference in interpretation of the information in the diploma, the Ukrainian text shall prevail.

Диплом бакалавра психології Ірини Соколової, ДНУ імені Олеся Гончара, 2024 р. (номер документа приховано)

Важлива деталь: у кожного з подружжя — своя ФОП, своя практика, свої клієнти. «Платимо податки і цим підтримуємо економічну стабільність країни», — додає Олексій. Двоє самостійних фахівців. І одні цінності на двох.

Психологія і поліграф: дві сторони однієї медалі

Є в Соколових і спільна справа — «Центр поліграфологічних досліджень і психологічної допомоги». Тут вони вже не перевіряють, а допомагають. Олексій нещодавно супроводжував чоловіка, який подолав ігрову залежність, і жінку, яка пропрацювала дитячі травми й навчилася жити «тут і тепер». Ірина допомагала дитині та її родині пережити втрату близької людини, а чоловікові — знову знайти порозуміння з дружиною.

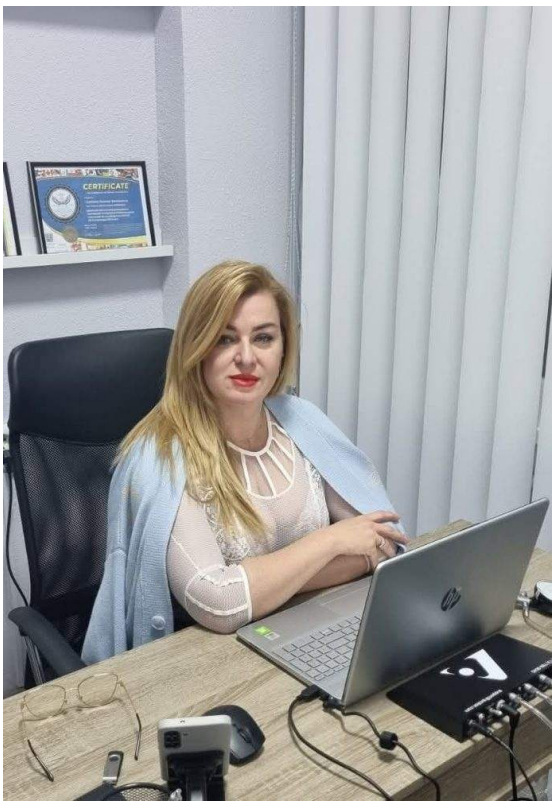

Ірина Соколова: поліграфолог і психолог

Найскладнішим вони обоє називають консультування подружніх пар. «До нас приходять двоє, часто вже на останніх стадіях розпаду сім'ї. Спершу треба, щоб вони почали чути одне одного. А далі — важкий шлях відновлення стосунків». Погодьтеся, є певна символіка в тому, що допомагати парам рятувати сім'ю береться саме подружжя.

Без психологічної освіти, переконані Соколови, поліграфологові не обійтися. І одразу пояснюють чому. Психолог не має стояти «над людиною», маніпулювати чи хизуватися знаннями. Тільки на рівних, тільки з повагою — тоді й допомога буде справжньою.

> ***«Психологія і поліграф — як дві сторони однієї медалі роботи з людиною. Психологія — через внутрішній світ і переживання, поліграф — через реакції та факти», — пояснює Олексій.***

Кожна з професій чогось навчила. Поліграф — бути зібраними, точними, лаконічними, триматися фактів. Психологія — слухати й чути, не оцінювати, не поспішати з висновками, не чіпляти ярликів. Олексій формулює це так, що варто записати кожному, хто працює з людьми: «Не кожна нервова людина — брехун, і не кожен, хто здається дивним, — той самий злодій».

Чого Соколови не робитимуть ніколи

Репутацію надійних фахівців вони заробили не рекламою, а принципами. Принциповість, чесність, непідкупність, справедливість, доброзичливість. І жодного бажання заробити ціною звинувачення невинних чи виправдання винних.

А ще в них є чіткий список «ні». Ні — телевізійним шоу з перевірками в прямому ефірі. Ні — пересувним «фургончикам» на кшталт «виявимо корупціонерів». Ні — спожи-

вацьким «перевіркам» за тридцять хвилин. «Можливості поліграфа дуже великі — не треба робити з нього дійну корову й так дискредитувати метод. Перевірка має відбуватися за зачиненими дверима, а не під телекамерами».

Робоче місце поліграфолога: крісло для обстежуваної особи, датчики і комп'ютер. Перевірка відбувається за зачиненими дверима

Коли професія стає служінням

Після 24 лютого 2022 року робота Олексія набула нового сенсу: він виконує перевірки в інтересах оборони держави. Були результативні, були подяки. Обоє працюють із працівниками мілтех-компаній — тими, хто сьогодні кує нашу технологічну перевагу.

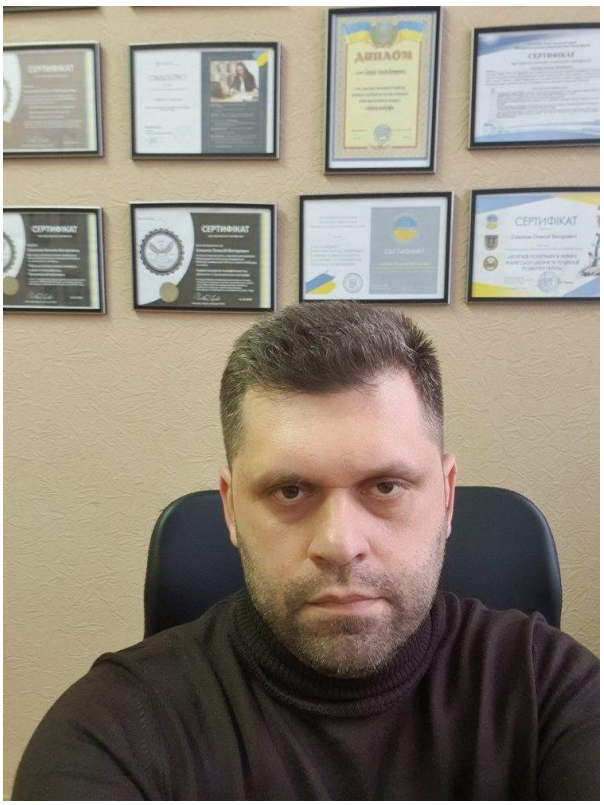

Олексій Соколов. Від 24 лютого 2022 року — перевірки в інтересах оборони держави

Їхня позиція не потребує тлумачень: агресія проти України неприпустима, а ця війна — злочинна й нелюдська. Олексій нагадує, що гібридна війна триває з 2014 року, що роками росія обробляла пропагандою і українців, і весь світ. Ціна цього — життя невинних людей на фронті й у тилу.

Для Олексія ця війна — не перша. Він народився й виріс у Грузії, а в Україну переїхав із родиною чотирнадцятирічним. Батько й бабуся — родом із Хмельниччини. Ще дитиною він бачив, як росія нападала на Грузію.

> ***«Спершу напали на мою батьківщину. Потім — на мою другу батьківщину. У 2014-му я відчув ніби дежавю. У 2022-му майже не здивувався. У Грузії теж був повтор — у 2008-му. Стільки років минуло, а все повторилося».***

Висновок, який він виніс із дитинства, звучить як застереження для всього світу: «Вони ніколи не зупиняться, якщо їх не зупинити. Тому росію потрібно зупинити».

Соколови в цьому не самі. Українські поліграфологи не зупинилися навіть у найстрашніші місяці. Рецензент польського фахового журналу «European Polygraph» 2023 року з подивом і захопленням писав, що Колегія поліграфологів України видавала книжки й наукові журнали навіть тоді, коли Київ бомбардували. А поліграфні перевірки він назвав надзвичайно цінними для української розвідки й контррозвідки[1].

Сокіл на гербі родини

Коли ім'я Соколових стало відомим у Дніпрі й далеко за його межами, Олексій захотів, щоб їхню роботу впізнавали з першого погляду. Варіантів перебрали чимало, а зупинилися на одному: білий сокіл у чорному колі з кривою шкірно-гальванічної реакції.

Чому сокіл? Бо це птах, який бачить усе: спостережливість, увага до деталей, точність — це про поліграф. Широкий погляд і вміння охопити ситуацію цілком — це про психологію.

Знак Соколових: білий сокіл у чорному колі з кривою шкірно-гальванічної реакції

Але є ще одна причина, найособистіша. Сокіл — це прізвище. Олексій отримав його від батька, а разом із ним — ті якості, які сьогодні називає порядністю поліграфолога. Кілька років тому батька раптово не стало. Логотип став даниною його пам'яті. Придумали знак Олексій та Ірина разом, разом зареєстрували як торговельну марку і разом нею володіють. Для них це не просто картинка, а знак якості.

Учитися, учитися і ще раз учитися

Соколови не вважають, що вже все знають. Вони — члени двох професійних громадських організацій. Перша — Колегія поліграфологів України: її цінують за виважений, дорослий підхід, справжній внесок у науку й регулярні видання фахової літератури, що спираються на найкращий світовий досвід.

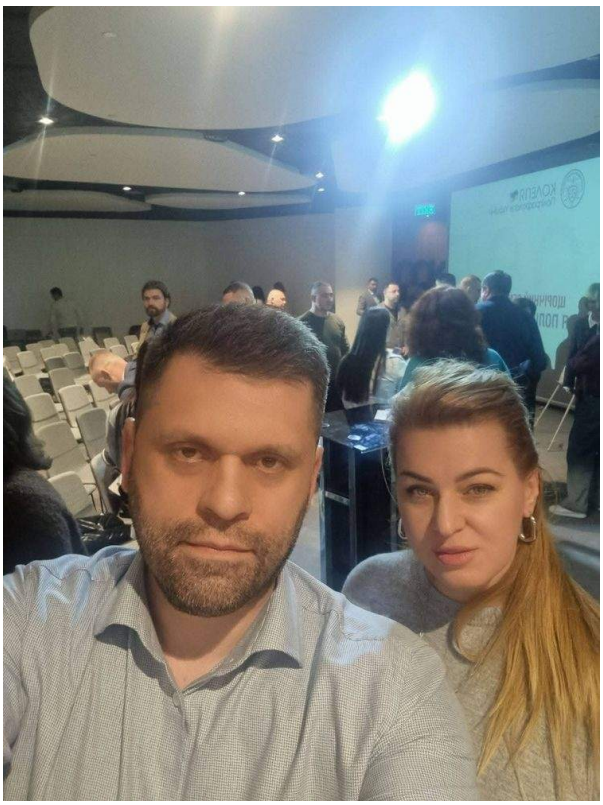

Олексій та Ірина Соколови на заході Колегії поліграфологів України

Друга — Міжнародне товариство поліграфологів (International Society of Polygraph Examiners, ISOPE) у США. Його очолює Натан Гордон — колишній президент Американської поліграфної асоціації (APA), автор інтегрованої зонової порівняльної техніки (IZCT) і підручника «Essentials of Polygraph and Polygraph Testing»[2]. Подружжя регулярно підвищує кваліфікацію на його вебінарах і семінарах, а також у провідних поліграфологів США, Великої Британії та Мексики. Двері до багатьох таких занять, розповідає Олексій, відчинила Оксана Стівенсон (Axciton).

Олексій Соколов на семінарі з підвищення кваліфікації з підручником Н. Гордона «Essentials of Polygraph and Polygraph Testing»

«Ми постійно вчимося, вдосконалюємося і розвиваємося», — каже Олексій. І це «ми» тут — ключове слово.

Навчання не припиняється: подружжя на міжнародному вебінарі з підвищення кваліфікації

Естафета для наступного покоління

Найновіший розділ їхньої історії — Школа поліграфології Олексія Соколова. Ідея його, підтримка — Іринина. За домовленістю з Дніпровським національним університетом імені Олеся Гончара школа проводитиме базовий курс підготовки поліграфологів, а випускники отримуватимуть сертифікат університету. «Хочемо передати наступному поколінню не лише знання й досвід, а й ставлення до професії», — пояснює Олексій.

Відчуваєте, як замикається коло? Університет, де колись прозвучала та сама лекція, тепер стає місцем, звідки Соколови відкриватимуть професію іншим.

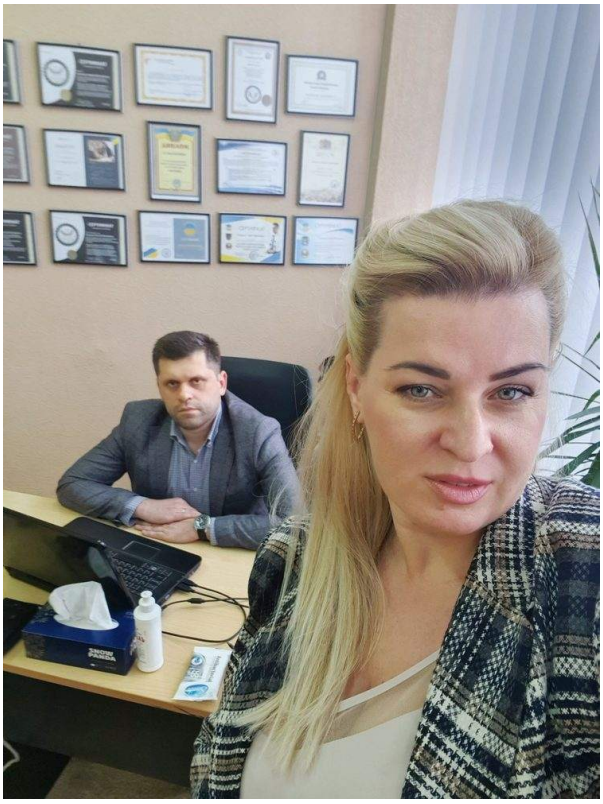

Ірина та Олексій Соколови у своєму кабінеті

Одна справа на двох: слово тим, хто вагається

Чому ця історія важлива не лише для поліграфологів? Бо вона руйнує поширений міф: мовляв, працювати разом із чоловіком чи дружиною — це рецепт сварок. Приклад Соколових доводить інше. Спільна професія — це спільна мова. Це розмова за вечерею, в якій тебе розуміють з пів слова. Це плече, на яке можна спертися після важкого дня. І це можливість дивитися на одну справу двома парами очей — тож і бачити більше.

Секрет, схоже, у трьох речах. Перше — чесність на старті: Олексій не приховав від дружини, що професія важка. Друге — самостійність: у кожного своя практика, свої клієнти, свій почерк. Третє — спільні цінності: однакове ставлення до людей, до методу, до своєї країни.

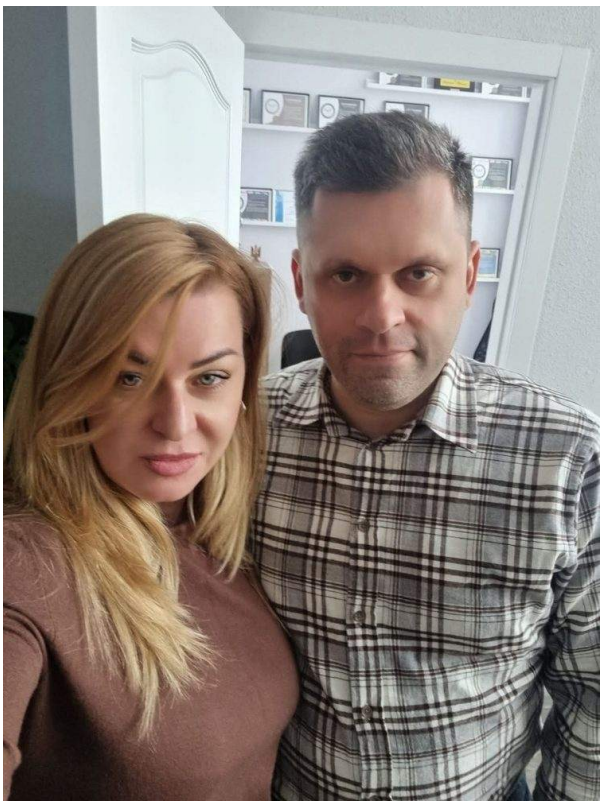

Одна справа на двох: Олексій та Ірина Соколови

Тож якщо ви з коханою людиною давно поглядаєте на одну справу, якщо вечорами ділитеся професійними історіями і бачите, що очі в іншого загоряються, — можливо, це знак. Поліграфологія, психологія, судова експертиза — професії, де дві пари уважних очей і два чесних серця важать особливо багато.

Білий сокіл у чорному колі нагадує про головне правило родини Соколових: дивитися уважно, бачити ціле і ніколи не судити поспіхом. Це правило добре і для професії, і для сім'ї.

Хочете піти шляхом Соколових?

Професія поліграфолога починається з психологічної освіти, сумлінного навчання за визнаною методикою і щоденної поваги до людини, яка сідає в крісло для перевірки. Якщо вас приваблюють головоломки, факти й робота, від якої залежить чиясь доля, — ця професія може стати вашою. А якщо поруч є людина, з якою ви вечорами обговорюєте професійні історії, можливо, це ваша майбутня команда.

Дізнатися більше про роботу й навчання можна безпосередньо в героїв цієї статті (контакти — у досьє нижче). Науковців і практиків запрошуємо надсилати власні статті до журналу «Судово-психологічна експертиза».

Досьє

Олексій Соколов — психолог-практик (ДНУ, 2001–2003), поліграфолог з 2010 року, приватна практика з 2012 року, понад 3000 досліджень. Засновник Школи поліграфології Олексія Соколова. Сайт: www.polighrafologh-oleksij-sokolov.ua; тел.: +38 (067) 263-02-82.

Ірина Соколова — поліграфолог з 2018 року, психолог (друга вища освіта, ДНУ імені Олеся Гончара, 2021–2024). Приватна практика у власному кабінеті. Сайт: www.poligrafolog-iryna-sokolova.dp.ua; тел.: +38 (096) 317-61-07.

Разом: понад 30 років знайомства, 21 рік у шлюбі; «Центр поліграфологічних досліджень і психологічної допомоги»; власники зареєстрованої торговельної марки із зображенням сокола; члени Колегії поліграфологів України та ISOPE (США).

Фотогалерея

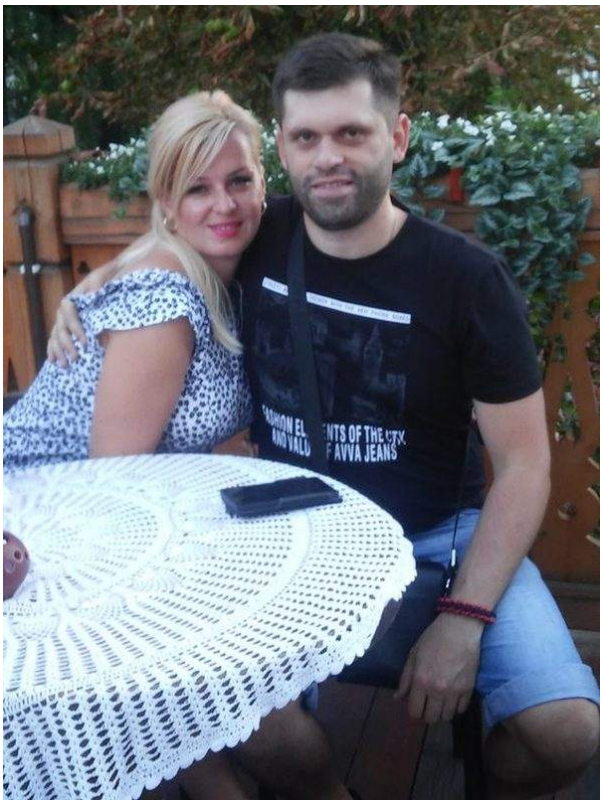

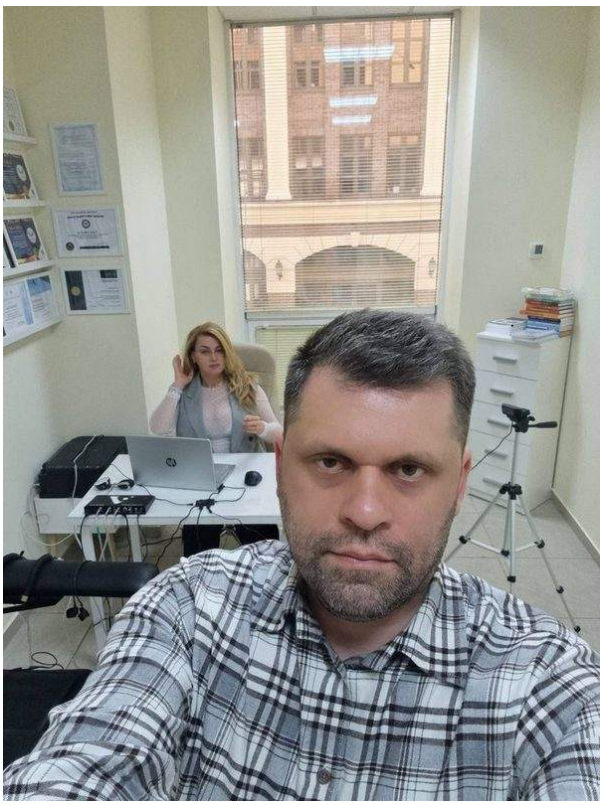

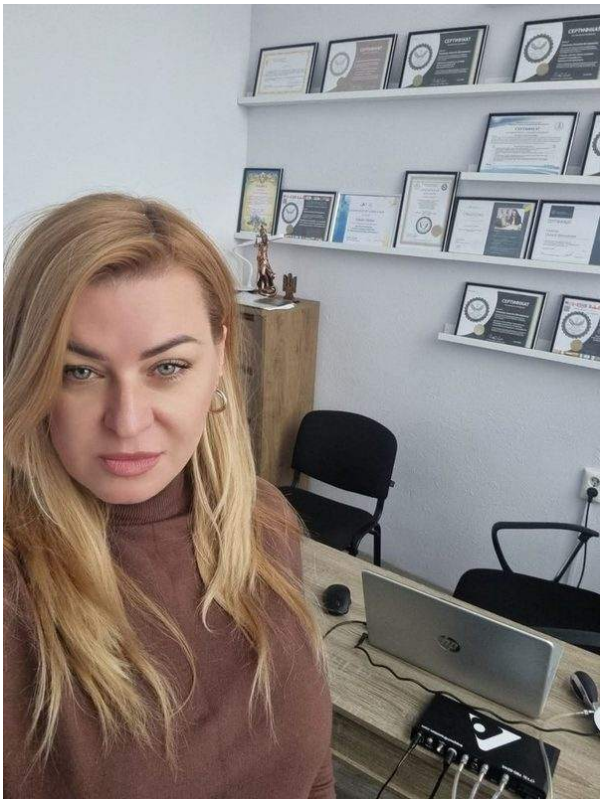

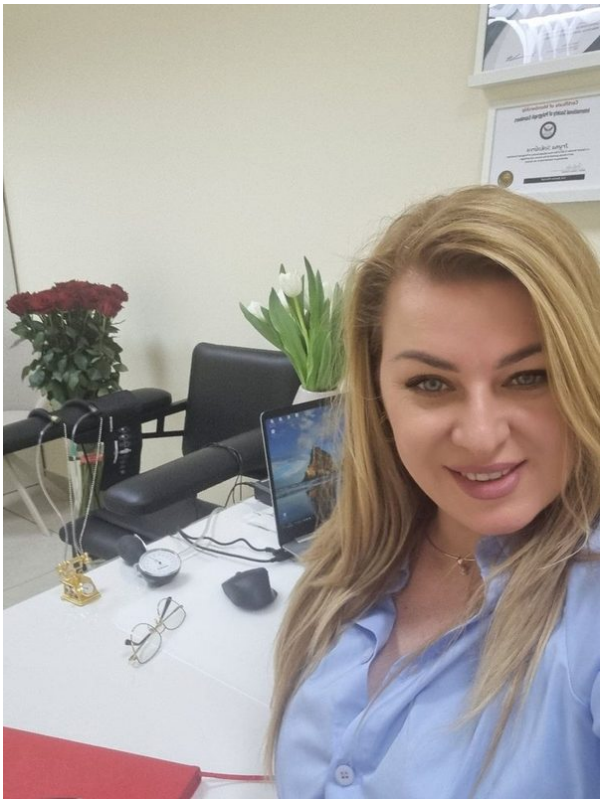

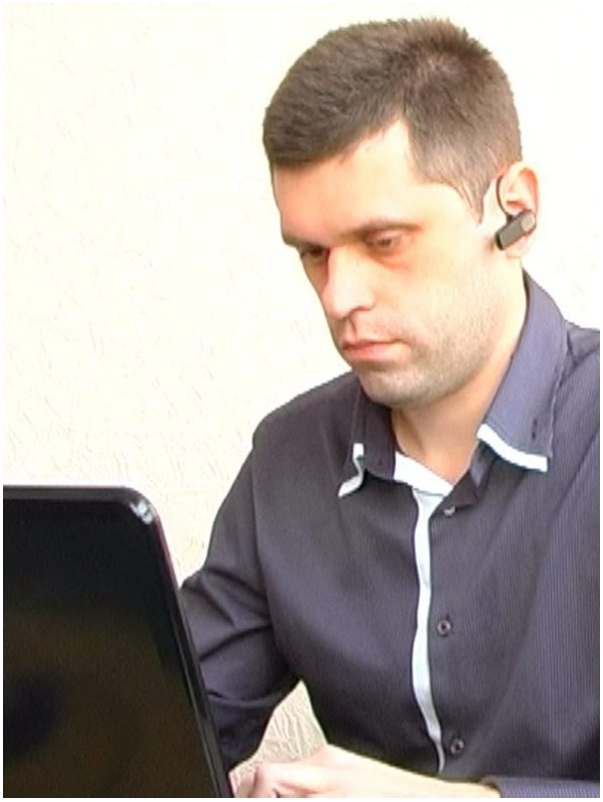

Фото надані Олексієм та Іриною Соколовими.

Перелік використаної літератури:

1. Poligrafologia: osnovni terminy i ponyatya : [рецензія на кн.: Поліграфологія: основні терміни і поняття / за ред. Л. Д. Удалової, С. С. Чернявського, Д. О. Алєксєєвої-Процюк. Київ : НАВС, 2022]. *European Polygraph*. 2023. Vol. 17, № 1 (57). P. 57–58. DOI: https://doi.org/10.2478/ep-2023-0004.

2. Gordon N. J. Essentials of Polygraph and Polygraph Testing. Boca Raton : CRC Press, 2016. 304 p.

3. Nathan J. Gordon : researcher file. *LieDetectorTest.com*. URL: https://liedetectortest.com/polygraph-research/author/nathan-j-gordon/ (дата звернення: 05.11.2026).

4. Соколов Олексій : офіційний вебсайт поліграфолога. URL: https://www.polighrafologh-oleksij-sokolov.ua/ (дата звернення: 05.11.2026).

5. Соколова Ірина : офіційний вебсайт поліграфолога. URL: https://www.poligrafolog-iryna-sokolova.dp.ua/ (дата звернення: 05.11.2026).

References:

1. Poligrafologia: osnovni terminy i ponyatya : [retsenziia na kn.: Polihrafolohiia: osnovni terminy i poniattia / za red. L. D. Udalovoi, S. S. Cherniavskoho, D. O. Alieksieievoi-Protsiuk. Kyiv : NAVS, 2022] [Review of the book: Polygraphology: Basic Terms and Notions]. *European Polygraph*. 2023. Vol. 17, No. 1 (57). P. 57–58. DOI: https://doi.org/10.2478/ep-2023-0004 [in English].

2. Gordon, N. J. (2016). Essentials of Polygraph and Polygraph Testing. Boca Raton : CRC Press, 304 p. [in English].

3. Nathan J. Gordon : researcher file. *LieDetectorTest.com*. URL: https://liedetectortest.com/polygraph-research/author/nathan-j-gordon/ (accessed 05.11.2026) [in English].

4. Sokolov Oleksii : ofitsiinyi vebsait polihrafoloha [Oleksii Sokolov: official website of the polygraph examiner]. URL: https://www.polighrafologh-oleksij-sokolov.ua/ (accessed 05.11.2026) [in Ukrainian].

5. Sokolova Iryna : ofitsiinyi vebsait polihrafoloha [Iryna Sokolova: official website of the polygraph examiner]. URL: https://www.poligrafolog-iryna-sokolova.dp.ua/ (accessed 05.11.2026) [in Ukrainian].

Ukrainian Polygraphology. Not a Lie Detector but a Tool for Truth: How Two Polygraph Examiners from Dnipro Became One Team. The Story of the Sokolov Family

Abstract. Married couples who share the same profession are rare in Ukraine, and among polygraph examiners they are rarer still. This feature article tells the story of Oleksii and Iryna Sokolov, polygraph examiners and psychologists from Dnipro, to show how a career in psychophysiological examination using a polygraph is built and how two specialists can share one vocation while keeping independent practices. The account draws on the subjects' detailed written testimony, their official websites, a review in European Polygraph (2023) and the work of N. J. Gordon. It traces Oleksii Sokolov's path from a management degree through retraining as a practical psychologist at Dnipropetrovsk National University (2001–2003), polygraph training (2009–2010), in-house screening for a trading company and private practice since 2012 with more than three thousand examinations. Iryna Sokolova entered the field after following her husband's cases, trained in 2018 and earned a second degree in psychology (2021–2024). The couple's professional creed is strict adherence to testing rules, rejection of televised and mobile van examinations and respect for the examinee; Oleksii's very first case showed that the polygraph also confirms truthfulness. The article shows how psychology and polygraph work complement each other, describes examinations conducted for national defence since 24 February 2022 and recounts Oleksii's experience of russian aggression against Georgia and Ukraine. Continuing education within the Association of Ukrainian Polygraph Examiners and ISOPE and a new polygraph school run with Oles Honchar Dnipro National University are presented. The article encourages young people and couples to choose polygraph examination and psychology as an honest, evidence-based shared profession.

Key words: polygraph examiner, polygraph examination, psychologist, professional family, married couple, career guidance, psychological counselling, pre-employment screening, professional ethics, polygraph training, ISOPE.

References

1. Nazarov O. A. Ukrainska polihrafolohiia. Ne detektor brekhni, a instrument pravdy: yak dvoie dniprovskykh polihrafolohiv staly odniieiu komandoiu — istoriia simi Sokolovykh [Ukrainian Polygraphology. Not a Lie Detector but a Tool for Truth: How Two Polygraph Examiners from Dnipro Became One Team. The Story of the Sokolov Family]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2026. Vol. 11, No. 5 (65). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2026.07. URL: https://expertize-journal.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=19826 (onovlena versiia vid 07.11.2026). [in Ukrainian].

1.5. ПРАВОВЕ ТА НАУКОВО-ПРИКЛАДНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

СУДОВА ПРАКТИКА. ПОДАЛЬШЕ УСИНОВЛЕННЯ ДИТИНИ НЕ СКАСОВУЄ РАНІШЕ УХВАЛЕНОГО РІШЕННЯ ПРО АЛІМЕНТИ[1]

Херсонський апеляційний суд

Реферат. Херсонський апеляційний суд переглянув заочне рішення 2005 року про стягнення аліментів із біологічної матері (справа № 2-9098/05) і залишив його без змін, сформулювавши позицію щодо співвідношення аліментного обов'язку, позбавлення батьківських прав і подальшого усиновлення дитини. Матір позбавили батьківських прав, дитині призначили опікуна, а оскільки матеріальної допомоги на утримання дитини мати не надавала, у грудні 2005 року суд заочно стягнув із неї аліменти до досягнення дитиною повноліття. Оскаржуючи це рішення у 2026 році, відповідачка послалася на те, що її не повідомили про розгляд справи, що вона відмовилася від дитини в медичному закладі і що у 2008 році дитину усиновила її опікунка; на думку скаржниці, усиновлення припинило її обов'язок сплачувати аліменти. Апеляційний суд спирався на ст. 180 Сімейного кодексу України, за якою батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття, і на ч. 2 і 3 ст. 166 СК України, що прямо передбачають: позбавлення батьківських прав не звільняє особу від обов'язку утримувати дитину. Не визнав суд підставою для припинення цього обов'язку і відмову матері від дитини в медичному закладі з подальшою реєстрацією народження за заявою працівника закладу, пославшись на постанову Верховного Суду від 21 квітня 2021 року у справі № 2-3897/10. Вирішальним став момент виникнення та припинення правовідносин. На час ухвалення рішення в грудні 2005 року відповідачка залишалася матір'ю дитини, яка перебувала під опікою і ще не була усиновлена, а за ст. 225 СК України усиновлення вважається здійсненим із дня набрання законної сили рішенням суду; отже, особисті й майнові права та обов'язки між біологічною матір'ю і дитиною припинилися лише 2008 року, тобто вже після ухвалення рішення про аліменти. Скаргу залишено без задоволення, проте суд роз'яснив, що відповідачка може звернутися з окремим позовом про звільнення від сплати заборгованості та аліментів за наявності передбачених законом підстав. Позиція корисна суддям, адвокатам, органам опіки та піклування: подальша зміна сімейно-правового статусу дитини не скасовує законного рішення, ухваленого раніше, а питання заборгованості вирішується в окремому провадженні.

Ключові слова: аліменти, усиновлення, позбавлення батьківських прав, обов'язок утримувати дитину, заочне рішення, Сімейний кодекс України, стаття 166 СК України, стаття 225 СК України, опіка, заборгованість зі сплати аліментів.

Case Law: Subsequent Adoption of a Child Does Not Annul an Earlier Child Support Order

Khersonskyi apeliatsiinyi sud.

Abstract. The case concerns whether a later change in a child's family status ends a parent's duty to pay maintenance ordered earlier. The Kherson Court of Appeal reviewed a 2005 default judgment ordering a biological mother to pay child support (case No. 2-9098/05) and left it unchanged. The mother had been deprived of parental rights, a guardian had been appointed, and since she provided

no financial support, the court in December 2005 ordered her to pay maintenance until the child reached majority. Appealing in 2026, she argued that she had not been notified of the proceedings, had abandoned the child at a medical facility, and that the child had been adopted by the guardian in 2008, which in her view ended her obligation. The appellate court relied on Article 180 of the Family Code of Ukraine, which obliges parents to maintain a child until majority, and on Article 166(2)–(3), under which deprivation of parental rights does not release a person from that duty. Abandoning a child at a medical facility and registration of the birth at the request of its staff likewise do not end the obligation, in line with the Supreme Court ruling of 21 April 2021 in case No. 2-3897/10. Decisive was the timing: when the support order was issued in December 2005 the respondent was still the child's mother and the child had not yet been adopted, while under Article 225 of the Family Code adoption takes effect when the court decision becomes final. The rights and duties between the mother and the child therefore ended only in 2008, after the support order. The appeal was dismissed, but the court noted that the respondent may bring a separate claim for release from arrears where statutory grounds exist.

Keywords: child support, adoption, deprivation of parental rights, maintenance obligation, default judgment, Family Code of Ukraine, guardianship, child support arrears, court of appeal.

Першоджерело: *Херсонський апеляційний суд. Подальше усиновлення дитини не скасовує раніше ухваленого рішення про аліменти (справа № 2-9098/05). Судова влада України. Реферат оприлюднено в журналі 15.10.2026.*

References

1. Khersonskyi apeliatsiinyi sud. Sudova praktyka. Podalshe usynovlennia dytyny ne skasovuie ranishe ukhvalenoho rishennia pro alimenty [Case Law: Subsequent Adoption of a Child Does Not Annul an Earlier Child Support Order] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2026. Vol. 11, No. 5 (65). URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/19589-sudova-praktika-podalshe-usinovlennya-ditini-ne-skasovuye-ranishe-uhvalenogo-rishennya-pro-alimenti (onovlena versiia vid 15.10.2026). [in Ukrainian].

1.6. СУДОВА ПРАКТИКА

СПРАВА ПРО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДІТЕЙ: ВЕРХОВНИЙ СУД ПІДТВЕРДИВ ЗАКОННІСТЬ РІШЕННЯ РІВНЕНСЬКОГО МІСЬКОГО СУДУ[1]

Рівненський міський суд Рівненської області

Реферат. Колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду 4 серпня 2026 року переглянула рішення Рівненського міського суду Рівненської області від 17 листопада 2025 року та постанову Рівненського апеляційного суду від 28 квітня 2026 року у справі про визначення місця проживання дітей і залишила їх без змін, відхиливши касаційну скаргу батька. Сторони мають доньку та сина; їхній шлюб, укладений 2016 року, розірвано. Після 24 лютого 2022 року мати за погодженням із батьком виїхала з дітьми до Чехії, де вони отримали тимчасовий захист. Донька повернулася в Україну, щоб закінчити школу, і живе з батьком; оскільки їй виповнилося 14 років, питання її місця проживання суди не вирішували. Сина, якого мати 10 серпня 2023 року привезла до батька, той усупереч власній розписці про повернення дитини 19 серпня не повернув і влаштував до ліцею в Рівному, хоча хлопчик навчався в чеській школі. У зустрічному позові батько стверджував, що 8 вересня 2023 року мати, незважаючи на опір дитини, забрала сина зі школи й вивезла за кордон. Орган опіки та піклування виконавчого комітету Рівненської міської ради визнав доцільним проживання сина з матір'ю: дитина фактично мешкає з нею в Чеській Республіці, навчається там у початковій школі, а батько спілкується з нею через інтернет. Доводи скарги про необґрунтованість цього висновку та відсутність у матері самостійного доходу Верховний Суд відхилив, зазначивши, що висновок органу опіки досліджено разом з іншими доказами в їх сукупності та взаємозв'язку. Окремо суд звернув увагу на подані батьком відеозаписи розмови матері з сином і психологічний висновок спеціаліста: суд першої інстанції їх дослідив, але з огляду на малолітній вік дитини, рекомендаційний характер такого висновку та інші докази обґрунтовано визначив, що найкращим інтересам дитини відповідає проживання з матір'ю. Колегія нагадала, що визначення місця проживання дитини з одним із батьків не позбавляє іншого батьківських прав і не звільняє від обов'язків, а сторонам слід налагодити стосунки й спільно ухвалювати рішення щодо дітей. Для судових психологів справа показова щодо ваги висновку спеціаліста в сімейних спорах.

Ключові слова: визначення місця проживання дитини, найкращі інтереси дитини, висновок органу опіки та піклування, психологічний висновок спеціаліста, малолітня дитина, тимчасовий захист, виїзд дитини за кордон, батьківські права та обов'язки, Касаційний цивільний суд, сімейні спори.

A Case on Determining Children's Place of Residence: The Supreme Court Upheld the Lawfulness of the Decision of the Rivne City Court

Rivnenskyi miskyi sud Rivnenskoi oblasti.

Abstract. The case shows how Ukrainian courts determine a child's residence when the parents live in different countries after leaving because of the full-scale war. On 4 August 2026 a panel of the First Judicial Chamber of the Civil Cassation Court within the Supreme Court dismissed a father's

cassation appeal and upheld the judgment of the Rivne City Court of 17 November 2025 and the ruling of the Rivne Court of Appeal of 28 April 2026. After 24 February 2022 the mother, with the father's consent, moved with both children to Czechia, where they received temporary protection. The daughter later returned to Ukraine and, having reached 14, chose to live with her father, so her residence was not decided by the courts. The son was brought to Ukraine for a visit in August 2023; the father did not return him as promised in writing and enrolled him in a local lyceum, after which, according to the father, the mother took the boy back abroad. The guardianship authority of the Rivne City Council found it appropriate for the son to live with his mother, noting that he attends primary school in Czechia and keeps in touch with his father online. The father argued that this opinion was unfounded and that the mother had no independent income. The Supreme Court held that the lower courts had assessed the guardianship opinion together with all evidence, including video recordings of the mother's conversation with the son and a specialist psychologist's opinion, which, given the child's young age and its advisory nature, did not outweigh other evidence of the child's best interests. The Court stressed that the other parent retains parental rights and duties. The case is instructive on the evidential weight of psychological opinions in custody disputes.

Keywords: child's place of residence, best interests of the child, guardianship authority, psychologist's opinion, custody dispute, temporary protection, parental rights, Civil Cassation Court, Supreme Court of Ukraine.

Першоджерело: *Верховний Суд, Касаційний цивільний суд (колегія суддів Першої судової палати). Касаційний перегляд від 04.08.2026 рішення Рівненського міського суду Рівненської області від 17.11.2025 та постанови Рівненського апеляційного суду від 28.04.2026 у справі про визначення місця проживання дітей. Реферат оприлюднено в журналі 04.09.2026.*

References

1. Rivnenskyi miskyi sud Rivnenskoi oblasti. Sprava pro vyznachennia mistsia prozhyvannia ditei: Verkhovnyi Sud pidtverdyv zakonnist rishennia Rivnenskoho miskoho sudu [A Case on Determining Children's Place of Residence: The Supreme Court Upheld the Lawfulness of the Decision of the Rivne City Court] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2026. Vol. 11, No. 5 (65). URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/19339-sprava-pro-viznachennya-miscya-prozhivannya-ditej-verhovnij-sud-pidtverdiv-zakonnist-rishennya-rivnenskogo-miskogo-sudu (onovlena versiia vid 04.09.2026). [in Ukrainian].

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЗВЕРНУВСЯ ДО КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЩОДО НАЛЕЖНОГО ФІНАНСУВАННЯ СУДДІВСЬКОЇ ВИНАГОРОДИ[1]

Верховний Суд (Пленум)

Реферат. Пленум Верховного Суду 11 вересня 2026 року розглянув ситуацію з виплатою суддівської винагороди після набрання чинності змінами до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і постановою № 20 затвердив звернення Верховного Суду до Кабінету Міністрів України про необхідність дотримання Конституції України та практичної реалізації закону, яким змінено закони «Про судоустрій і статус суддів» і «Про Вищу раду правосуддя» щодо декларацій доброчесності та родинних зв'язків судді, у частині фінансового забезпечення суддівської винагороди. Приводом стали звернення місцевих та апеляційних судів з різних регіонів: після змін, чинних з 25 червня 2026 року, фінансового ресурсу для виплати винагороди в установленому законом розмірі не забезпечено. Законом № 4905-IX передбачено, що базовий розмір посадового окладу судді обчислюється з прожиткового мінімуму для працездатних осіб, установленого законом про Державний бюджет України на відповідний рік, проте для реалізації цих положень у місцевих та апеляційних судах потрібне фінансування. Пленум розглядає проблему ширше, ніж питання розміру оплати: ідеться про належне виконання закону та одну з гарантій незалежності суддів. Визнаючи об'єктивну складність бюджетної ситуації в умовах війни, Пленум наголосив, що закон, який набрав чинності, має виконуватися, а відсутність заздалегідь передбаченого ресурсу не повинна фактично відкладати реалізацію встановлених гарантій. Кабінет Міністрів просять забезпечити виконання закону та знайти фінансовий механізм виплати суддям місцевих і апеляційних судів винагороди в належному розмірі, зокрема опрацювати використання коштів спеціального фонду державного бюджету; ресурс на 2026 рік має покрити й різницю у винагороді, що утворилася з 25 червня. Пленум застеріг, що невирішення проблеми може спричинити значну кількість однотипних судових спорів і додаткове навантаження на судову систему, а фінансування місцевих та апеляційних судів, які щодня забезпечують доступ до правосуддя в умовах війни, потребує системного вирішення. Постанову підписали Голова Верховного Суду Станіслав Кравченко та секретар Пленуму Дмитро Луспеник. Для адвокатів, судових експертів та інших учасників процесу документ важливий як свідчення ризиків для стабільної роботи судів першої та апеляційної інстанцій.

Ключові слова: Пленум Верховного Суду, суддівська винагорода, незалежність суддів, фінансування судів, Кабінет Міністрів України, Закон «Про судоустрій і статус суддів», Закон № 4905-IX, прожитковий мінімум, спеціальний фонд державного бюджету, місцеві та апеляційні суди.

The Plenum of the Supreme Court Appealed to the Cabinet of Ministers of Ukraine for Proper Funding of Judicial Remuneration

Verkhovnyi Sud (Plenum).

Abstract. Adequate remuneration of judges is one of the statutory guarantees of judicial independence in Ukraine, and its funding has become a pressing issue during the war. On 11 September 2026 the Plenum of the Supreme Court considered the payment of judicial remuneration after amendments to the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" entered into force and, by Res-

olution No. 20, approved an appeal of the Supreme Court to the Cabinet of Ministers of Ukraine concerning compliance with the Constitution and the practical implementation of that legislation as regards funding of judges' pay. The appeal responds to complaints from local and appellate courts in various regions that, since the changes took effect on 25 June 2026, no funds have been provided to pay remuneration at the statutory level. Under Law No. 4905-IX, a judge's base salary is calculated from the subsistence minimum for able-bodied persons set by the annual State Budget Law, which requires corresponding financing of local and appellate courts. Acknowledging that wartime budget constraints are objective, the Plenum insisted that a law in force must be implemented and that the lack of preplanned resources cannot postpone statutory guarantees. It asked the Government to find a financial mechanism to pay judges of local and appellate courts in full, including by examining the use of the special fund of the State Budget, with 2026 allocations also covering the arrears accrued since 25 June 2026. The Plenum warned that failure to act could generate numerous identical lawsuits and an additional caseload, and called for a systemic solution to court funding. The resolution was signed by the President of the Supreme Court and the Secretary of the Plenum.

Keywords: Plenum of the Supreme Court, judicial remuneration, judicial independence, court funding, Cabinet of Ministers of Ukraine, Law on the Judiciary and the Status of Judges, Law No. 4905-IX, subsistence minimum, State Budget special fund, local and appellate courts.

Першоджерело: *Верховний Суд. Пленум Верховного Суду звернувся до Кабінету Міністрів України щодо належного фінансування суддівської винагороди. Судова влада України. Реферат оприлюднено в журналі 16.09.2026.*

References

1. Verkhovnyi Sud (Plenum). Plenum Verkhovnoho Sudu zvernuvsia do Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo nalezhnoho finansuvannia suddivskoi vynahorody [The Plenum of the Supreme Court Appealed to the Cabinet of Ministers of Ukraine for Proper Funding of Judicial Remuneration] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2026. Vol. 11, No. 5 (65). URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/19426-plenum-verhovnogo-sudu-zvernuvsya-do-kabinetu-ministriv-ukrayini-shodo-nalezhnogo-finansuvannya-suddivskoyi-vinagorodi (onovlena versiia vid 16.09.2026). [in Ukrainian].

ЕКОПИТАННЯ У ПРАВОВОМУ ПОЛІ: ВЕРХОВНИЙ СУД ЗАХИСТИВ ПРИБЕРЕЖНІ СМУГИ У ГЕНЕРАЛЬНИХ ПЛАНАХ[1]

Сьомий апеляційний адміністративний суд

Реферат. Чи може місцева рада дозволити забудову берегової лінії, просто затвердивши це в генеральному плані? Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду дав негативну відповідь, ухваливши остаточне рішення у справі № 560/3069/25 щодо планування території смт Стара Ушиця; огляд справи підготував відділ узагальнення судової практики Сьомого апеляційного адміністративного суду. У березні 2015 року Староушицька селищна рада Кам'янець-Подільського району затвердила генеральний план селища, який не врахував 100-метрової прибережної захисної смуги лівого берега Дністровського водосховища, встановленої державним проєктом ще 1986 року, і відніс ці землі водного фонду до функціональних зон житлової садибної та рекреаційної забудови. Фактично це відкривало шлях до виділення приватних ділянок і зведення капітальних споруд біля урізу води. Заступник керівника Хмельницької обласної прокуратури звернувся з позовом про визнання рішення ради протиправним і нечинним; суди першої та апеляційної інстанцій позов частково задовольнили, скасувавши генплан у частині, що дозволяла забудову берегів. У касаційній скарзі рада заперечувала право прокурора на позов, вважаючи, що воно належить лише Державній інспекції архітектури та містобудування України (ДІАМ). Верховний Суд з цим не погодився: ДІАМ здійснює архітектурно-будівельний нагляд, але закон не надає їй права оскаржувати генеральні плани з екологічних підстав; коли уповноваженого органу немає, а порушником є сама рада, прокурор має право самостійно звернутися до суду для захисту суспільних інтересів, і процедуру попереднього повідомлення ради він дотримав. У матеріально-правовому аспекті суд підкреслив імперативність мінімальної ширини прибережної смуги 100 метрів для великих річок і водосховищ (ст. 88 Водного кодексу України, ст. 60 Земельного кодексу України), обов'язок відображати такі смуги в містобудівній документації як окремі зони з обмеженим режимом використання та неможливість змінити законний водоохоронний режим рішенням ради. Позиція суду утверджує пріоритет права громадян на безпечне довкілля, чисту воду й вільний доступ до водойм над інтересами приватної забудови. Для прокурорів, представників громад і фахівців, які залучаються до оцінки містобудівної документації, справа окреслює межі субсидіарних повноважень прокурора та обов'язкові вимоги до генпланів.

Ключові слова: прибережна захисна смуга, генеральний план, землі водного фонду, містобудівна документація, повноваження прокурора, захист суспільних інтересів, Державна інспекція архітектури та містобудування, Водний кодекс України, Земельний кодекс України, екологічна безпека, Касаційний адміністративний суд.

Environmental Issues in the Legal Field: The Supreme Court Protected Riparian Buffer Strips in Master Plans

Somyi apeliatsiinyi administratyvnyi sud.

Abstract. Local master plans in Ukraine have at times been used to open protected riverbanks to private development. In case No. 560/3069/25, summarised by the case-law unit of the Seventh Administrative Court of Appeal, the Administrative Cassation Court within the Supreme Court gave a final ruling on the master plan of the urban-type settlement of Stara Ushytsia. In March 2015 the settlement council approved a master plan that ignored the 100-metre riparian buffer strip along the left

bank of the Dniester Reservoir, established by a state project in 1986, and zoned this water-fund land for residential and recreational development. A deputy head of the Khmelnytskyi Regional Prosecutor's Office challenged the decision, and the first-instance and appellate courts partly annulled the plan. In cassation the council argued that only the State Inspectorate for Architecture and Urban Planning could bring such a claim. The Supreme Court disagreed: the Inspectorate supervises construction but has no statutory power to challenge master plans on environmental grounds; where no competent authority exists and the council itself is the wrongdoer, the prosecutor may sue to protect the public interest, having duly notified the council beforehand. On the merits, the Court stressed that the minimum 100-metre width of buffer strips along large rivers and reservoirs is mandatory (Article 88 of the Water Code, Article 60 of the Land Code), that such strips must be shown in planning documents as zones with restricted use, and that a council decision cannot override the statutory water protection regime. The ruling gives priority to the right to a safe environment and free access to water bodies over private building interests.

Keywords: riparian buffer strip, master plan, water fund land, urban planning documentation, prosecutor's standing, public interest, State Inspectorate for Architecture and Urban Planning, Water Code of Ukraine, Land Code of Ukraine, environmental protection, Administrative Cassation Court.

Першоджерело: *Рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі № 560/3069/25. Реферат оприлюднено в журналі 16.09.2026.*

References

1. Somyi apeliatsiinyi administratyvnyi sud. Ekopytannia u pravovomu poli: Verkhovnyi Sud zakhystyv pryberezhni smuhy u heneralnykh planakh [Environmental Issues in the Legal Field: The Supreme Court Protected Riparian Buffer Strips in Master Plans] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2026. Vol. 11, No. 5 (65). URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/19432-ekopitannya-u-pravovomu-poli-verhovnij-sud-zahistiv-priberezhni-smugi-u-generalnih-planah (onovlena versiia vid 16.09.2026). [in Ukrainian].

ВЕРХОВНИЙ СУД ОПУБЛІКУВАВ ОГЛЯД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ДОКАЗІВ І ДОКАЗУВАННЯ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ТА ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ[1]

Верховний Суд

Реферат. Верховний Суд оприлюднив систематизований огляд судової практики щодо доказів і доказування в господарському та цивільному судочинстві, у якому узагальнено правові позиції Великої Палати, об'єднаних палат і колегій Касаційного господарського та Касаційного цивільного судів, внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень з 2018 року до вересня 2026 року. Огляд побудовано у форматі «запитання – відповідь», що дає змогу швидко знайти позицію з конкретного питання. Перший розділ присвячено загальним положенням: поняттю доказів і предмету доказування, обставинам, які не підлягають доказуванню, преюдиційності, належності, допустимості, достовірності й вірогідності доказів, стандарту доказування «вірогідність доказів», критеріям оцінки та розподілу тягаря доказування. Далі розглянуто письмові докази (копії й оригінали, наслідки неподання оригіналу, документи іноземною мовою, первинні бухгалтерські документи) та електронні докази: листування, повідомлення в месенджерах, документи без КЕП, паперові роздруківки, метадані, співвідношення електронного документа й електронного доказу. Для судових експертів найважливіший розділ «Висновок експерта та судова експертиза». У ньому наведено позиції про значення висновку експерта, який оцінюється разом з іншими доказами (зокрема постанова КГС ВС від 12.02.2020 у справі № 910/21067/17), про те, що висновок експерта в галузі права не є доказом і має допоміжний (консультативний) характер, про призначення експертизи лише за потреби в спеціальних знаннях, про відмінність додаткової і повторної експертиз, про право учасника справи самостійно замовити експертизу та про неприйняття висновку, якщо встановлено підстави для відводу експерта. Окремо підкреслено, що відсутність у висновку, поданому учасником справи, відомостей про попередження експерта про кримінальну відповідальність за ст. 384, 385 КК України робить його неналежним і недопустимим доказом (постанови КЦС ВС від 17.12.2025 у справі № 352/1358/14 і від 30.07.2025 у справі № 200/6829/19). Завершують огляд позиції щодо показань свідків у господарському процесі та переліки питань доказування в окремих категоріях господарських і цивільних спорів. Видання стане в пригоді суддям, адвокатам, науковцям, учасникам процесу і судовим експертам, які готують висновки на замовлення сторін, адже допустимість таких висновків тепер оцінюється за чітко сформульованими критеріями.

Ключові слова: докази і доказування, огляд судової практики, Верховний Суд, висновок експерта, судова експертиза, допустимість доказів, стандарт вірогідності доказів, електронні докази, повторна експертиза, додаткова експертиза, показання свідків, цивільне судочинство, господарське судочинство.

The Supreme Court Published a Review of Case Law on Evidence and Proof in Commercial and Civil Proceedings

Verkhovnyi Sud.

Abstract. Evidence and its assessment are central to commercial and civil litigation, and the Supreme Court of Ukraine has formed a substantial body of legal positions on these matters. This item presents the Court's systematic review of case law on evidence and proof in commercial and civil pro-

ceedings, which brings together legal positions of the Grand Chamber, the joint chambers and panels of the Commercial and Civil Cassation Courts entered in the Unified State Register of Court Decisions from 2018 to September 2026. Arranged in a question-and-answer format, the review first covers general issues: the notion of evidence and the subject of proof, facts not requiring proof, res judicata effect, relevance, admissibility, reliability and the "balance of probabilities" standard, criteria of assessment and the burden of proof. It then deals with documentary evidence and electronic evidence, including correspondence, messenger messages, documents without a qualified electronic signature, printouts and metadata. A separate section on expert opinions and forensic examination states that an expert opinion is assessed together with other evidence, that an opinion in the field of law is not evidence but has an advisory character, that an examination is ordered only where special knowledge is needed, and how additional and repeat examinations differ. It also confirms that a party may commission an examination itself, yet an opinion lacking a record that the expert was warned of criminal liability under Articles 384 and 385 of the Criminal Code is inadmissible. The review closes with witness testimony in commercial cases and issues of proof in specific categories of disputes, offering judges, lawyers and forensic experts clear admissibility criteria.

Keywords: evidence, burden of proof, case law review, Supreme Court of Ukraine, expert opinion, forensic examination, admissibility of evidence, balance of probabilities, electronic evidence, repeat examination, witness testimony, civil procedure, commercial procedure.

Першоджерело: *Огляд судової практики щодо доказів і доказування в господарському та цивільному судочинстві / Верховний Суд.*[2] *Реферат оприлюднено в журналі 23.09.2026.*

References

1. Verkhovnyi Sud. Verkhovnyi Sud opublikuvav ohliad sudovoi praktyky shchodo dokaziv i dokazuvannia v hospodarskomu ta tsyvilnomu sudochynstvi [The Supreme Court Published a Review of Case Law on Evidence and Proof in Commercial and Civil Proceedings] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2026. Vol. 11, No. 5 (65). URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/19482-verhovnij-sud-opublikuvav-oglyad-sudovoyi-praktiki-shodo-dokaziv-i-dokazuvannya-v-gospodarskomu-ta-civilnomu-sudochinstvi (onovlena versiia vid 23.09.2026). [in Ukrainian].

2. Ohliad sudovoi praktyky shchodo dokaziv i dokazuvannia v hospodarskomu ta tsyvilnomu sudochynstvi [Review of Case Law on Evidence and Proof in Commercial and Civil Proceedings] / Verkhovnyi Sud. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_VS_dokazu_dokazyvan_2018_09_2026.pdf (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 2. НОВИНИ ЖУРНАЛУ

Які права дитина може реалізовувати самостійно в різному віці - пояснює Міністерство юстиції України[1]

01.09.2026

Короткий зміст. Міністерство юстиції України роз'яснює, як із віком розширюється цивільна дієздатність дитини. До 14 років вона може вчиняти дрібні побутові правочини й має особисті немайнові права на свої твори (ст. 438 ЦК України). З 14 років дитина самостійно розпоряджається заробітком і стипендією, укладає договір банківського вкладу, визначає місце проживання, якщо батьки живуть окремо, і відповідає за укладені договори та завдану шкоду. З 16 років вона може без згоди батьків змінити прізвище, ім'я та по батькові. Нагадано про право дитини на безоплатну правничу допомогу.

Утримання власної дитини є не добровільною допомогою, а прямим законним обов'язком батьків - чергова справа Карлівського районного суду Полтавської області про несплату аліментів[2]

04.09.2026

Короткий зміст. 3 вересня 2026 року Карлівський районний суд Полтавської області розглянув кримінальне провадження щодо батька, який понад десять років не виконував рішення суду 2015 року про стягнення аліментів: на серпень 2026 року заборгованість сягнула 189 505 гривень. Суд установив, що обвинувачений мав змогу працювати й приховував доходи, а його дії кваліфіковано за ч. 1 ст. 164 КК України. Сторони уклали угоду про примирення, суд її затвердив і призначив 120 годин громадських робіт. Наголошено, що аліменти призначені для потреб самої дитини.

Психологія правосуддя: американські моделі прийняття моральних рішень[3]

04.09.2026

Короткий зміст. 2 вересня 2026 року ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук провів робочу зустріч із представниками Інституту Марша (США). Сторони обговорили вісім запропонованих напрямів психологічної підготовки суддів, навчальні заходи за участю експертів Інституту та адаптацію його онлайн-курсів до платформи НШСУ. Після зустрічі працівникам Школи прочитали лекцію про три моделі прийняття моральних рішень: принципову, 14-крокову практико-орієнтовану та модель морального міркування з оцінкою моральної інтенсивності ситуації.

Повторний допит потерпілого, свідків, а також виклик експертів не належать до повноважень суду касаційної інстанції згідно з вимогами КПК України, оскільки він є судом права, а не факту[4]

09.09.2026

Короткий зміст. Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду в постанові від 17 серпня 2026 року у справі № 373/1916/21 залишив без змін вирок за ч. 2 ст. 121 КК України і відхилив вимогу засудженої викликати експертів, потерпілу та свідків для повторного допиту. Суд нагадав, що касаційна інстанція є судом права, а не факту. За ст. 356 КПК України експерта викликають лише для роз'яснення висновку, а сама незгода сторони з показаннями чи висновками експертів не є підставою для повторного допиту. Для судових експертів позиція уточнює підстави їхнього виклику до суду.

Продаж нерухомості, власником чи співвласником якої є дитина: юридичні особливості[5]

23.09.2026

Короткий зміст. Міністерство юстиції України роз'яснює порядок продажу нерухомості, власником чи співвласником якої є дитина. Від імені малолітньої дитини правочин укладають батьки, а неповнолітня діє за їхньою нотаріально посвідченою згодою; в обох випадках потрібен дозвіл органу опіки та піклування (ст. 177 СК України). Дозвіл надають за поданням служби у справах дітей після місячної перевірки й лише за умови збереження права дитини на житло. Описано випадки, коли згода одного з батьків не потрібна, і підстави для відмови із забороною відчуження майна.

References

1. Yaki prava dytyna mozhe realizovuvaty samostiino v riznomu vitsi - poiasniuie Ministerstvo yustytsii Ukrainy [Which Rights a Child Can Exercise Independently at Different Ages – Explained by the Ministry of Justice of Ukraine]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2026. 1 veres. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/19303-yaki-prava-ditina-mozhe-realizovuvati-samostijno-v-riznomu-vici---poyasnyuye-ministerstvo-yusticiyi-ukrayini (onovlena versiia vid 01.09.2026). [in Ukrainian].

2. Utrymannia vlasnoi dytyny ye ne dobrovilnoiu dopomohoiu, a priamym zakonnym oboviazkom batkiv - cherhova sprava Karlivskoho raionnoho sudu Poltavskoi oblasti pro nesplatu alimentiv [Maintaining One's Own Child Is Not Voluntary Assistance but a Direct Legal Obligation of the Parents – Another Case of the Karlivka District Court of Poltava Region on Non-Payment of Alimony]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2026. 4 veres. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/19341-utrimannya-vlasnoyi-ditini-ye-ne-dobrovilnoyu-dopomogoyu-a-pryamim-zakonnim-obov-yazkom-batkiv---chergova-sprava-karlivskogo-rajonnogo-sudu-poltavskoyi-oblasti-pro-nesplatu-alimentiv (onovlena versiia vid 04.09.2026). [in Ukrainian].

3. Psykholohiia pravosuddia: amerykanski modeli pryiniattia moralnykh rishen [Psychology of Justice: American Models of Moral Decision-Making]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2026. 4 veres. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/19335-psihologiya-pravosuddya-amerikanski-modeli-prijnyattya-moralnih-rishen (onovlena versiia vid 04.09.2026). [in Ukrainian].

4. Povtornyi dopyt poterpiloho, svidkiv, a takozh vyklyk ekspertiv ne nalezhat do povnovazhen sudu kasatsiinoi instantsii zghidno z vymohamy KPK Ukrainy, oskilky vin ye sudom prava, a ne faktu [Re-Examination of the Victim and Witnesses, as Well as Summoning Experts, Is Not Within the Powers of the Court of Cassation Under the Criminal Procedure Code of

Ukraine, Since It Is a Court of Law, Not of Fact]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2026. 9 veres. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/19369-povtornij-dopit-poterpilogo-svidkiv-a-takozh-viklik-ekspertiv-ne-nalezhat-do-povnovazhen-sudu-kasacijnoyi-instanciyi-zgidno-z-vimogami-kpk-ukrayini-oskilki-vin-ye-sudom-prava-a-ne-faktu (onovlena versiia vid 09.09.2026). [in Ukrainian].

5. Prodazh nerukhomosti, vlasnykom chy spivvlasnykom yakoi ye dytyna: yurydychni osoblyvosti [Sale of Real Estate Owned or Co-Owned by a Child: Legal Features]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2026. 23 veres. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/19483-prodazh-neruhomosti-vlasnikom-chi-spivvlasnikom-yakoyi-ye-ditina-yuridichni-osoblivosti (onovlena versiia vid 23.09.2026). [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 3. НОВИНИ ІНЖЕНЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕХНІКИ

ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Онлайн-методики платформи profi.dcz.gov.ua

Державна служба зайнятості України відкрила платформу з профорієнтації та розвитку кар'єри з безкоштовними онлайн-психодіагностичними тестами.

Платформа допомагає оцінити професійні нахили, лідерські якості й підприємницький потенціал. Після безкоштовної реєстрації користувач проходить тести, а результати зберігаються в особистому кабінеті й нікому, крім нього, не доступні; повторно пройти тест можна через 90 днів. У наступній версії платформи обіцяють рекомендації щодо опанування професій і навичок [1].

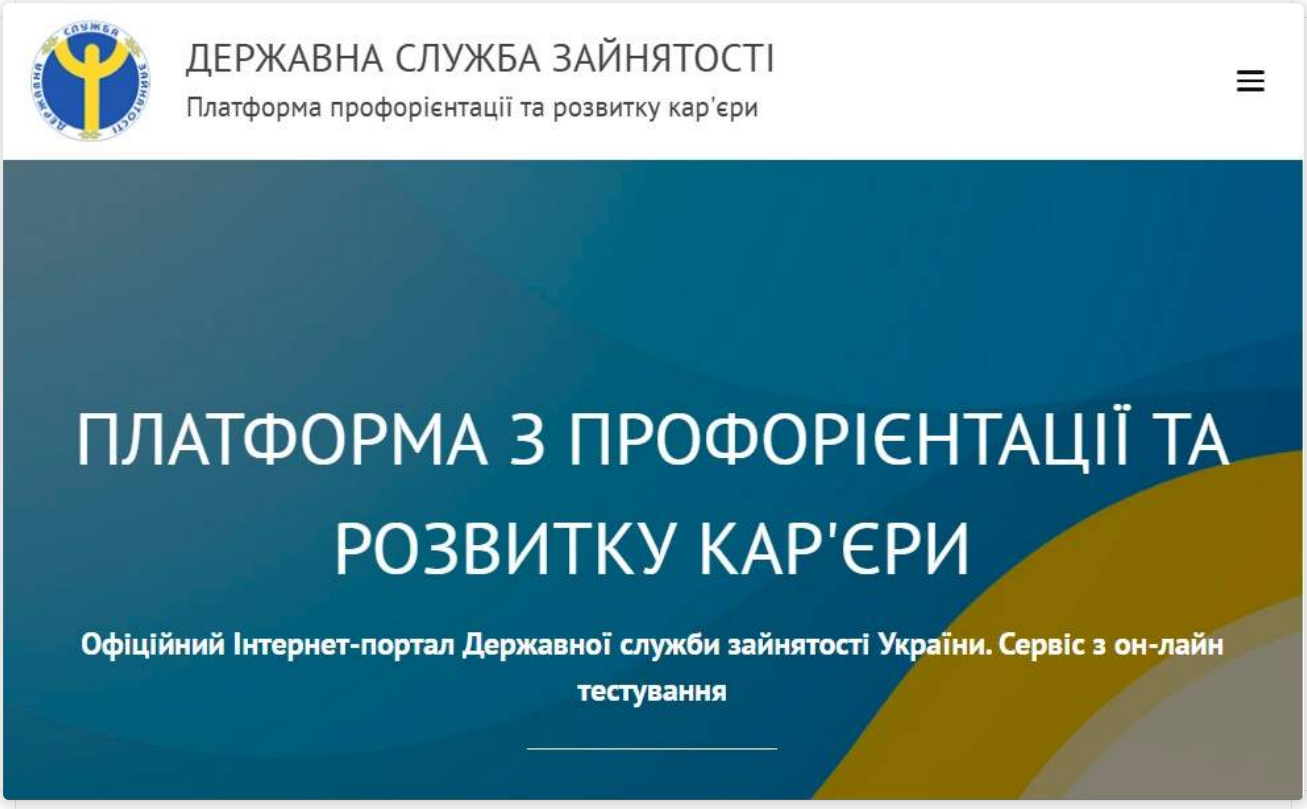

Платформа з профорієнтації та розвитку кар'єри Державної служби зайнятості [1]

Усього на платформі 10 тестів у трьох блоках. Блок «Професійна орієнтація та інтереси» допомагає обрати сферу діяльності й галузь для навчання. Блок «Інтелектуальні здібності (Hard Skills)» оцінює стресостійкість і адаптивність, комунікативні й організаторські здібності, здатність до командної роботи (20 ситуаційних завдань) та емоційний інтелект. Блок професійного самовизначення містить основну профорієнтаційну методику — вибір із 20 пар видів діяльності — і тест на схильність до підприємництва [1].

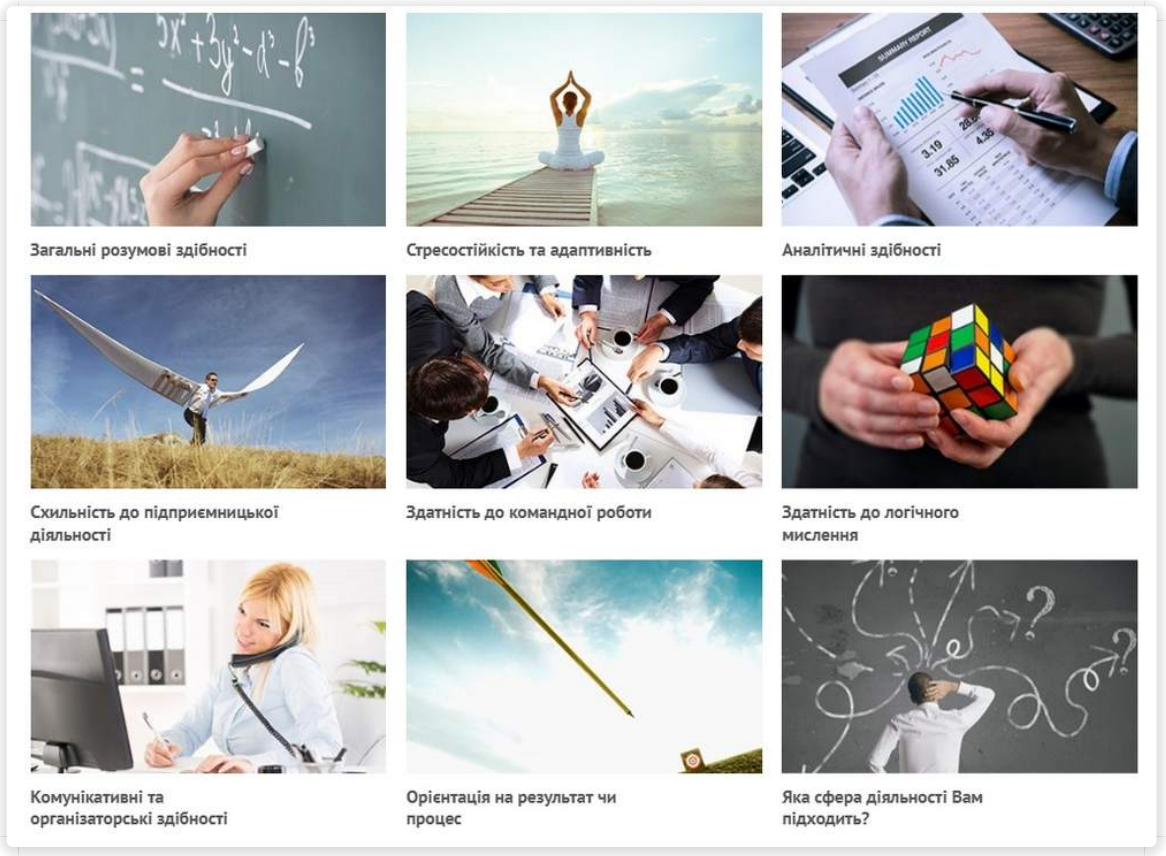

Тести платформи [1]

Платформа адресована школярам і студентам, які обирають фах, працівникам, що хочуть зрозуміти свої сильні сторони, тим, хто планує власну справу, а також людям, які втратили роботу чи думають про зміну професії [1].

References

1. Platforma z proforiientatsii Derzhavnoi sluzhby zainiatosti Ukrainy (profi.dcz.gov.ua) proponuie bezkoshtovni onlain-psykhodiahnostychni metodyky dlia otsinky profesiinykh nakhyliv, liderskykh yakostei ta pidpryiemnytskoho potentsialu. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2026. 3 serp. URL: https://expertize-journal.org.ua/ustatkuvannya-dlya-psikhologa/19077-platforma-z-proforientatsiji-derzhavnoji-sluzhbi-zajnyatosti-ukrajini-profi-dcz-gov-ua-proponue-bezkoshtovni-onlajn-instrumenti-dlya-otsinki-profesijnikh-nakhiliv-liderskikh-yakostej-ta-pidpriemnitskogo-potentsialu (onovlena versiia vid 06.11.2026). [in Ukrainian].

ЧИТАЧІ ТАКОЖ ШУКАЮТЬ

В ІНТЕРНЕТІ

Пошукові запити зі словом «експертиза», які найчастіше вводили користувачі Google в Україні у вересні–жовтні 2026 р. — у період виходу цього номера[24]:

№	Запит	Індекс
1	судова експертиза	100
2	судово медична експертиза	52
3	експертиза авто	43
4	кпк	26
5	товарознавча експертиза	25
6	лінгвістична експертиза	23
7	почеркознавча експертиза	18
8	трасологічна експертиза	16
9	технічна експертиза документів	16
10	психофізіологічна експертиза	15

Індекс популярності Google Trends: 100 — найчастіший запит періоду, решта — у відсотках від нього. Абсолютної кількості пошуків Google не оприлюднює. Найшвидше зростали запити: «технічна експертиза документів» (різкий сплеск), «гпк» (різкий сплеск), «купап» (різкий сплеск).

У ЖУРНАЛІ

Матеріали цього номера, які читачі відкривали найчастіше, — кількість переглядів їхніх сторінок на сайті журналу станом на 06.11.2026:

№	Матеріал	Переглядів
1	Утримання власної дитини є не добровільною допомогою, а прямим законним обов'язком батьків – чергова справа Карлівського районного суду Полтавської області про несплату аліментів	192
2	Які права дитина може реалізовувати самостійно в різному віці – пояснює Міністерство юстиції України	174
3	*Рівненський міський суд Рівненської області* Справа про визначення місця проживання дітей: Верховний Суд підтвердив законність рішення Рівненського міського суду	171
4	Повторний допит потерпілого, свідків, а також виклик експертів не належать до повноважень суду касаційної інстанції згідно з вимогами КПК України, оскільки він є судом права, а не факту	171
5		160

	Психологія правосуддя: американські моделі прийняття моральних рішень	

Лічильник сайту журналу рахує всі відкриття сторінки матеріалу від дня її оприлюднення. Перегляди саме за період виходу номера журнал фіксує з листопада 2026 р.

Станьте автором журналу. Редакція приймає статті науковців, судових експертів, адвокатів, психологів і здобувачів наукових ступенів з юридичної психології, судово-психологічної експертизи, застосування поліграфа та спеціальних знань у юридичній практиці. Публікація безкоштовна, статтям редакція присвоює DOI, а читають їх ті, хто щодня працює в судах. Приєднуйтеся до спільноти судових експертів і дослідників: вимоги до статей і тез див. у розділі «Вимоги до оформлення»[25].

Потрібен судовий експерт? Якщо у справі, яку розглядає суд, виникли питання, що потребують спеціальних знань у галузі психології, зокрема щодо моральних страждань, психологічного стану учасника процесу, інтересів дитини чи психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, зверніться до редакції. Допоможемо визначитися з видом експертизи, сформулювати питання експертові й знайти фахівця з належною кваліфікацією. Запит — через форму «Консультація» на сайті журналу[26] або за телефоном +38 (093) 476-72-60.

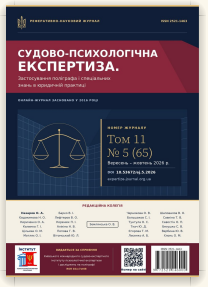

Як цитувати номер

Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці : реферативно-науковий online журнал. 2026. Т. 11, № 5 (65). 66 с. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2026. URL: https://expertize-journal.org.ua/nomera/19804-2026-5-70.

References

1. Pro metu stvorennia Internet-vydannia [On the Purpose of Creating the Online Publication]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/o-celyah (onovlena versiia vid 29.06.2022). [in Ukrainian].

2. Kyivskyi mizhnarodnyi sudovo-ekspertnyi instytut psykholohichnoi ekspertyzy i doslidzhen na polihrafi [Kiev International Forensic Expert Institute of Psychological Expertise and Researchs on Polygraph, LLC] : zapys u reiestri naukovykh orhanizatsii Research Organization Registry (ROR). URL: https://ror.org/02xc7et08 (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

3. Vytiah z Yedynoho derzhavnoho reiestru veteraniv viiny vid 31.10.2026 № 31102026-00003569 [Extract from the Unified State Register of War Veterans of 31.10.2026 No. 31102026-00003569] : vidomosti pro subiekta veteranskoho pidpryiemnytstva (Nazarov Oleh Anatoliiovych) / Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy. Opryliudneno na storintsi "Pro naukovo-referatyvne vydannia" saitu zhurnalu. URL: https://expertize-journal.org.ua/o-nauchnom-izdanii (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

4. Redaktsiina kolehiia [Editorial Board]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/redaktsijna-kolegiya (onovlena versiia vid 09.11.2026). [in Ukrainian].

5. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi [Forensic Psychological Examination. Application of Polygraph and Special Knowledge in Legal Practice]. 2026. Vol. 11, No. 5 (65). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.5.2026. [in Ukrainian].

6. DSTU 3017:2015. Informatsiia ta dokumentatsiia. Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia poniat [Information and Documentation. Publications. Main Types. Terms and Definitions]. [Chynnyi vid 2016-07-01]. Vyd. ofits. Pp. 4.14.2.2, 4.14.2.7. Referaty prats, opryliudnenykh ranishe, podano iz zaznachenniam imeni avtora ta dzherela zapozychennia vidpovidno do p. 1 ch. 2 st. 22 Zakonu Ukrainy "Pro avtorske pravo i sumizhni prava" vid 01.12.2022 № 2811-IX; akty orhaniv derzhavnoi vlady ta ofitsiini dokumenty sudovoho kharakteru ne okhoroniaiutsia avtorskym pravom (p. 3 ch. 1 st. 8 tsoho Zakonu). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20 (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

7. Forensic Science in Criminal Courts: Ensuring Scientific Validity of Feature-Comparison Methods. PCAST, September 2016. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/microsites/ostp/PCAST/pcast_forensic_science_report_final.pdf (data zvernennia: 04.11.2026).

8. HRMMU/OHCHR, "Ukraine: Protection of civilians in armed conflict — September 2026 update" (opubl. 15–16.10.2026). URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2026-10/Ukraine%20-%20protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%20%28September%202026%29_ENG.pdf (data zvernennia: 04.11.2026).

9. V Ukraini zafiksovano 256 tysiach zlochyniv, poviazanykh z ahresiieiu Rosii [Ukraine Has Recorded 256,000 Crimes Related to Russia's Aggression]. ZMINA. 2026. 8 trav. URL: https://zmina.info/news/v-ukrayini-zafiksovano-ponad-250-tysyach-voyennyh-zlochyniv-rf-ofis-genprokurora/ (data zvernennia: 08.11.2026). [in Ukrainian].

10. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. World Bank : press release. 2026. 23 Feb. URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released (data zvernennia: 08.11.2026).

11. Mizhnarodnyi Reiestr zbytkiv vidkryv usi katehorii zaiav pro shkodu vid viiny RF [The International Register of Damage Has Opened All Categories of Claims for War Damage Caused by Russia]. Yevropeiska pravda. 2026. 30 veres. URL: https://eurointegration.com.ua/news/2026/09/30/7246622 (data zvernennia: 08.11.2026). [in Ukrainian].

12. DSNS Ukrainy. Budivlia Prezydii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy (pamiatka arkhitektury 1850-kh rr.) pislia udaru rosiiskoho drona 28 veresnia 2026 r [The Building of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine (an Architectural Monument of the 1850S) After a Russian Drone Strike on 28 September 2026] : fotohrafiia (litsenziia CC BY 4.0). Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Presidium_of_National_Academy_of_Sciences_of_Ukraine_after_Russian_attack,_2026-09-28_(02).jpg (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

13. DSNS Ukrainy. Vulytsia v Kramatorsku pislia rosiiskoho bombarduvannia 8 zhovtnia 2026 r [Street in Kramatorsk After Russian Bombing on 8 October 2026] : fotohrafiia (litsenziia CC BY 4.0). Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Destruc-

tions_in_Kramatorsk_after_Russian_attack,_2026-10-08_(18).webp (data zvernennia: 09.11.2026). [in Ukrainian].

14. Chotyry roky pravosuddia v umovakh viiny — chernihivska suddia Liubov Kharechko bula rozstriliana rosiiskymy viiskovymy [Four Years of Justice in Wartime: Chernihiv Judge Liubov Kharechko Was Shot Dead by Russian Soldiers]. Rada suddiv Ukrainy : ofitsiinyi vebsait. 2026. 24 liut. URL: https://rsu.gov.ua/ua/news/cotiri-roki-pravosudda-v-umovah-vijni-cernigivska-sudda-lubov-harecko-bula-rozstrilana-rosijskimi-vijskovimi (data zvernennia: 05.11.2026). [in Ukrainian].

15. Vytiah z protokolu zahalnykh zboriv suddiv Chernihivskoho apeliatsiinoho sudu vid 08 zhovtnia 2018 roku [Extract from the Minutes of the General Meeting of Judges of the Chernihiv Court of Appeal of 8 October 2018]. Chernihivskyi apeliatsiinyi sud : ofitsiinyi vebsait. URL: https://cna.court.gov.ua/sud4823/inshe/1/protokol08 (data zvernennia: 06.11.2026). [in Ukrainian].

16. Obrano zastupnyka holovy sudu ta sekretariv sudovykh palat [Deputy Chief Judge and Secretaries of the Judicial Chambers Elected]. Chernihivskyi apeliatsiinyi sud : ofitsiinyi vebsait. 2021. 7 zhovt. URL: https://cna.court.gov.ua/sud4823/pres-centr/general/1191100/ (data zvernennia: 06.11.2026). [in Ukrainian].

17. U Chernihivskomu AS zminyvsia holova [The Chief Judge of the Chernihiv Court of Appeal Has Changed]. Zakon i Biznes. 2024. 25 zhovt. URL: https://zib.com.ua/ua/163820.html (data zvernennia: 06.11.2026). [in Ukrainian].

18. Uzahalnennia sudovoi praktyky [Generalisation of Case Law] / sekretar sudovoi palaty u tsyvilnykh spravakh L. K. Kharechko. Apeliatsiinyi sud Chernihivskoi oblasti : ofitsiinyi vebsait. 2018. 3 trav. URL: https://cna.court.gov.ua/sud2590/5864/477027/ (data zvernennia: 06.11.2026). [in Ukrainian].

19. Kharechko L. K. Moi virshi — tse kryk dushi [My Poems Are the Cry of the Soul] : zbirnyk poezii / Liubov Kharechko. Chernihiv : [s. n.], 2026. 56 s. : il., fot. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.01. URL: https://expertize-journal.org.ua/books/19828-kharechko-moi-virshi-tse-kryk-dushi (onovlena versiia vid 06.11.2026). [in Ukrainian].

20. Spivchuttia [Condolences] : [u zviazku iz zahybelliu suddi Krasnohradskoho raionnoho sudu Kharkivskoi oblasti D. S. Konstantynova]. Sudova vlada Ukrainy : ofitsiinyi vebportal. 2022. 30 zhovt. URL: https://court.gov.ua/archive/1339620/ (data zvernennia: 05.11.2026). [in Ukrainian].

21. Zakhyshchaiuchy Ukrainu, zahynuv holova Veselivskoho raionnoho sudu Zaporizkoi oblasti Anatolii Nahornyi [Anatolii Nahornyi, Head of the Vesele District Court of Zaporizhzhia Region, Killed Defending Ukraine]. Rada suddiv Ukrainy : ofitsiinyi vebsait. 2023. 26 lystop. URL: https://rsu.gov.ua/ua/news/zahisauci-ukrainu-zaginuv-golova-veselivskogo-rajonnogo-sudu-zaporizkoi-oblasti-anatolij-nagornij (data zvernennia: 05.11.2026). [in Ukrainian].

22. Vyshcha rada pravosuddia vyslovliuie shchyre spivchuttia z pryvodu smerti suddi Verkhovnoho Sudu Leonida Loboika [The High Council of Justice Expresses Sincere Condolences on the Death of Supreme Court Judge Leonid Loboiko]. Vyshcha rada pravosuddia : ofitsiinyi vebsait. 2024. 28 veres. URL: https://hcj.gov.ua/news/vyshcha-rada-pravosuddya-vyslovlyuye-shchyre-spivchuttya-z-pryvodu-smerti-suddi-verhovnogo-sudu (data zvernennia: 05.11.2026). [in Ukrainian].

23. Holova RSU — pro robotu sudiv pid chas viiny, konkurs do VKKS, spravy shchodo voiennykh zlochyniv ta suddiv na fronti [Head of the Council of Judges of Ukraine on the Work of Courts in Wartime, the Competition to the HQCJ, War Crimes Cases and Judges at the Front].

Sudova vlada Ukrainy : ofitsiinyi vebportal. 2023. 8 trav. URL: https://court.gov.ua/press/news/1419134 (data zvernennia: 05.11.2026). [in Ukrainian].

24. Google Trends : poshukovyi termin «ekspertyza», Ukraina, 01.09.2026–31.10.2026 [Google Trends: Search Term “ekspertyza”, Ukraine, 01.09.2026–31.10.2026]. URL: https://trends.google.com/trends/explore?date=2026-09-01%202026-10-31&geo=UA&q=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0&hl=uk (data zvernennia: 06.11.2026). [in Ukrainian].

25. Vymohy do oformlennia statei i tez [Requirements for Articles and Abstracts]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/vimogi-do-oformlennya (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

26. Konsultatsiia: zapyt na provedennia sudovoi psykholohichnoi ekspertyzy, doslidzhennia [Consultation: Request for a Forensic Psychological Examination or Study]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/konsultacia (onovlena versiia vid 28.10.2023). [in Ukrainian].

ЧИТАЧІ ТАКОЖ ШУКАЮТЬ

Відомості про журнал

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Назва: реферативно-науковий журнал «Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці» (Forensic Psychological Examination. Application of Polygraph and Special Knowledge in Legal Practice). Електронне (online) видання.

Ідентифікатори: ISSN 2521-1463 (Online); штриховий код EAN-13 для періодичних видань 9772521146000; державний український ідентифікатор медіа R40-05509 (рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 26.09.2024 № 2785); префікс DOI 10.53672 (Crossref).

Засновник і видавець: кандидат психологічних наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва Назаров Олег Анатолійович. Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 8355 від 09.06.2025.

Видається за сприяння ТОВ «Київський міжнародний судово-експертний інститут психологічної експертизи і досліджень на поліграфі»; міжнародний ідентифікатор наукової організації ROR 02xc7et08.

Галузь: юридичні, психологічні науки. Періодичність: 1 раз на два місяці. Мови видання: українська, англійська.

Увага! Електронне видання не внесено до затвердженого Міністерством освіти і науки України переліку наукових фахових видань України.

ІСТОРІЯ ВИДАННЯ

Журнал засновано у травні 2016 р. кандидатом психологічних наук, доцентом, експертом-поліграфологом, правознавцем О. А. Назаровим на базі інформаційно-правового вебсайту з метою популяризації можливостей судово-психологічної експертизи, застосування поліграфа та інших спеціальних знань у юридичній практиці. Редакційну колегію сформовано у квітні 2017 р. під час ISSN-реєстрації видання.

БАЗИ ДАНИХ, РЕЄСТРИ ТА БІБЛІОТЕКИ

Реєстр суб'єктів у сфері медіа; Google Scholar; ISSN International Centre — ISSN Portal; Crossref; Scilit (MDPI); Відкритий український індекс цитувань (OUCI, ДНТБ України); ICI World of Journals (Index Copernicus, паспорт журналу); Реєстр наукових видань України (УкрІНТЕІ); Polska Bibliografia Naukowa (PBN). Інші каталоги: ResearchBib.

ПОЛІТИКА ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

Видання практикує політику негайного відкритого доступу до опублікованого змісту, підтримуючи принципи вільного поширення наукової інформації та глобального обміну знаннями задля загального суспільного прогресу.

КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Поштова адреса: 01001, м. Київ-1, вул. Хрещатик, 22, абонентська скринька В-62. Засновник — видавець: тел. +38 (093) 476-72-60; e-mail: nazarovua@ukr.net. Заступники головного редактора: д-р психол. наук, професор Євдокимова Наталя Олексіївна (yevdokymova@ukr.net); д-р юрид. наук, професор Кириченко Олександр Анатолійович (alankir23@ukr.net). Сайт: expertize-journal.org.ua; e-mail редакції: info@expertize-journal.org.ua.

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці

2026. Том 11, № 5 (65)
вересень–жовтень 2026 року

Реферативно-науковий online журнал

Засновник, видавець, відповідальний за випуск — Назаров О. А.

Видається за сприяння Київського міжнародного судово-експертного інституту психологічної експертизи і досліджень на поліграфі (ROR 02xc7et08).

Формат А4 (210×297 мм). Гарнітура Source Serif 4. Обсяг 66 с.

DOI 10.53672/ej.5.2026. Ідентифікатор медіа R40-05509. ISSN 2521-1463 (Online).

Видавник Назаров О. А. Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 8355 від 09.06.2025.

01001, м. Київ-1, вул. Хрещатик, 22, а/с В-62. Тел. +38 (093) 476-72-60. E-mail: nazarovua@ukr.net

expertize-journal.org.ua